

روضة البين والعمدة في الدين

İMÂM-I GAZÂLÎ

TASAVVUFUN
PRENSİPLERİ

TERCÜME :
REMZİ BARIŞIK

KILIÇ KİTÂBEVİ

Çıkırıkçılar yolu Kapalı Çarşı No/32
Tel : 11 59 46 ANKARA

GAZALİ Serisi No: 2

HER HAKKI MAHFUZDUR

Dizgi - Baskı - Cilt
Emel Matbaacılık Sanayi Ltd. Şti.
Tel : 12 13 09 Bakanlıklar - Ankara

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ÖNSÖZ

İnsanların Hak'tan ayrılıp halktan yana ve nefisleriyle işbirliği yaparak, kötü fiil ve hareketlerini görüp bilerek işlemeleri, doğru dürüst, sağlam inanıştan ayrı düşmelerini intac eder.

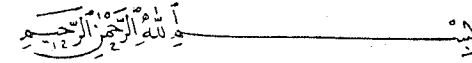
Beşeri nefislerin kolayca sevdikleri ve bu yönlerde ayrı ayrı tuttıkları yollardaki, arzu; istek; şehvet; hevâ ve heves muhtelif yönleri itibariyle de olsa yaradılıştan bunlarda; Âileye, çocuğa mala, mülke, dünyaya riyasete, şana, şöhrete, ömrünün uzun olmasına dünyada ebedi yaşamaya, kendi veya başkasının malında da olsa cimrilik yapmağa, şehvete tabi olmağa, kendini beğenmeye, egoistliğe, gösterişe, yemede içmede ve giyimdeki aşırılığa karşı duydukları temayül ölçüsünden fazla aşırı, sevginin

neticesidir. İşbu aşırı sevgiyi daim olarak beslemele-ri, dünyalarını fesada vermelerine; nefsânî şehvet ve kötü arzu ve isteklerinin de iç duygu olan kalplerini karatmış ve böylece hakikati göremez olmuşlar, Allah'a yakın olmaktan uzak kalmışlardır. Sapıklığa düşmelerinin sebebi de nefisle mücahedeyi terketmek veya onu ihmal ederek bu yönde tembellik yapmak insanlara karşı yalancı bir süs içinde kötü, çirkin huyların takdim ettiği sıfatlarla muttasıf olmak, kendilerini kötü ahlâk yığınlarının içerisinde atarak, yalancılık, hilebazlık, aldatma, kin, haset, çekeme-mezlik, kıskançlık, buğuz etmek, riyakârlık, nifaklık hamâkâtlık, aymazlık ve cahillik sıfatlarının içinde boğulup giderken vücût organlarının yaptığı ödev ve vazifelerini Allah'tan başka yöne çevirmeğe, sebeb olmuşlardır. Cenab-ı Hak Kur'ân'da:

«— Hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyin ardından gitme. Kulak, göz ve kalb bunların hepsi yaptıkları fiil ve hareketten sorumludurlar» buyurmuştur. (Al-İsra' : 36)

Böylece gözün gördüğü, kulağın işittiği, dilin söylediği, elin tuttuğu ve ayakların yürüdüğü her şeyde ve her yerde Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da buyurduğu emirden ve bunların sorumluluğundan gafil olmuş, bir bönülük, tembellik, inatlık içinde Allah'ın rahmetinden, inayetinden, kereminden, ihsan ve lutfundan, çok çok uzaklarda olmakta ve buna da müstehak olmuşlardır. İnsanoğlu şunu unutmasın ki o bunlardan sorumludur.

Remzi BARIŞIK

Hakiki mümin-i kâmil kullarının gönüllerini sevgi ve muhabbetiyle yakan yine mümin kullarından ona erişme, ona kavuşma ve onun nuru celâlini görmeye himmet ve gayret sarfetmede tevfik ve inayetini esirgemeyen ALLAH'a şükür ve senâlar olsun.

Onun cemâlindeki nuru temaşa eden müminlerin ruhları, bu ilâhî nûrun zevk ve lezzetinden kendilerinden geçmiş, akıllar, kalbler hayretler içinde dehşetlere boğulmuş, ondan başka bir mabud olmadığına inanmış, ancak tek bir ALLAH'ın var olduğuna iman etmiş ve gözleriyle görmek için yalnız cemâlindeki nûru istemişlerdi.

İşte bu müminler, O AŞK-I İLAHÎ ile yanmışlar. Yalnız onu isteyerek Allah'ın bütün emirlerini yerine getirmişler ve yasaklarındanda kaçınmışlardır.

Onlar bir ses dinleyecekleri anda yalnız İLAHÎ NAĞMEYİ tercih ederlerdi. Onlara gelen her ses üzüntü verici veya sevinç verici olsun; onu yalnız ALLAH rızası için dinlerlerdi. O hakiki mümin diye bildiğimiz Allah'ın kulları evliyalar ona kavuşmak, ona erişmek Onu sevmeye Ona korkmak için, Onun için üzülmek ve üzüntü duymak, o'nun rızası için yorulmak ve her zaman O'nun rızasını kazanmak için çalışırlar ona böylece ibadet ve taatlarını tam yaparlardı.

Evet O'nun has kulları yalnız ona dönmek için bu dünyaya geldiklerini bilen kimselerdi. Gözleri, kulakları, hisleri, âkulları fikirleri ve gönülleri Allah'tan başkasına kapalıydı. Yalnız O'na ve O'ndan gelen nur-ı ilâhî'ye-ye açıktı. İşte GENAB-I HAK hakîkî mümin kullarını bu kullarının içinden süzüp seçerek ayırdı. Onlara kendi feyzinden ve ilminden çok şeyler öğretti. İşte bunlar PEYGAMBERLER idi. ve EVLİYALAR idi, Son gelen enbiyaların hatemi bizim Peygamberimiz MUHAMMED Mustafada bunların en faziletlisiydi.

PEYGAMBER'imiz Muhammed Mustâfâ «Aleyhisselam» efendimiz hazretlerine, Âline ve Ashâbına salât selâm olsun! Bütün duâlar onların ve müminlerin üzerine olsun. Âmin.

Salât-u selâm'dan sonra eserimi yazmaya başlıyorum Hayırlı ve bereketli mukaddimeden sonra şunuda izah etmem gerekir ki, Ben, bu eserimin Hak âşığı kimselerin yollarına ıstık tutmak umuduyla yazdım. Öyle inanıyorum ki bu eser onlara hem kılavuzluk edecek ve hem de yardımcı olacaktır. Cenabı Hak'tan onların gittikleri doğru yoldan çıkarak sapıklığa düşmemeleri için de duâ etmekteyim.

Muhakkak ki en hayırlı yardımcı O'dur. Hepimiz O'nun inayet ve yardımına daima muhtacız. Yine O'nun ihsanı, keremi ve rahmetiyle insan Hakka yönelebilir. O dâvetlere çok yakın dileklere de çok çabuk mucib olan Allah'tır.

İmdi (RAYDA TÛT-TÂLİBİN VE UMDE TÛS SÂLİKİN) adını verdiğim bu eser, Hak ve hakikat isteklilerinin doğru yola yönelmelerinde bu eserden istifade edeceklerine inandığım için yazdım ve okuyucularına sundum. Tevfik ve inayet Allahtandır.

HÜCCETÜ'L-İSLÂM EBİ HÂMİD MUHAMMED
BİN MUHAMMED BİN MUHAMMED EL-GAZÂLİ

ESERE GİRİŞ

KAZA VE KADER

Kendi nefsinin arzularını ve insanların kötü emellerini yerine getireceğim diye, hak ve hakikata âsi gelerek, yapılan fiil ve hareketler insanı şirke kadar sürükleyebilir.

Zira, kulun yaptığı işler Allah'ın iradesiyledir. Yâni; kulun yaptığı işler hareketler davranışlar Allah'ın ilmi, kudreti ve onun iradesiyledir. Yalnız bu: Yapılan işlerin yaradılış ve meydana gelmesi vücûd bulması itibariyledir ki gerek hayırlı veya gerekse kötü işler olsun, ancak işleri kesbetmede ve onu elde etme bakımından kulun isteğiyle olmaktadır. Yaratılmış işlerden, insanın kazanıp elde ettiği iş hayırlı ise sevabına nail olacaktır. Şerli ve kötü ise cezasını çekecektir.

Bundan şu anlaşılıyor ki:

İnsan her hangi bir işi kazanmaya yöneldiğinde ve elde ettiği an onu, ilahi kudretin yaratıp meydana getirdiği iş olarak kabul ediyoruz. Yalnız insanın sâ'yı ile, bunu bizzat kendisi elde etmiş oluyor ki, işte bu kazanıp elde ettiği işten elbette sorumludur. Ortada yaratılmaya hazır sayısız işler vardır. Bunlar ilâhî ilmin iradesiyle meydana gelmektedir. Bundan hiçbir kimse sorumlu veya mes'ul değildir. Ancak kul, yâni (insan) o işi yapmaya yöneldiğinde ilâhî kudret ile yaratılan işi kesbetmiş oluyor ki, onu insan kazanıp kendisine mal ederek elde ediyor. İşte

o zaman insan sorumludur. Yaptığı işden mes'uldur. İtaat karşılığında mükafaat, Allah'a isyan karşılığında da ceza alması için mesuliyetini kabul etmesi gerekir. Burada üç- (mütekellimin-) mezhep görüşü vardır:

BİRİNCİSİ:

Kaderilerin görüşüdür ki, her yepılan iş kul tarafından onun iradesiyle yapılmaktadır, diyerek bu inancı ileri sürüyorlar.

İKİNCİSİ:

Cebrîlerin görüşüdür ki, Kul'un iradesi dediğimiz kazanmada yine Allah'ın iradesiyle olmaktadır. Her iş Allah'ın iradesiyledir. Kul'un bir rolü yoktur. Her şey ve her iş ancak Allah'ın isteğiyledir.

ÜÇÜNCÜSÜ:

Ehli sünnetin görüşüdür. Şöyle ki; Bu da birinci kaderi mezhebi ile ikinci cebri mezhebinin tam ulu ortasıdır. Şöyle ki;

Kulun yaptığı iş yaratılış itibarıyla Allah'ın iradesiyledir. O işi kul tarafından elde etme ve kazanma itibarıyla de kulun iradesiyledir. Makbûl sayılan da hattızatında bu görüş ve inanıştır. Bu, kaza ve kader bahsinin özetidir. Fazla tafsilata girip sözü uzatmanın şimdi yeri değildir, gelecek konuşmalarımızda bu konuda daha geniş bilgi vereceğiz (İnşallah), Yalnız ehli sünnetin görüşünü kabul eden ulemalar ehli tasavvüflar ve hakiki akli selim sahibi mü'min kimselerdir.

Doğru dürüst îmân yolundan sapmanın sebebi, bâtil, yanlış bid'at diye adlandırdığımız hakikate ve

hakka aykırı mezhep ve görüşlerin içine düşüp, kör taassubun karanlıklarında, hevayı heves ve azgın-şehvetinin aklına, fikrine, hatta kalbine hakim olarak doğru salih îmânı, göremez hale gelmesindendir. Büyük mezhep İMAM'ları derlerki:

«çok kimseler olur ki, onların yaptıkları işler ve ameller az da olsa, yine sağlam îmânları onları kurtarır.»

«Bazı kimseler de vardır ki yaptıkları işler ve ameller çok da olsa, îmânları zayıf olduğu müddetçe onları helâk eder. Çünkü mal, mülk çocuk ve aile sevgisinin aşırı derecesi îmânını zayıflatarak zehirler. Şan, şöhret, mevki, riyaset sahibine kibirlik, büyüklük hatta egoistlik gibi sıfatları takınmayı zorunlu kılan dünyaya aşırı meyl besler ve böylece dinde ki inancı sarsar. İzmihla'e uğratar.»

Ehl-i hikmet sahipleri dediler ki: «İnsanlara gösteriş olarak yapılan işler, muhakkak fesada uğrar.»

ÖLÜMSÜZ HAYAT HIRSININ GETİRECEĞİ SAKINCALAR;

İyi, yararlı ve beşeriyete faydalı işler yapmaktan kendini men ederek hak yolundan sapmak, dünyada ebedî kalma inancı içinde yaşayan bir kimsenin yaptığı ödev, şeytanın askerlerine hizmetçi olmasıdır. Yine bunlar da kendi nefşini beğenmek, havasına uymak, cimrilik yapmakta büyük tehlikelere maruz kalan kimselerden sayılmaktadır.

Aldığı gıdanın haram olmasının celb ettiği kötülükler, Allahtan uzak kalmasına kalbinin kararıp

kasvet kesbetmesine yol açtığı gibi, şefkat ve merhamet sıfatlarından da mahrumdur. Şayet aldığı gıda helâl ise, Allah'a yakın olur, kalbi nurlanır, şefkat ve merhamet dolu fazilet sahibi bir insan olur. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerimde bu hususta şöyle buyuyor :

«Ey iman edenler; size verdiğim rızıklardan temiz ve güzel olanından (helâlinden) yiyiniz ve Allah'a şükredin, Eğer siz sadece o Allah'a ibadet ediyorsanız.» (al-Bakara: 272) Bu âyeti kerimede (güzel olanı) helâl olanıdır.

Hiç şüphe yok ki, insan oğlunun kazanç yolu helal rızık yoludur. Helal kazanç, onları Hakk'a ve hakikate götürür. Onu topluma faydalı insan olarak yetiştirir. İçmesini, yemesini, giyimini, helal yollar-dan kazanan bir insan Allah'a inanarak ve ona hakkiyle itaat eden ve onun emirlerini yerine getiren mü'mini kamil bir kuldur.

Bir kimse gece gündüz ibadet etsin şayet onun yediği içtiği haram lokmaysa onun, ne ibadeti makbuldur nede taati.

Şu bir hakikattir ki; güzel yemek, (helalinden) insanların mânevi hayatında esas temel teşkil eder. Kıyamet gününde sırat köprüsünü en hızlı geçip de azaptan kurtulanlar dünyada yediği içtiği helâl olan kimselerdir. Bu hususta peygamberimiz bir hadisi kudside Cenab-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu açıklıyor: «Kulum aç kalırsan beni görürsün, zühd ve takva sahibi olursan beni tanırsın, her şeyden sıyrıl ve uzak ol bana ulaşır yakın olursun» yine diğer bir hadisi kudside: «Ben zühd ve takva sahiplerine azap vermekten haya ederim» diye buyurmuştur. Büyük

zatlardan olan kimseler demişler ki ilim sahibi ol, aç bulun, şöhretsiz ol oruçlu bulun, çünkü ilim her şeye ışık saçıp aydınlatan bir nur kaynağıdır. Açlıkta iyi ile kötüyü ayırt eden, hayırlı bir sonuç elde edilip onun yapılması gereken bir hikmettir.

«Az yemek ye onunla kifâyet etmekte kalbe hikmet ve ilim pencerelerinin açıldığı görülür. evliyaullahtan olan Ebâyezîd El-bestâmî buyurdu ki: «Allah için ne zaman oruç tutup aç kaldığımda, önceleri görmediğim hikmet kapılarının kalbimde açıldığını gördüm.» Şöhretsiz ve sessiz yaşamak rahatlık ve selamettir. Orucun hikmeti ise; ondaki sıfat, her şeyin ona ihtiyaç duyduğu, ona hiç bir şey benzemeyen yalnız ona yönelten, ilahi bir sıfat vardır. Nitekim cenabı hak kendi hakkında Kur'an'da buyurduğu gibi: (onun aynısı eşi benzeri yoktur) Cenabı Hak bir hadisi kudside, buyuruyor ki: «Adem oğlunun her yaptığı iş kendinedir, yalnız orucu benim için tutmuştur. Onun mükâfatını verecek olan benim.»

Evet, orucun fazileti büyüktür, çoktur oruçlunun ağız kokusu Allah indinde en güzel kokulardan daha güzel, misk kokusundan daha hoştur. Dünya işlerine kendi kendini aşırı kaptırmak kalbi karartır. Şehvetin hakimiyeti altına girip onun esiri olur, bütün kötü sıfatları kendisine celp eder. Allah'a yakın olmak sıfatından mahrum kalır. Bazı büyük ulemalar demişlerki: «Kul Allahtan başka şeylerle kalbini meşgûl ederek onu kötü sıfatlarla kirlettiği müddetçe Allah'a yaklaşma onunla ünsiyet kurma imkanını bulamaz. Ancak kalbini kötü sıfatlardan kirden temizledikten ve Allahtan başka olan sevgileri aradan silip attıktan sonra Allah'a yakınlıkla bir ünsiyet kurma imkânını elde eder.

Hazreti Osman (R. Anh), şöyle buyuruyor. •

(Kulların kalpleri kötü sıfatlardan temizlenseydi okudukları Kur'ânı kerimin telavetine lezzetine, tadına, doymazlardı. Çünkü, kalpler ancak kötü sıfatlar olan temizlenmekle o kitâbın mütekellimi Cenabı Hakk'ın celâlındaki cemâlini müşahede etmeğe kadar yükselir ve ona elbette ulaşırdı).

ALLAH VE KÂİNAT

Bil ki, Hakkın haricinde olan bütün şeyler O hakkın önünde bir perde gibi onu görmeğe **engeldir**.

Kâinat dediğimiz işte bu karanlık perde olmasaydı, Hakk'ın nuru gayipten görünürdü.

Nefsin kötü huyları, şerli sıfatları ve onu imtihan etmek olmasaydı perdeler aradan kalkardı. Engeller olmasaydı, hakikatler açığa çıkardı. İletler sebebler olmasaydı, kudretler meydana çıkardı. Dünyaya sevgisi olmasaydı, Allah aşkı ve muhabbeti kalblere yerleşirdi. Ebedi, bâki kalmak isteği hevesi olmasaydı Rabbin celalinde cemalini görme iştîyâkı bütün ruhları yakardı.

Uzaklık olmasaydı, hak müşahede edilirdi. Aradaki perde açılsaydı, bu sebebler tecessüm ederek açıkça belirir fanî dünya ilişkilerinden alakalar kesilir, Mevcut engellerin hepsi ortadan kalkardı. Uzun zaman senden gizlenen sır açığa çıkardı. **Sabahın nuru** olmasaydı, sen o sırrın karanlığı olurdun ve gizli gayibin perdesiydin. Sen olmasaydın sana onun nur mührü sana vurulmazdı. Sen ondan uzak olduğun zaman hakikatin kalın perdeleri keşfin esasları üzerinde hakkı göstermeyen o perdeler inerti.

İlahî nur hakkında öyle tatlı sözler vardır ki, Onları iştirmekle insanoglu hiç usanıp bıkmaz. Bazı ulemalar derler ki;

Eğer Cenabı Hak bir kuluna kötü şeyi murad ettiği zaman ona iyi amel kapılarını kapar, tenbellik kapılarını açar. Muâz bin Cebel'e birisi gelerek sordu. «Bana şu iki kişinin durumundan haber veriniz. Birisi, ibadet ve taatte çok amel sahibi olup, az günah işleyen ancak şüphe içinde hakiki ilim ile iman ve itikatten uzaktır. «İkincinin ameli azdır, ama ilmi-l-yakin diye bildiğimiz imanı sağlamdır. Fakat ameli az günahı da çoktur.» dedi. Mu'âz bin Cebel: «O adamın şek ve şüphesi muhakkak ki yaptığı amellerini yok eder» dedi. Ve biraz sükût ederek ikincisini şöyle cevaplandırdı: (Eğer öndekinin şüphesi hayırlı amellerini yok ederse bununda yakın imanı günahlarının hepsini yok eder.) Sonra Muâz bin Cebel benim elimden tutarak «(Vallahi bundan daha fakih birini görmedim.)» dedi ve böylece sözünü tamamladı.

BESTAMİ HAZRETLERİNİN DÖRT TEKBİRİ

Bayezid-i bestâmi hazretleri diyor ki:

«Nefsimin matemî için on iki yıl, bekledim. Beş sene kalbimin aynasındaki kirleri pasları silerek onu parlattım, temizledim. Bir sene içinde de kalbimdeki bu ayna ile nefis arasına nazar ettim. Bak-tım ki bunun ikisi ortasında bir hıristiyanlık kemeri görülmektedir. Ve işte bu kemeri koparıp atıncaya kadar tam beş sene uğraştım ve nasıl koparacağımı düşündüm, durdum nihayet bana mükâşefe kapıları açıldı ne göreyim, bütün beşeriyeti ölü halde gördüm ve bunun üzerine dört tekbir getirdim.»

Beyazid-i Bestamî hazretlerinin bu sözleriyle gerçek maksadını Allah bilir. Ancak bu ifadeler şunu belirtmektedir:

«O nefsiyle hakiki bir mücahede yaparak, onda ki kirleri ve onu fesade veren şeyleri ve kibir, büyüklük, gurur, kin, haset, buğz, gibi bütün kötü huyların izalesine çalıştığı ve bunda başarıya ulaşması için de nefsinin korku ve tehdit körükleriyle onu tehzib etmeye başladı. Sonra onu emir ve nehiy çekiçleriyle demir döğer gibi döğdü. Artık nefsinin temizlemişti. Ama kalbinin tevhid aynasındaki ihlasta, gizli şirkin mülevves olduğunu görünce, bunun sebeplerini riya'da dünya işleriyle aşırı meşgul olmakda, sevap elde etmek, ikab ve azaptan korkma düşüncesinde, ilham beklemek ve keramet ehli olmak gibi düşüncelerde olduğunu idrak edince işte bunlar ehl-i hakikat sahibi has kimselerdir. İbadet ve taat'taki ihlas sıfatında bir şek'ten başka bir şey olmadığını bildiği için bunlardan da temizlenmesini istedi. Koparmaya çalıştığı hristiyanlık kemerinden kastedtiği mana ise; O nefsindeki kötü ilgiler kesilip atılması lâzım gelen dünya işleriyle meşgul olmak mahlukata ait gelip geçici fani şeylerden ilgisini kesmeyi kastediyordu. İşte böylece kendi nefsindeki bütün bu kötü isteklerin ölmesi iyi huy ve hakiki hayır isteklerinin canlanmasıyla kalbe ilahî bir hayat vermiştir. Böylece kendisini, Cenabı Hakkın kıdem sıfatındaki ezeli bir varlık mertebesini müşahade etti ve bunun dışındaki bütün yokluğa mahkûm fani şeyleri yok bildi ve inandı. İşte o zaman mahlukat.a dört tekbir getirdi, tam kamil, sağlam bir inanç ve iman içinde Allah'a inandı. Mahlukata dört tekbir getirmesi, ise; Çünkü dört

tekbir ölüye getirilir. Ve yine mahlukatı haktan ayıran hakla insanların arasında demirden bir perde gibi engel olan, dört şeydir.

- 1 — Nefis
- 2 — Hava-yı heves
- 3 — Şeytan
- 4 — Dünya

Nefsimin isteklerini ve hava-yı heves'in arzularını öldürdü. Şeytanın isteklerini, dünyaya karşı arzularıda reddetmesiyle onlarıda öldürdü. İşte bunların ölmesiyle; fani olduklarını idrak ederek yalnız Hakkın ezeli ve ebedi sıfatıyla onun azameti, kudreti için ve ondan başkasının da hakir ve zelil olduğunu idrak eder.

Veliyullah, dört tekbir getirerek ona böyle bir imanla inandı. İşte Bestâmî hazretleri bâyle bir imana sahipti.

Şayet sende Allah'a yakın olma mertebesine yetişmek ve o mertebede karar kılmak istiyorsan şu aşağıdaki altı engeli aşmak suretiyle ancak erişebilirsin,

1 — Bütün azaların islam dininde emredilen ilahi emirlere karşı gelmemek.

2 — Nefsi kötü huy ve âdi alışkanlıklarından uzaklaştırmak,

3 — Kalbindeki beşeri sıfatın iktiza ettirdiği uyusukluk, aymazlık ve dalgınlıktan uzak kalması,

4 — Sırrı ilahiye'yi keşf için, insanların tabii adetlerinden olan gam, keder, ve üzüntülerden uzaklaşması,

5 — Şeytanın ve nefsin verdiği, ruhu buhar gibi saran kötü vesveselerden uzak tutulması

6 — Akıl'da boş kuruntu ve hayali evhamla boş yere meşgul edilmemesidir.

¶ Ey, Hak ve hakikat yolcusu; bu birinci engellerin aşılmasıyla kalbin hikmet kaynaklarına kavuşulur. İkinci engeli aştığında (ilmi ledün) diye bildiğimiz Allah tarafından kendisine ilham edilen ilahi ilmin ve hikmetin sırlarına muttali olur.

Üçüncü engeli aştığında: Büyük mertebelerin duâ, niyaz ve ibadetlerini müşahade etmeye mazhar olur.

Dördüncü engelde ise; Allah'a yakın olma derecesindeki makamın nurları parlar,

Beşinci engeli aştığında Allah'a aşkı muhabbet nurları ay gibi parlar, ¶

¶ Altıncı engeli aştığında ilahi cennetin mutlu yeşil bahçelerine inilir. İşte orada kul, müşahade ettiği his yakınları ünsiyet ve letafet inceliği zarafetleri içinde kaybolur. İlahi huzurun kudsi muhabbetlerini murat ettiği zaman Allah tarafından ilahi aşkın sunduğu muhabbet kasesiyle o aşk şerbetiyle sulanır. Sulandıkça susar. Susuzluğu artmaya başlar o muhabbet şerbetinin tadına doyamaz, onu her an ve çok tatmak ister. Ve nihayet ruhi bir sarıntı geçirir ve kendinden geçer kendinden geçtikçe dehşet ve hayret içinde kalır. Dehşet ve hayret verdikçe işte bu makamda daima Hak'kı isteyen Mürid olur. ¶

¶ Kul bu makamda kendini kaybeder tamamen yok olur, ilahi aşkın içinde kendinden geçmiş meczuplu halde bomboş, hiç yok olur. İşte abid bu makamda isteyen değilde istenilen kimsedir. Murad olur. ¶

Zatın fani olduğu sıfatların gaybe karıştığı zaman: (kulum benimle işitir. benimle görür) elbisesi giydirilir.

İşte bu makamda Allah kulun mütevellisi ve velisi olur. Kul konuştuğunda onun zikriyle konuşur baktığında onun nuru ile bakar hareket ettiğinde onun kudretiyle hareket eder. Tuttuğu zaman onun kudretiyle tutar. Bu makamda Allah ile kul arasında ikilik gider. Beyan ve beyyine ortadan kalkar kul bu makamda sabit kadem olur. İstikrar bulurda sırrın yerinde karar kılsa Aşk-ı ilahi ile yanan muhabbetin sarhoşluğu halini alırsa o zaman; sen (hüve) o dersin. şayet vecdin galip gelir de bu makamdaki kararlı haddini aşarsan o zaman; sen (ente) sen dersin.

Kul bu makamın birincisinde (hüve) de karar lısin ve sabitsin ikincisinde (ente) de ise halden hale dereceden dereceye geçen mütevellisin.

İşte bu sebeplerden dolayı bu makamlardaki söylenen sözün rumuzunu çözmek zihinlere çok zor ve müşkül gelmektedir, her yerde söylenmesi caiz değildir. Çünkü ehli olmayanların zihinlerini yorar ve yıpratır. Onlara çok ağır gelir.

DİNİN ESAS TEMEL HÜKÜMLERİ :

Bil ki, kelime-yi şahadet cümlesi kısa olmasına rağmen Allah teâlanın zatının sıfatlarının fiillerinin ve Allah'ın elçisi olan **Muhammed Mustâfâ'nın** Peygamber olduğunun isbatını açıkça ifade eden manayı taşımaktadır. İmanın binasında bu dört temel esası üzerine kurulmuştur.

O da şunlardır:

BİRİNCİSİ :

- 1 — Allah'ın zatının var olması (Vucut)
- 2 — » » evvelinin olmaması ezeli olması (Kıdem)
- 3 — » » sonunun olmaması ebedi olması (Beka)
- 4 — » » cevher olmaması
- 5 — » » cisim olmaması
- 6 — » » araz olmaması
- 7 — » » cihetten tenzih olması
- 8 — » » mekandan münezzeh olması
- 9 — » » görür olması
- 10 — » » tek olması (vahid)

İKİNCİSİ :

Allah'ın sıfatı ve sıfatının on esasa raci olduğunu bilmek hususudur.

- 1 — Allahın sıfatının diri olması (Hay)
- 2 — » » her şeyi bilir olması (Âlim)
- 3 — » » her şeye kudreti yeter olması (Kâdir)
- 4 — » » her şeyi murat etmesi (murîd)
- 5 — » » her şeyi işitir olması (SEM'î)
- 6 — » » her şeyi görür olması (Ba-sîr)
- 7 — » » kelim sıfatı olması (mütekellim)

8 — Allah'ın sıfatının doğru olması (sadık)

9 — » yaratıklarına benzemekten münez-zeh olması (Muhelif El-Havadis)

10 — » sıfatlarının ebedi olup sonu olmadığı gibi ezeli olması, ev-veli olmamasıdır.

ÜÇÜNCÜSÜ : Allah'ın fiilleri ve o fillerin on esasa raci olduğunu bilmek hakkındadır. Onlar da şunlardır:

- 1 — Kulların fiilleri Allah için yaratılmış
- 2 — O fiilleri Allah' öyle istemiş ve murat etmiştir.
- 3 — Kulların fiilleri, onlar için mükteseptir.
- 4 — Allah mahlukatında lutuf, ihsan ve kerem sahibidir.
- 5 — Onun mahlukatına taatlarını yürütemeyecek teklifleri vardır.
- 6 — Masum'a ızdırap verebilir.
- 7 — Kullar için en uygununu gözetmeğe mecbur değildir.
- 8 — Ancak bu, en uygununu şariat göndermekle bu şartla olabilir.
- 9 — Peygamberlerin, Peygamber olması caizdir.
- 10 — Peygamber efendimiz Muhammed «Aley-hisselam»'ın nübüveti mucizelerin te'yi diyle sabittir.

DÖRDÜNCÜSÜ : İşitme yoluyla gelen hüküm larki vahye dayanan dâimi esas kâide ve temelleridir. Bunlarda on esas üzerinedir.

- 1 — Haşır
- 2 — Neşir
- 3 — Kabir azabı
- 4 — 5 Kabirde münker ve nekir için meleklerin soru sorması
- 6 — Mizan'ın kurulması (kıyamet günü dünya da yapılan amellerin ölçüsü)
- 7 — Sir'at Köprüsü
- 8 — Cennet'in yaradılışı
- 9 — Cehennem'in yaradılışı
- 10 — İmam olma (müslümanların başına bir idareci reis olma) hükümleri hakkındadır.

EDEP, AHLAK VE İYİ TERBİYE :

Peygamber efendimiz bir Hadisinde kendi edep ve ahlâkı hakkında;

«Rabbim beni iyi terbiye etti. Hemde güzel edeb ve ahlakın ilahi bir eğitim içinde edeblendiğini» açıklamıştır. Edepten kasdolunan mânâ, iyi eğitim ve güzel ahlaktır. Bu yüzden iç ve dışın iyi eğitilip güzel terbiye edilmesi zarûridir. Bir kimse içini ve dışını iyi, güzel huy ve edeble terbiye ederek tehzib ederse o, kişi yüksek edeb sahibi iyi, güzel ahlâklı zarif bir Sofi olur ve her kim nefsinin Resulullahın edebleriyle terbiye ederse Allah onun kalbini marifet ve hikmet nurlarıyla nurlandırır. Çünkü Allah'ın sevgilisi olan **Peygamber** efendimiz Muhammed Mustafa Aleyhisselam'ın sünneti

Şerife diye bildiğimiz emirlerine, fiillerine, ahlâk kaide ve esaslarına uymaktan sözümüzde özümüzde aklımızda fikrimiz ve düşüncemizde niyetlerimizde ve her şeyimizde onun ahlakıyla ahlaklanmak ve onun edebiyatı ile edeplenmekten daha ulvî ve şerefli bir makam olamaz.

Allah ile kul arasındaki bağlar da, insan üç kısma ayrılır.

BİRİNCİSİ : Allah'tan yardım istemek.

İKİNCİSİ : Gayret ederek devamlı çalışmak

ÜÇÜNCÜSÜ: İyi huy ve güzel edeple edeplenmektir.

Birincisinde, Rabbinden yardım ve nusret ister, Cenab-ı Hak'ta onun tövbe ve samimiyetine göre ona yardım ve ikrâmda bulunur.

İkincisinde, kul gayret eder çalışır, Allah da onun bu tür çalışmalarında başarıya ulaştırır.

Üçüncüsünde ise, kul iyi huy ve edebini muhafaza eder. Cenab-ı Hak da onun bu edebine karşılık ona lutfu ikramını esirgemediği takdirde ikram eder.

Her kim salih ve takva sahibi kimselerin edebleriyle edeplenirse o kimse muhakkak Allah'ın lutfuna, ikramına ve keremine layık olur, ve her kim siddıkların edebleriyle edeplenirse o, Celâlin nurunu müşahade lutfuna haiz olur. Her kim de enbiyânın edebleriyle edeplenirse o da Hakkın huzur ve ünsiyet lutfuna mazhar olur. İlahi aşkın verdiği feyz ve vecd nimet ve faziletleri içinde hakiki saadete nail olur.

Edebtен yoksun kimse bu tür hayır ve faziletleri nimetlerinden mahrum kalır, ve her kim Âlim

Enbiya ve evliyanın edep ve ahlaklarıyla edeplenmemişse o kimse kur'an-ı Kerimin emrettiği edeb kâideleri ve Resûl-i Ekrem'in sünneti şerifiyle edeb lenmemiş demektir.

Bidayette Hidayet ehlinin edebleriyle edeplenmeyen kimse, nihayette hidayet ehli makamlarının duâlarına mazhar olmaya mümkün olamaz. Allah'ı tam anlamayan kimsenin duaları kabul olunmaz. Kim Allah'ın emir ve nehiyleriyle edeb lenmezse o artık edep dışı bir kimseden sayılır. Hizmetin iktiza ettiği edeb; göze büyültülmeyip Hak yolunda ciddi bir gayrette devam etmektir. Kul ancak yaptığı iyi iş ve teatıyla Cennete erişir. Ve edebiyatla Allah'a yaklaşmış olur Allah'ı bir olarak tanımak ve yalnız ona bağlanmak imanı gerektiren esas sebeptir.

Hiç şüphe yok ki, imanı olmayan kimsenin tevhide yoktur. İman şeriatı gerektiren bir vâsıta dır. Dini olmayanın, imanı da yoktur. Edebi olmayanın ne dini ne şeriatı ne de imânı vardır. Edebenmeyen kişi bu faziletlerden yoksundur.

Edebi terk etmekle, ilahi huzurdan kovulduğu gibi, lutuf ve ihsan kapısından da geri çevrilir.

Çünkü, lutuf ve kereme karşı kötü edepli kimseler kapıya çevrili, kapıya karşı kötü olan kimseler de hayvanlar idareciliğine verilir.

Edeplerin en hayırlısı ise, dinde hükümleri iyi anlayan fakih dünyada zahit ve takva sahibi, Allah'a ait şeylerde de arif kimse olmasıdır.

Ehl-i hikmet der ki: Üç iyi haslet vardır ki, onlara yabancı ve onlardan uzak kalmak doğru değildir.

Bunlar şunlardır:

- 1 — Nefsi kontrol ederek onun muhasebesini yapmak
- 2 — İyi huy ve edep sahibi olmak
- 3 — Eza veren her şeyi menetmektir.

Ehl-i din sahibi kimselerin müttasıf olduğu edep: Nefsi-i terbiye ve tehzip etmek azaları hayra yöneltmek, ona alıştırmak, helâl haram'a riayet etmek ve Nefsinin isteği olan kötü arzu ve hevâyi-hevesi terk etmektir. Özel kişiler diye bildiğimiz (Ehli has) ın edeblerinin çok tarafını teşkil edenler şunlardır. Kalbi Temiz tutmak, İlahi sırları ve hikmetleri muhafaza etmek, verilen söz ve ahitleri yerine getirmek, vaktin değerini bulup boş yere harcamamak, tehlikeli şeylerden kaçınmak, ona iltifat etmemek, ilahî huzurda ibadet ve taatı ifa ederken güzel edeb erkaniyle yapmak, ve buna benzer hükümleri yerli yerinde edebiyatla ifa etmektir.

Kim edeble nefsinin te'dib ederse, onun Allah'a karşı yapılan ibadet ve tâatında ihlas vardır. Bazılarına göre edeb;

Yakîn- ilminden doğup büyüyen ve çoğalan bir hikmet ve Marifettir ki, bu ilmi bilmektir.

Diğerlerine göre edeb; Hakkın ku'la söyle buyurmasıdır:

(Ey kulum benim isim ve sıfatlarımla edeblerimi ve onunla kendini Kıyam edersen muhakkak ki sen kendi nefsine benim ihsan ettiğim edeble kâimsin. Şayet benim zatımla kâim olmak ve bunu keşfetmeğe yeltenirsen helak olursun. Bununla beraber sen istediğinde hürsün, ister edebli olmayı tercih et, istersen helak olmayı).

Kim vaktine karşı edebli olmazsa, yani vaktinin değerini bilip onu iyi yolda kullanmazsa onun vakti kin, buğuz, hiddetten başka bir şey değildir.

Mürid olan kişi edeb ve ahlakını terk ederse geldiği yere geri döner. Ebu Ubeyd El-Kâsım bin selâm diyor ki:

«Mekkeye geldim. Bazan kâbe'nin hizasına karşı oturuyor, Bazen de karşısında sırt üstü yatıp ayaklarımı ona karşı uzatıyordum. O esnada Peygamber efendimizin Zevcesi Âişe (R. anha) geldi. Bana şöyle buyurdu. (Ey Ebu Ubeyd! sen ilim ve irfan ehlinde olduğun söylenir, Benden de şu bilgiyi al; Beytullah'a karşı böyle oturma daha edebli olur. Yoksa Allah'a yakın olan kurbiyet ehlinde ismin silinir. Ebu Ubeyd der ki; Âişe (Radiyallahu anha) Arifelerdendi.» Bazı ehli hikmet der ki; Edebi hem zahiren ve hemde bâtinen al. Zahiren kötü olan bir kimsenin edebi, zahiri olarak cezâsını bulur. Batinen kötü olanın edebi de batini olarak cezalandırılır. Hattızâtında edeb, yaradılıştaki ve iç kuvvette olanı çıkartıp fiil ve hareketlerinde tatbik etmektir. Bu hâl ve durumda yaradılıştaki iyi ahlâk ve fazilet sahibi olan kimselere mahsustur. Çünkü yaradılıştaki kula verilen iyi ahlâk Hakkın fiilidir. Kulun beşeri takatının yaratmaya gücü ve kuvveti yetmez. Bu aynen çakmak taşıdaki ateşe benzer. Bu ateşin çakmakta bulunması Allahın fiili kudretiyledir. Onu meydana çıkartmak kulun çalışarak kazanmasıyla olur. Edebler de böyledir. Hakikatte onların seciyeleri yaradılıştaki vardır. O ilâhi bir mevhibedir. bu iyi seciye iyi ahlak olarak açığa çıkartılması kulun kazanmasıyla olur. İşte Cenab-ı Hak, Safiyyûn kimselerin kalblerini iyi eder. seciyelerle hazırlayınca onlar da güzel itti-

yad, iyiye hayra, yöneltme ve rıyaziyat ile kablerinde mevcut Allah'ın yarattığı kötü seciyeleri çıkarmaya nail olurlar. Ve böylece Allah'ın bahşettiği ilâhî edebe malik bir salih kul derecesine yükselirler.

ALLAHA YAKIN OLANLARDAN İLAHİ HUZUR SAHİBİ EVLİYALARIN EDEBLERİ:

İlahi yakınlığı elde etmiş ve bu mertebeye ulaşmış kimseler bütün edeblerini **Resullah**'tan alırlar. Çünkü Rasulullah edeblerin zâhiri ve batini kaynağıdır.

Peygamber efendimiz «Aleyhisselâmın» ilahi huzara ait güzel edebini Cenab-ı Hak zül-celâl hazretleri kitâbında mîraca çıkıp huzur-i ilahide, Allah'ın yarattığı akıllara dehşet ve hayret veren mahlukatı na baktığında Peygamberin dış ve iç gözünü kastederek «O, göz ne kaydı, ne de (bakma hududunu) aşmıştır» (al-Necm; 17) buyurdu. Bu edeb özel olarak ancak **Resulullah**'a mahsus, huzur-i ilahide kurbiyet makamının edebidir. Bundan daha açık izah bizce kapalı ve gizlidir. Cenab-ı Hak bu Âyeti Kerimeden **Peygamber** efendimizin mukaddes kalbinin Allahtan başkasını terk edip yalnız Allah'a yöneldiğini, dünyaya, ve dünyanın zevkine lezzetine, ve her şeye yüz çevirdiğini haber vermektedir. Çünkü onun bu terk edip yüz çevirdiği geçen şeylere karşı üzülmekte onun hakkı değildir. Çünkü **Cenab-ı Hak** Kür'ân-ı Kerimde : **Dünya nimetlerinden elde edemediğimize şan ve şöhretlerinden verilmeyene üzülmeysiniz.**» diye buyurmuştur. (al-Hadid: 23) Bunun da «öyleki gözü kaymadı...» Kavli şerifi Peygamberinin umuma hitap manasında özel bir vasıfda haber vermektedir. Bu duruma gö-

re «Onun gözüne kaydı ne de görme hududunu aştı.» Âyetindeki hali yüz çevirmek makamında, tarafında olmaktadır. Karşılaşma makamında ise, kendisine (Kabe Kavseyn) Âyetine göre «**Cebrailin Peygamberle olan mesafesi iki yay arası kadar yahut ondan daha az bir mesafede idi.**» İşte bu mesafedeki makamlarında verilenleri ruhu ve kalpleriyle alır sonra Allah'a olan mahcubiyetinden, Allah'ın heybetinden ve iclâlinden dolayı hemen ondan uzaklaşır. Sonra da nefsinin gevşetip taşkınlık yapmaması için, alçak gönüllüğünü ve dâimi ihtiyaç duygusunun gizliliklerinde saklar.

Çünkü İnsan, İhtiyaç duymadığı hâlindeki taşkınlığı o nefsin Özelliğindendir. Cenabi Hak bu hususta bakınız ne buyuyor:

«**Doğrusu (Kafir) insan azar ve sahib olduğu malı ile kendisini Allahtan müstagni görmektedir.**» (el-Alak: 6, 7)

Kalbe ve ruha gelen mevhibe ve ilhamlar nefis kulak misafiri olarak onları çalar. Ne zaman bir nimette ondan istigna ediyor ve taşkınlığa başlarsa Taşkınlığın başlamasıyla ondan aşırı derecede ferahlık ve sevinç duyar.

Şu bir hakikattir ki: Aşırı derecede olan ferahlık lutfun açtığı kapıyı kapar. Nefsin azgınlığı ise, ona gelen Allahın bahşettiği ilahi lutuf ve mevkiilerle çok dar olmasıdır. Böylece nefis taşmaya başlar.

Musa «Aleyhisselam» yukarda zikredilen Huzur-i ilahideki karşılaşma ve yüz çevirme edebinden ancak birini yapmıştır. Şöyleki;

O güzel edebinden dolayı esef duyarak geçirdiği lütuf ve keremlere iltifat edip bakmadı. Fakat nimet ve lütuflarla dolunca Nefsi, kulağa gelene hâkim oldu. Ama onu aldı. Kendisine gösterilen nasib ve şanslara başını kaldırıp baktı. Nefsi bunlara doğru meyletmeye başlayınca bunlardan ihtiyaç hissi duymayarak istigna etti ve kendisine gelenlerin istilasıyla nefsindeki idrak hududu daraldı. Böylece Hazreti Musâ «Aleyhisselam,» aşırı bir sevinç, Feyz ve aşkından dolayı artık hududunu aşmıştı. Ve bunun üzerine Kur'an-ı Kerimde geçen şu âyeti okuyarak dedi ki: «**Yarabbi! bana kendini göster. Senin nuru Cemâlini göreyim.**» (el-a'raf: 143) Fakat men edildi. Bu şekilde Musaya gelen Lutf-u ilahinin artırılmasına sabredip sebat gösteremedi. İşte bu sebepten Mûsâ «Aleyhisselm»a onun konuştuğu; (Kelâm), Muhammed «Aleyhisselm»dan onun sevdiği; (Hâbib), ünvanı verildi. Sanıyorum ki, aradaki farkı idrak etmiş oluyorsunuz.

Sehl bin Abdullah El-Tüsteri diyor ki: «Resulullah Sallallahu aleyhi ve sellem» hazretleri: «Rabbına nazar anında kendi nefsinin şahidliğini ve müşahede ettiğine önem vermedi. Bütün varlığı ile (Göz, kulak, Akıl, fikir ve vücud) tam sukunet ile bir durumda Rabbına nazar ederek baktı. Ve işte bu halet-i huzuride, bu yerde ve makamda sabrı ve sebat etmeyi icabettiren sıfatlar kendisine görüldükçe nazar ederek bakmaktaydı.»

Bu söylenen sözde çözülmeyen ve kapalı, gizli edebi **Resulullah'ın** huzur-i ilahideki açıklayamadığımız, **Peygamber'e** mahsus olan edebi remzî bir, ifade etmektedir. Bunun daha kapalı ve gizlisini Allah bilir.

TASAVVUF VE O YOLA GİDİŞ

Eysalık bil ki; Tasavvuf yoluna giden bir kimse, ahlâkını yaptığı bütün amelleri ve elde ettiği bilgileri, iyi eğiterek tam terbiye ve tehzib içinde düzeltmesidir. Bu da hiç şüphe yok ki, iç ve dış niyet, ve davranışları iyiye yönelterek düzeltmekle olur.

Kul, bütün bu işlerde kendisini ençok meşgul eden Allahı düşünmek Onu bilmek, onu tanımak, ona tam iman etmek ve bu imanı ile yalnız onunla meşgul olmakla beraber bu esnada ona erişmek ve yakın olması için içindeki kötü sıfatları temizleyerek atması ve onları tasfiye etmesi gerekir.

Tasavvuf yolunda giden Abid'in gidişatını iki şey yolundan alı kor. Fesada uğratar.

BİRİNCİSİ:

İslam dininin müslümanlara verdiği bazı zaruret halinde de yapılması gereken (Ruhsat) kolaylıkları, yanlış tevil ve tefsir ederek bu ruhsatlara tabi olmak.

İKİNCİSİ:

Arzu ve Heva-yı-Heveslerinin peşinde mahkûm olmuş kimselerin ardından giderek ona tâbi olmaktır.

Vaktin bir kimseye verdiği hükmü o kimse iyi değerlendirmese bilgisiz ve cahildir.

Bu hükümde noksan yapar da kusur ederse o kimse gafil ve aymazdır.

İhmal ederse âciz kimsedir.

Bil ki, Hakkı ve hakikatı isteyen kişinin iradesi, ancak kalbine Allah ve Peygamber sevgisi yerleştiği zaman, doğruyu bulur.

Âbid, Gündüz oruçlu (sâim) gece namaz ve niyazda (kâim) dili az konuşmakta (samit), çünkü çok yemek, çok konuşmak ve uyumak kalbi sertleştirir katılaştırır. Zikrullahı elverişli olmaktan çıkar. Belî bükülmüş rükûda, alını secde, Allah korkusu ve onun Aşkıyla kalbi mahzun, gözü yaşlı, dili zikir de hasılı her aza kendisine mahsus Allaha has bir ibadet ve taat yapılması icabediyorsa onu tam tek-mil yaparak, Allahı ve Resulünün aşkıyla sevgisiyle, Onun emirleriyle meşgul olmaktır. Allahın ve Resulünün emretmeyip ikrah ettiği şeylerden de kendimizi korumaktır.

Zühd ve takvalığa sarılarak Heva-yı hevesini mutlak olarak terk etmek, Cenab-ı Hakkın ona bahsettiği nimet ve faziletlerle şükredip, onları itina ile yerinde görmek, kullanmak bunları yaparken daima şu prensibe riayet etmesi şarttır. Yaptığı işlerin vereceği gaye olarak sevabı değil, yalnız ibadet ve taat kasdıyla olmak, adet ve alışkanlık neticesiyle değil de, muhasebe mesuliyet duygusu için de çalışmaktır.

Çünkü, amel ve ibadette istenilen gaye ve hedef yalnız Allah Rızası olarak düşününen bir kimse amellere ve ibadetlere iltifatta bulunmaz. Ve böylece kendi nefsinin kötü arzularını terk eder. İrade kuvvetindeki sağlamlık, tercihi bırakıp kaderin sa-kin akımlarında sükûnetle sabretmektir.

Bir şairin dediği gibi :

«Ben ona kavuşmak istiyorum. O benden uzak-

laşmak istiyor Böylece isteğimi onun istediğine bırakıyorum.»

Nefsinin bir ilim, hikmet, ve marifet yuvası olmasını istiyorsan; Allahın hükmü ve emirlerine uyarak kötü ahlâklı insanlardan kendini uzak tut. Ve Allahın emir ve nehiyelerine uyarak nefsinin heva ve hevesinden uzak kal., ve onun fiillerine uygun bir şekilde iradeni düzelt.

İnsanlardan uzak kalmak, onlarla fazla ilgi yapmayarak alakayı kesmek, gidip gelmemek, ellerindeki nimet ve mallara üzülmemek.

Nefsin heva ve hevesinden uzak kalmak ise; hayra yönelmek, zarar ve şerri def edip uzakaştırma, sebeblerine sarılmak, Allah'a tam tevekkül için de olmakla ona bağlanmak, zatında kendin için kendini savunmamak gibi, benlik, sıfatlarından temizlenerek herşeyi Allah'tan çalışarak istemektir.

Başlangıçta idareyi üzerine alan, Rabbine bırakmaktır. Çünkü, Hüküm ve idare, evvelinde ve sonunda ona aittir. Bu durum neye benzer biliyor musun, Nefis ve nefse ait olan şeyler, senin cenin halinde ve doğduktan sonra emzikteki halindeki durumlara benzer. İşte o anlarda, nasıl Allah'a bırakılmışsan bu durumda'da başlangıç ve sonunda Allah'a bırakıldığı gibi ona bağlan ve Ona tam tevekkül et ve teslim ol. Ana rahmindeyken cenin halinde, başlangıçta ona teslim olmuşsun. Doğdu dünyaya geldin emzikte de ona teslim olmuşsun, böyle ona bağlı kaldığın gibi Allah'a tevekkül ve teslim ol.

İşte senin kendinden ve nefsinden, Heva-yı hevesinden seni alıp uzaklaşmak, Allah'a tam teslimiyet için bağlanmak ona tevekkül olmak yalnız onu istemektir.

Allah'ın fiillerine uygun bir şekilde iradeyi düzeltmek ise; Cenab-ı Hakkın istediği, rıza gösterdiği, emrettiği şeye itiraz etmemektir. Ona kendini salıverip uymaktır, Allah'ın iradesine kendini cüz'î iradeni uydurarak, onun rızasına teslim olmaktır. Çünkü, Onun iradesi sendeki fiile taalluk ederek cereyan eder. Sen de onun iradesiyle Hareket eden fiil ve hareketinin esiri olmaktadır. Kalbin huzur içinde, gönlün ferah, yüzün nurlu, için temiz pâk, olarak kudret-i ilâhiye seni evirip çevirip, ezeli lîsânı seni çağırmağa başlar. Mülk ve melekûtün Rabbini öğretir. Nurdan elbiseler giydirebilir. Ve seni daha önce ilimde ileri gidenlerin makam ve derecelerine yükseltir.

SALİK'İN ÜZLETİ TERCİH ETME SEBEBLERİ:

Âbid niçin üzleti tercih etmelidir?

Düşmanlarıyla mücadele ve mücahede başariye ulaşmak için âbid üzleti ve inzivayı tercih eder. Bu tercih edilen üzlet iki kısımdır.

1 — Birinci kısımdaki üzlet farzdır. Ve elzemdir.

2 — İkinci kısımdaki üzlet ise, Fazilet ve erdemdir.

BİRİNCİSİ:

Farz olan üzlettir ki, bu da abidin Şer sahiblerinden uzaklaşması sebebiyle üzlette olmaktır.

İKİNCİSİ İSE :

Fazilettir. Bu da, faydasız şeylerden ve onlarda meşgul olup, uzaklaşmaktan uzak kalmıştır.

Denilirki; Halvet ve uzlet ile ikisi de aynı ve yalnız kalma manasını ifade ettiğine göre, bu iki kelimenin arasındaki fark ve halvet, insan bundan uzak ve yalnız olmak.

Uzlet ise; nefsin şerlerinden ve heva-yı heves-ten ayrı ve münferid olmaktır. Kısacası, Allah ve onun yolundan alıkoyan her şeyden uzak durmaktır. Bazıları da şöyle izah etmişlerdir; Selâmete erme on kısımdır. **Dokuzu** susmaya dahildir. **Onuncusu ise**, uzlet hakkındadır. Hikmet de on kısımdır. **Dokuzu**, luzumu olmayan herhangi bir fayda ve hayır vermeyen şeyler hakkında susmaktır. **Onuncusu ise**, kötü insanlardan ayrı bulunmak, yani, uzlet hakkındadır.

Yine ehli Hikmet derki :

Halvet asıldır. Uzlet ise onun sıfatıdır. Bu hususda aslına tercih etmek, sıfatını tercih etmemekten evladır. İnsanlarla ihtilat ederek onlarla görüşme kaynaşmayı da lüzumunda yapmalıdır. Yine bu meyanda insanlarla görüşüp kaynaşmada susmayı tercih etmek de elzemdir. Çünkü susmak asıldır. Sana bir kişi tesadüfen saflıkda bulunsa da temiz ve pâk kalbliliğini zamanında izhar etse; hiç şüphe yok ki, İşte senin avunduğun kişi odur. Ama şimde nerde öyle ruhu, kalbi, fikri, ahlâkı ve huyu temiz kişi? Ehl-i hikmet bu hususta der ki;

«Kalbiyle olan halvette kul tamamen Allah ile istiğrak ve taat halinde, bulunur o zikrinde müş-istiğrak ve taat halinde, bulunur o zikrinde müş-aşkla dolar aşkın şiddetinden kendini kaybederek Rabbin huzurundaymış gibi bir durum elde eder»

Ehl-i Sofi kimselerden olanlar derlerki :

«Bir âbidin uyacağı esasların ilk önce yapacağı vazife kalbi ve lisanıyla Allahı zikretmektir. Bu zikrin tesiri kalbe ve orada bütün damarlarda atar, olmalıdır. Buna bir süre önce devam etmek gerekir. Kalbinin huşu ve huzuru içinde bu zikirle sağlaması lüzumludur. Ve bir müddet sonra dilinin zikir harekâtını durdurup O dilin kendi kendine zikretmesi sağlanıncaya kadar bu hususta dikkat buyurulmalıdır. Bu itibarla O dilin kendi kendine zikri alışkanlık itiyadı üzerine devam etmesi sağlanmış olur. Sonra bu hal biraz devam ettikten sonra zikrin dilden kalbe, ve nefse intikal eder ki, artık dilin zikir vazifesi bitmiştir. Bu ödevi kalb almıştır. Zikrin bütün harekâtı bazı manasıyla beraber kalbe geçmiştir. Bu hal biraz devam ettikten sonra kalbten zikrin lâfzı silinerek mânâsı kalıncaya kadar bir müddet devam edecektir. Böylece kalbdeki zikri mucerred bir mânâdan başka bir şey olmayacaktır. Bunun devamı sağlanacaktır. Artık O sâlik Allaha tam bağlanmış ama aşık olmuş O aşkı ilahi de kendi nefsinden vazgeçmiş» O Fevzi ilahide zatına erişmiş kaybolmuştur. İşte bu anda şu Ayeti okur.

«— O gün — Kıyamet günü — hüküm, saltanat ve mülk kimindir? Sorusuna cevap olarak, «O ancak ve ancak tek olan ve herşeye galip gelen yal-

nız Allahındır.», (al-Ğafir: 16) dediğinde işte o zaman Hakkın nuru kalbine doğar. Şiddetle sarsılır. Hayret ve dehşete kapılır. Kendini kaybeder, ilahi huzur ve vecdin ve feyzin tadı ve lezzeti içinde Allahın iclâli ve azameti istila eder. İşte bu makamda onun bu muradı ve matlubi olan, ulvî gâye Allah-tan başkasına bu, kalbde yer verilmez ve kalmaz da.

Yine Derler ki :

«İlahi huzur ve feyz sahiblerinin muşahade ettiklerinin dışında başka her hangi bir şeye ihtiyaç hissi duymazlar.»

Kur'an-ı Kerimde, bir âyet geçer şu «**Şahidün ve meşhûd**», kavilleri hakkında şöyle denilmiştir.

ŞAHİD — Allahtır.

MESHÛD ise, Celâlin Cemâlindeki nurun aksetmesidir ki, bu duruma göre şahid'de ve Meşhûd'de odur. Yani Allahtır.

Vücud, nefis ve şeytanla mücadele,

Ey Dostum göz kapaklarını kapa ne göreceğini dikkat et. Eğer bir şey göremiyorum dersin, bu senin hatandır. Bilakis sen kalb gözüyle görmektesin. Fakat varlığın zulmeti kalb gözüne aşırı yakınlığının tesiri altında kaldığından Hakkı ve Hakikati bulamamaktasın. Şayet sen gözlerini Kapatmamak suretiyle onu bulmayı ve görmeyi arzulayan varlığından bir şeyi eksiltmeli veya ondan bir şeyi uzaklaştırmalısın, ondan bir şeyi eksiltmenin ve uzaklaştırmanın yolu ise merhale merhale mücadele yolunu takip etmek gerekmektedir.»

Mücadele : Başkalarının dışında olan şeyleri kalbinden atmak yahut onları imha ederek, her hu-

susda çaba göstererek gayretini esirgememektir. Ondan başkaları, dediğimiz şeylerde şunlardır.

Vucut nefis ve şeytandır.

Çaba ve gayret göstermenin üç yolu vardır.

— (Tedrici olarak yavaş yavaş yemek yemeyi azaltarak az gıdaya kifayet etmektir. Çünkü beden, nefis ve şeytan, kuvvet ve kudretini yenilen yemeklerden alır. Bu gıdaları azaltınca onlara yardım da azalır. Kuvvetten düşer)

2 — Kulun kendi irade ve ihtiyarını güvenilir bir müridin tercihinin bırakmasındadır. Mürid ona zaman zaman hayırlı ve iyi olanı seçer. uyarır gösterir. Bu, aynen bir bebek veya kemale ermemiş bir çocuğun yahut elinde ve avucundaki malı ölçüsüz olarak saçıp savuran cahilin durumuna benzer ki bunların hemen hepsi için işlerinin idaresi, terbiyesi, eğitimlerini, deruhte eden bir vâsi veli, bir hakime ihtiyaçları vardır.

3 — Evliyadan **Cüneyd** «Kaddesellahü - sırre-hu» nun yolunu seçmek ve onun koyduğu esaslara göre bu yolu benimsemektir. Onunda bu yol için Sekiz şartı vardır:

BİRİNCİSİ :

Daima abdestli olmak,

İKİNCİSİ :

Oruca devam etmek,

ÜÇÜNCÜSÜ :

Sukutu ganimet bilip yerinde susmak,

DÖRDÜNCÜSÜ :

Nefsin kötü şerli hevayı hevesinden ayrılıp halvette devam etmek.

BEŞİNCİSİ :

Zikre tehlil getirerek devam etmektirki, oda (Lâilâhe İllallah) dır.

ALTINCI Sİ :

Mürşid ile kalp rabıtası kurarak ondan ilim, irfan ve hakkikat hikmetlerindendir. İstifadeye devam etmek ve onun kontrolü altında bulunup nefsinin muhasebaya çekmek,

YEDİNCİ :

Kalbe tesir eden tehlikeli fikir ve düşünceleri reddedip onları silip atmaya devam etmek.

SEKİZİNCİSİ :

Allah'tan gelen herşeye itiraz etmeyerek gönül rızasıyla mukadderata boyun eğmek, cennet ve cehennem gibi sorulardan kaçınmaktır.

Müşahade makamında; vucud, nefis ve şeytan ve bunların arasındaki farka gelince: Vucud evvel emirde koyu karanlığı zülmetindedir. Biraz saflaştığı anda simsiyah bir bulut halini alır. Eğer bu makam şeytanın istilasına uğrarsa kıpkırmızı olur, şayet şeytanın istilasından kurtulursa onun nasibleri erir, kaybolur. İlahi hükümler bâki kalır ve saflaşır. Yağmuru ve rahmeti bol bembeyaz bir bulut şeklini alır. Nefis açlığa çıktığında gök rengini andıran mavi renk olur. Pınardan fışkıran su gibi, bir kaynama hali vardır ki; Şeytan oraya tesir ettiği anda sanki o kaynak suyu yerine zülmet ve bir ateş püsküren yanardağ gibi olur. Böylece pınardan

fışkıran su azalır. Çünkü şeytandan bir hayır beklenilemez.

¶ Nefsin vucud üzerine istilasını ve onun istilasıyla kaplanmasına gelince; Eğer nefis saflaşır berrak bir renk alır da pâk olursa, vucud üzerinde, pınardan kaynaklanan rahmet suları ile hayırlar taşır, ve sonu hayırlı şeylerde yetiştirir, terbiye eder, büyütür. Şayet taşınan hayır değil de şer ise, onu da yine sende yetiştirir eğitir ve büyütür, böylece vücud şerli bir vücud olur. Şeytan son derece haybetli küfür zülmetleriyle karışmış saf olmayan bir ateş kütesidir. O daima senin önüne geçmek içine girmek, isteyen uzun bir siyah zenci gibi teşekkül eder. Ondan kurtulmak istediğin zaman, hemen kalbinde Allah'a dua ederek «Ey Rahmeti bol yardım dileyenlerin En güçlü yardımcısı (Allah) bize yardım et» der, çünkü şeytan o zaman senden kaçır. Sende Ruhî bir huzura kavuşursun.

TASAVVUF

Tasavvuf ehlinin bir Sofi sınıfı :

¶ Fakirliği kendileri için ziynet, sabrı süs, rızalığı binek ve tevekkülünde şân olduğuna hükmederler.

Allah'ı kendilerine her şeyde safi ve kafi görürler, bütün azalarını ibadet ve taata şehvet ve hevayı hevesleriyle ilişkilerini kesmek, dünyada zuhd ve takva sahibi olmak için çalışırlar. Nefsin arzularında takva sahibi olurlar. Dünyaya fazla meyl göstermezler. Zaruri bir durum halinde dünyadan alacakları ölçüde ihtiyaç ve kifayet miktarını geçmezler, kötü sıfat ve kirlilerden kalbleri temiz ve

paktır. Bütün kalbleriyle Allahı sevmeye yönelirler. Allaha bağlanıp yalnız ona güvenirler. Her şeyi ona sığınır ve ona iltica eder, ve herşey onda sohbet ve ünsiyetini bulur. Onlar mabudundan başkasına ne güvenirler nede bağlanırlar. Ondan başkasıyla dostluk kurmazlar. En iyisini, en hayırlısını, en önemlisini dininde en geniş kapsayanı alırlar. Allahı her şeyden üstün tutarak yalnız onu tercih ederler. Onu dâimi isterler. Matlubları odur.

Tasavvufun Tarifi :

Nefsin hakiki ibadet ve taata yönelmesi ve rububiyette daimi bağlantısıdır. Bazılarına göre, Tasavvuf; üstünlük faziletinin gizlenmesi nefse gelen zararlı şeylerin defedilmesidirki, bu da bir nevi mücahededir.

Sehl bin Abdullah Es-Sofî diyor ki :

«Gamdan ve kederden arınmış kimse iyi fikir ve düşüncelerle dolar o düşüncelerden hikmetler taşar, onun nazarında altınla çamur müsavidir. Bazılarıda; tasavvufu şöyle tarif ederler;

Tasavvuf, Allahın evi ve sevgilisi olan kalbi halkın dostluğundan uzak tutmak, tabii ahlaktan ayrılmak beşeri sıfatların ateşini söndürmek, nefsanî emellerinden uzak kalmak, ruhani sıfatlara yönelmek, hakîki ilimlere sarılmak, dinimizde islam Peygamberi **Muhammed Mustâfâ** (S.A.V.) ya tâbi olup onun sünnetini tamamen yapmaktır. Derler ki :

Sofi, nefsin her zaman temizleme halinde olan kimsedir. Kalbini nefsin karışıklı ve kötü sıfatlarından temizleyerek hallerini kederlerin eserlerinden temize çıkartır. Bunun sebebidir, onun yardımcısı

rabbine daimî muhtaç durumda olmasıdır. Zira muhtaç hissi duymaya fakirliğe devam etmek kederi uyandırır. Nefis bu hareket anında bu bariz sıfatlarıyla ortaya çıkıp görünmesi ile sofi hemen o nefsin kötü hareketini doğru ve keskin basiret gözüyle onları idrak eder, hemen Rabbine sığınır.

(O kalb temizliğini ve paklığını devam ettirmekle Hak, hakkikat huzur ve saadet kalbinde istikrar eder sabit kalır. Aklını fikrini sadece Allahı anmağa, dâimi bir şekilde alıştırır. Artık böylece kalbi üzerinde ALLAH zikri kâimdir. Allah zikrinin kaim olduğu bu kalbde o kötü sıfatlara yer olan nefisde doğruluk ve hak kâimdir.) Nitekim Cenabı hak bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

Ey muminler! Allah için (Hakkı dâima ispat ederek ayakta tutan ve O hak ve hükümler üzerinde) direnenlerden olunuz. Ve âdil (Bir doğruluk içinde) hakka şahit olunuz...?» (al-Maide: 8).

Bu ayeti Kerimede geçen Allah için nefse karşı gelerek O nefse hakkı kaim kılmaktır. Ve muradı da böylece ifade edilmektedir. Çünkü, bir hakkı önce Allah için, bizzat kendi nefsinde isbat etmek ve sonra insanlara geçmektir. Bu âyette ifade edilen maksad nefiste hakkı isbat edip, Onu, onda tesbit ile hakim kılmaktır. İşte bu hâl ancak tasavvufta takvâlık ve nefsi kötü sıfatlardan temizleme yolu ile tahakkuk eder.

TASAVVUFUN ANA TEMELLERİ

Tasavvufun esas temelleri, helâl rızıktan istediği gibi gıda almak, haramdan uzak durmak ve sakınmaktır.

Peygamber efendimiz «Aleyhisselamın bize gösterdiği yolu takip ederek fiillerine emirlerine ahlâkına ve sünnet-i şerifesine tâbi olmaktır. Kim Kur'an-ı kerimi ezberlemez, okumaz, Peygamberin hadisini yazmaz ve anlamak istemezse, O kimse bu hükme uymuyor, demektir. Çünkü bizim nezdimizde ilim irfan, hikmet bilgi ve hükümler o kitap ve Peygamberin hadisi şerifi ile tesbit ve sabit olmuştur. Zira bu Hak mezheb dâva ile değil de zühhd, takva ve amel yoluyla kazanılmıştır.

TASAVVUF VE SOFİLERİN MAKAMLARI VE DERECELERİ :

Tasavvuf derece itibarıyla üçe ayrılır.

1 — Tasavvufun başlangıcı ilimdir.

2 — Tasavvufun ortası iyi, güzel ve salih amel dir.

3 — Tasavvufun sonu Allahın bahşettiği ilahî bir feyzdir.

İlim, istenilen hedefi ve gâyeyi keşfeder, bulur ve gösterir ve böylece onu açığa çıkarır.

İyi ve güzel âmel, istenilen esas gaye ve hedefe ulaşmasına ve ona erişilmesine yardım eder.

Allahın bahşettiği ilahî feyz ise, Aşkda onu istediği yöne ve gayeye eriştirir ve sonunda Hak ve hakikate kavuşturur.

Tasavvuf ehli üç tabakadır:

Birinci tabaka : Daha yenidir, ve öğrenci derecesinde mürittir.

İkinci tabaka : Yolunda devam eden orta dereceli kimse halini alır.

Üçüncü Tabakada ise, esas gaye ve hedefine ulaşan son konak sahibi kimsedir. Birinci tabakadaki mürid, vaktinin çok değerli olduğunu bilir, onu hiç bir zaman boşa harcamaz. İkinci tabakada olan orta dereceli kişi ise, o iyi hal ve durum sahibidir. Dâima iyi halinden yararlanıp istifade etmeye bakar. Üçüncü tabakadaki son konak sahibi ise, o hedefe kavuşan iman-ı yâkın sahibidir. Bunların yanında en üstün ve faziletli şey, birinci tabakadaki makamıdır. Çünkü o mücahede eder güçlüklerle göğüs gererek ızdıraplara tahammül etmekle nefsin istediği kötü şeylerden uzak kalmaktadır.

İkinci tabakadaki makamı ise! istediği hedefe ulaşmak için karşısına çıkan tehlikelerin edeb, huzur, sükunet ve sabırla karşılayarak doğruyu konuşup sıdıktan ve iyi ahlâktan ayrılmamaktır. Çünkü bu makam, edeb ve ahlâklılar makamıdır. Salık bu makamda renkten renge halden hale, intikal edendir. Bu da onun üstünlük hâlidir.)

Üçüncü tabakadaki makam ise, Tam bir uyanıklık halindedir. Bu makamda sebat edip çağırıldığı şekilde Hakka riayet göstererek ona ibadetini yerinde ifa etmektir. Bu icabet derecesi bazen makamları aşabilir...!)

İşte bu son makamda salık, temkin bir durumda bulunur. Ona ne tehlikeler tesir eder ne de kor-

kular... O daima makamında ve derecesinde sabit kalandır. Ona göre şiddet ile gevşeklik, men etmek ile atâ, cefa ile vefa, halleri müsavidir. Yemesiyle aç kalması uykusu ile uykusuzluğu aynıdır. Değişmez. İstekleri kaybolmuş sadece hakikatler bâkî kalmıştır. Zahirde halk batında Hak iledir. İşte bütün bu hâller Resulullahın hak sıfatlarındandır. Son makamdaki müntehi öyle bir kimsedir ki yer yüzünde en yüksek bir tepenin zirvesinde bir mızrağın tepesinde durdurulsa her taraftan esen rüzgarların tesirinden bir kıl payı dahi kıpırdamaz.]]

Bazıları, sofilere: «neden Sofi» diye adlandırdıklarının sebebinin şöyle ifade etmektedirler:

Onların gayret ve himmetlerinin yalnız Allaha yönelerek gayet samimi bir ihlasla bütün kalbleriyle sadece ona yönelişleridir. Ve böylece Allahın huzurunda halis niyetleriyle duruşları sebebiyle huzuru ilahide ön safta bulunmalarından bu kişilere SOFİYE denilmiştir.

ALLAHTAN ÇOK KORKAN VE NEFİSLERİNİ DAİMA SUÇLAYANLARIN TASAVVUFDA GÖRÜŞLERİ VE DAVRANIŞLARI

(Bunlar Allahtan gayet korkan, korktukları kadar da onu seven ve bu kadar da nefislerini suçlayan bir tasavvuf fıkrasını temsil eden sınıflardan sayılmaktadır)

(Hayrı göstermedikleri gibi, şerri de saklayıp gizlemezler. Bunun mânâsı şudur: İhlas ve samimiyet içinde doğruyu söyleyen kendi yaptıklarına ve ahvallerine hiç bir kimsenin muttâli olmasını istemezler. Bunlar daima ihlasa ve sıdka sarılırlar.

Hatta öyle ki; hallerini gizli ve kapalı tutarlar. Bu gizlemelerinden zevk ve lezzet duyarlar. Şayet bunlardan birisi yaptığı hayrı gizlemez ve açığa vurursa onu kendilerine yadırgı ve yabani sayarlar. Aralarından ayrılın diye ilân ederler. Bunların bu hali aynen asi bir günahkar kimsenin yaptığı masiyeti gizlemesi, gibidir. Bunlar, ihlasın yerinde yapılması hususunda zamanın değerine çok önem verirler.

Sofiler ise, ihlasında kayb olmuş, gitmiştir Ebu Yâkûb Es-Sûsi diyor ki:

Bazıları da der ki, :

«İhlasın doğruluğu halkı görmeyi unutmaya devam ederken hakkı görmeye ve onu zikretmeye devam etmesi gerekir. İşte nefislerini suçlayan bu fırka halkı görmeye devam eder. Yalnızca yaptığı işleri ve halleri gizli tutar.

Cafer El-huldi de diyor ki:

Ebal — Kasım el-Cüneydi'ye şöyle bir soru sorarak dedim ki: «Doğrulukla ihlasın arasında bir fark var mıdır?»

O da: Evet vardır. Şöyleki; Doğruluk asıldır ve öncedir. İhlas ise, ondan sonra gelir ve ona tabi olandır. Aralarındaki farka gelince, ihlâs ancak bir işe başladıktan sonra belirir. İşte buna ihlas, denir. Yani ihlasda muhlis olmak, ihlastaki saminiyettir. Hattızatında bu samimiyet, ihlasın özüdür. Bu tarife istinaden Allah korkusu ve sevgisi içinde nefisini suçlayanlarda ihlasın manası içine girer.

Sofilerdeki ihlas ise, samimiyet ve ihlastaki samimiyetin özüdür. Bu da kulun o ihlasın özünde samimiyetiyle beraber fani olup kaybolmaktır. Sofinin kendisini kaybetmesi günahların işleyerek mey-

dana getirdiği perdeden kurtularak Hak ve hakikat içinde müstağrik olmaktır ve hakiki ihlasına bakarak onun özünde dalıp gitmektir.

Diğer tasavvuf fırkasına göre;

{ Nefsini suçlayanlardır ki, onlar ihlasın makamında ikamet ederler, ihlasın samimi özüne muttali olamazlar. Bunlar sofilerin görüşüne göre yalnız o makamdan ileri gitmezler, İşte esas sofi ile (diğer sofiler) diye adlandırdığımız bu fırkanın arasındaki fark ihlasın izahında çok açık olarak görülmektedir} {Diğer sofilerde ihlasa tutunsalar, doğruluğun üzerinde makamlarını kursalar da halkı görmek ve ihlasta daha iyi görüş derinliklerine varmakla kısır kalmışlardır. Halbuki hakiki sofiler bu hususta böyle değildirler. Çünkü onlar yapılan işte ve amelde veya onu terk etmede halk için safi bir görüş ve amel gayesi içindedirler. Halktan kendi nefislerini azlederek külliyyen Hakka ve hakikata yönelirler. İşte halktan ayrılığın tam arkasında onlar için, zevallik içerisinde faniliği görürler, Böylece tevhidde hakkın varlığındaki lezzeti tatmadan sırrın keşfine mazhar oldukları gibi cenabı hakkın şu ayeti kerimesindeki buyurduğu manaya tam amel ederek onu idrak etmişlerdir} Cenabı hak kendi zatı için şöyle buyurur:

«Onun zatından başka herşey yokluğa mahkumdur, halâk olucudur.» (al-Kasas; 88).

Bu mânâda bazı tasavvuf ehli hakkın ve hakikat nurunun içinde mağub durumlarında-iki cihanda Allah'tan başka bir varlık yoktur, demişlerdir. Sathı sofilerin hallerini gizlemekteki sebeplerini ancak iki yönden eleştirebiliriz.

BİRİNCİ YÖN : İhlasın ve Sıdk'ın hakikatını araştırıp neticeye ulaşmaktır.

İKİNCİ YÖN : Başkalarına karşı hallerini kapalı ve gizli tutmaktır ki, bu da başkalarının kendileriyle mahbubun arasına hiç bir kimsenin girip ona muttali olmalarını men etmektir. Çünkü onlar bundan nefretle kaçınırlar. Bunun gayesi Allah'a karşı sevgilerinin samimiyetinde daha yüksek makamlara erişmek hedefidir. İşte bu durum sofilerde sebep ve noksanlıktır. Bu yönlerde sathı sofilere nazaran bu hususta daha ileride sayılabilirler. Ama diğer yönlerde de geride kalmaktadırlar. Denilir ki sathı sofilerin zikirde esas tuttukları dört temel esas vardır. Bunlar şunlardır.

- 1 — Lisan ile Allah'ı zikretmek.
- 2 — Kalp ile Allah'ı zikretmek
- 3 — Gizli olarak Allah'ı zikretmek
- 4 — Ruhu ile Allah'ı zikretmektir.

Ruh, Allah'ı zikretme halinde olursa, kalp ve lisan zikirleri durur. Sukut eder ki, müşahade ve mühaseye zikri ile meşgûldür.

Gizli zikir olursa, kalb ve lisan zikri durur. Bu da Allah'ın azameti ve heybetini zikretmektir. Şayet kalb ile zikir olursa, lisanen zikri sükût eder, Cenab-ı Hakkın sıfatı ve nimetlerini zikretmekten susar.

« İşte bu anda kalbde Allah'ı zikrîtmekten gafil olursa lisan o zaman âdeti üzre Allah zikretmeye başlar. Bu dört kısımdan her birinin sakınılacak yönleri vardır:

Ruhun Allah'ı zikir halinde gizli zikrin buna muttâlî olması tehlikelidir. »

Gizli zikrin zikrine de, kalbin zikri muttali olması sakınılacak şeylerdendir. Kalb Allah'ı zikir ve tefekkür halindeyken nefis zikrinin ona muttali olması da âfetlerdendir.

«Nefsin zikri halindeki tehlike, âfet ve kaçınılacak durumlar ise; O haldeyken nefsinin, Allaha tâzim ve takdim eder görürken, buna karşı Allah'tan sevap istemesi veya onun indinde büyük makamlara, erişme gayesini gütmeye âfetidir. Bu tasavvuf ehlinin görüşüne göre, Allah yoluna giden Abidin gizli, saklı, ibadet şeklini izah edip halka karşı bunları göstermesi onun değerinin düşmesine sebep olmaktadır. Bu sır üzerine temel kurulan esaslar şunlardır.

«Onların inanç ve görüşlerine göre; ruhun zikri, zatı zikretmektir. gizlilikler ise, sıfatları zikretmek kalbin zikri, nimet ve diğer Cenabı Hakkın bahsettiği ihsan ve ikramları hatırlamaktır. Nefsin zikri ise illetlere maruz kalmaktır.

Gizli zikrin ruhun zikrine muttali olmasında kastedilen mana; Zatı zikir etme esnasında heybeti ve azametini zikretmektedir, Hakkı ve hakikati araştırma ve onda fani olmaya işaret etmeleri anlamına gelmektedir.

«Bu da sıfatları zikretmek manasında ifade ettiğine göre heybetin varlığını ifade etmek demektir. Heybetin varlığı ise ya var olmasını veya baki olmasını ifade eder. İşte bu da fani olma haline tam mütenakız bir haldir. Böylece gizli zikir heybetin var olmasıdır. Çünkü, sıfatları zikretmek Allah'a yakın olma nisbetinde Hakkı idrak etmesidir. Allah'a yakın olmadaki zikir, nimet ve ihsanın da zikridir. Bu nimetleri zikretmede hissedilen şuur

zikredilmesinde meşgul olunmaması icap eden şeyle oyalanmaktır. O nimetleri ihsan edip ikrar eden sarfınazar etme duygusuna kadar götürür yine o nimeti görmesi onu veren, ihsan edenden uzak kalması ifadesi taşımaktadır//

VUSUL VE VİSAL'ın AÇIKLANMASI HAKKINDADIR :

VUSUL : Bunun lugat manası: Bir şeye yetişme, ulaşma, ve erişme manalarına gelmektedir. Bu itibarla, her kelimenin lugat mevhumu ile kullanılan gaye ve hedef manaları arasında yakınlıklar vardır. Buradaki vusuldan murad edilen mana şudur :

Hakkın cemali ve onu tanıyıp bilmedeki marifet ve iman, güzelliğinin kul'a zuhur etmesiyle, kul'un o güzellik içinde iman ve onu tanımanın zevki içinde duyduğu lezzet ve eriştiği makam ve derecesidir.

«Bu durumda kul, marifetine baktığında ancak Allah'ın marifet ve bilgisinden başka bir bilginin görünmediği gibi onu tanımasıdır. Kul, kendi nimetinde olsa yine Hakkın himmet ve gayretinden başkasını görmemesidir. Böylece kul, bütün kalbiyle yalnız Allah'ın varlığını onun kudretinde azametinde güzelliğinde düşünerek meşgul olur. Bedenini ibadet ve taatle meşgul ederken nefsi terbiye etmek içinde iç his ve duygularını dâima Allah'ın emrine yönelterek şehvet ve arzularından uzak kalarak nefsi islah eder. İşte bunların hepsi nefsi ve bedeni temizlemek ve kötü sıfatlardan uzak kalmaktır. Bu vusulun bidâyetidir. Nihayeti ise; Her şeyde hakkın kudretini bilerek görerek ona vusuldur, ona erişmektir.»

VİSAL : {Visalin manası ise, dünyada kalp gözü ile hakkı müşahade ederken âhirette onu hakiki gözle görmesidir. Bunun içindir ki, bir noktayı izah etmek zaruridir. O da kul'un fani zâtı ile Allah'ın ebedi zâtını birleştirmek veya böyle bir mânâda ittisal değildir. Dikkat buyurulması elzemdir. Çünkü Cenabı Hak azze ve celle, böyle ve benzerlerinden münezzehtir!

Bazıları demişler ki, gözüm Allah'ın cemalindeki hür ilahi ile onun aşkı ile yanmaktadır. Bu göz ondan uzak olsada o bundan uzak olmaz.

Sofilerin gidişatı şu dört esas üzerinde kurulmuştur.

1 — **İCTİHAD :** İslâm dininin hakikatlerini bilip öğrenmektir.

2 — **SULUK :** Allah'a imanın hakikatlerini bilip öğrenmektir.

3 — **SEYR :** İhsandır ki bu da, insanlara yapılan iyilik yardım gibi lutufları, bilerek yapmaktır.

4 — **FEYZ :** Bu da : Cömertlik ve iyilik ihsan ve bütün beşeriye yardım yoluyla, Allah'ı tanıma, bilme ve ona inanma zevki içinde duyulan ilâhi bir sevginin imândaki coşkunluğudur.

{Bunların aralarındaki derece ve mertebe ilk önce ictihad, sonra suluk ve ondan sonra da seyr ve Feyz gelir. İctihad olmadan suluk ve ondan sonra da seyr ve Feyz gelir. İctihad olmadan suluk vakî olamaz. Suluk olmadan da seyrin tahakkuku gayri kabildir. Seyrsiz de Feyzin vukubulması imkânsızdır. Binaenaleyh bunlar arasında birbirlerine zincirleme bir bağlılık vardır. İşte vusul bu üç mertebeyi aşarak fahr makamında istikrarıdır. Visal ise yine bu makamdadır.

İTTİSAL (Birleşme)

İttisal; kalbin bir şey üzerinde kendinden geçip dalgınlık halidir. Bu durumda sâlik'in mukâşefe halinde olmasıyla gizli sırları müşahade etmesidir. Şunu bil ki, ittisal büyük tasavvuf bilginlerinin işaret buyurdıkları şekildedir. Çünkü, ilahi aşkın ve Allah'a iman, zevk ve tadının verdiği vecd yoluyla sâfi bir inanış içinde hakka eren ve ona ulaşan kimseler vusul mertebesinde bulunurlar. Bu mertebede olanlar sonradan farklı durum ve hallere malik olmuş olurlar. Saliklerden bir kısmı yaptıkları amel ve efâl yoluyla Hakka vasil olurlar. Bu ona verilen ilahi bir tecelli rütbesidir. Sonra Allah'ı anlamakla daima onunla bir olma zevki içindedirler. Bu yönden diğerlerinin fiillerini fâni kılarlar. Bunlar da ancak alınan tedbir ve istenilen ihtiyaçtan zuhur eder. Buna vusuldan bir rütbe olduğunu bilmemiz gerekir. Başka bir yönde ise; Allah'ın cemal ve celal sıfatlarını mütalâa ederek kalplerine inen onun heybet ve azametinden ünsiyet makamında durdurulurlar. Bu makamda sıfatlar yoluyla kazanılan rütbe yine ilahi bir tecellinin neticesidir. Bu da vusuldan bir rutbedir Bazıları ise, iç duygularını iman-ı yakîn ve kalp gözüyle müşahade runu nakşederek ve onun müşahadesinde iken kendi varlığını kaybederler. Böylece fâni olma makamına erişirler.

Bu makam Allah'a manevi yakınlığın en yakın makamıdır. İlahi bir tecellinin bir nevisidir. Bu da yine vusul mertebesinde.

Bunun daha ötesi **HAKKU'L-YAKÎN**, dır. Ehli Hak ve bilgili âlim kimseler için bu rutbede bazı parıltıların zuhur etmesi muhakkaktır. Bu kulan

varlığında kendisinde akan bir müşahade ve mükâşe fe nurunun akışıdır. Çünkü ruhu, kalbi ve nefsi dahi bundan bu durumdan zevk duyar.

Hatta şeklini ve biçimini değiştirir.

İşte bu rütbe, vusulun en yüksek ulvî mertebesidir.

İlahi hakikatler ortaya çıktığında bu menzil ve kudret mertebelerden kulun birinci menzilde addedildiği meydana çıkar. Sâlik, bunu elbette anlar, doğru ama, nerede o menzil makâm heyhât o çok uzaklardadır.

Ahiretin ebedi ömrüyle asla kat'edilmeyen bu vusul yollarının menzillerine dünyevî kısa bir ömür ile vusulü istemek veya ulaşmak acaba nasıl olabilir?

1 — TEVHİD

Nefsin, yalnız tek varlık olan ve benzeri bütün şeylerden münezze Allah'a inanmaktır. Şayet; kâdim ile Hâlis sıfatını birleştirdiğinde, onu birleşmez ikileşmiş olur zira o zaman vahdâniyet, Ferdiyet ve tevhid imanından ayrılır.

Allah'ın, zatı, varlığı, birliği (vahdaniyet) ve diğer sıfatları kulların muktasıp olduğu sıfatlardan (muhtes) şekillenme benzeme karışım, birbirine hulu ederek girme veya çıkma değişme, bir halden diğer bir hale geçme, tebeddül ve intikal gibi sıfatlardan Allah münezzehtir. Allah'ın mukaddes, kudsî cemâlin zatına hiç bir kusur nisbet edilmesi imkânsızdır ve edilemez. Cenab-ı hak, böyle noksan düşünce ve fikirlerin mülâhazalarından münezzehtir. O tekdir ve birdir. Nitekim Kur'an-ı kerîminde ihlas-ı şerif suresinde de açıkça buyurduğu gibi (Sa-

med) sıfatına da bir kusur ve noksanlık atfedilemez. Çünkü o sonradan meydana gelme düşünce fikir karışıklıklarından, kusurlardan ve ayıplardan âridir. Onun büyüklüğünü anlatmakta bütün vasıf-cılar kısır kalmışlardır.

Marifet sahasında zeki, bilgili, müsabakacılar zâtını izahta acze düşer olmuşlardır. Onun zatı ve sıfatları duyguların düşüncelerin ve akılların erişmesinden ölçülerin ulaşmasından çok uzaktadır.

Basiret ehlinin onun azamet ve celâlindeki nurun şuâlarını görmemesine veya bir mani ileri sürmesine imkan yoktur.

Denilirse ki, (nerede), (ne zaman) zaman ve mekan nedir sorusuna cevap olarak zaman ve mekan bizim için yaratılan bir yaratık sıfatıdır.

(Nasıl) ve (kemmiyet) sıfatları ise nedir? denildiğinde bunlar keyfiyet veya kemmiyet Allah'ın kıldığı insanların sıfatlarıdır. Çünkü, bu kâinat zaman, mekan ve nasıl yarattığı, büyüklüğü, küçüklüğü bunların hepsi sonradan cenabı hakkın yaratmış olduğu muhtes olan bir yaratıklardır. Zira Allah yarattığı bir şeye hiç benzemez. Bunların hepsinden münezzehtir. Çünkü, muhtes ancak muhtesi tasavvur edebilir. Allah'ın zâtını idrak etmekte acze düşmesi muhakkak ki onun varlığına bir delildir.

Zira, idraka idrakın varamadığını idrak etmek açık bir isbattır. Birliğinin, idrakının hakikatına da ancak bir bilme ile ulaşılır. Çünkü kulun bir tek şeyi idrak etmesi onun en son noktası birlik idrakının değil de kendi düşüncesindeki idrakının son merhalesidir. Allah'ın bir olduğunu bilerek ve sonra

onun birliğini kendi marifet ve ölçüsüyle ihata edeceğine iddia eden kimse muhakkak ki hilekâr ve kendi gururu içinde şeytan tarafından aldatılmış bir kimsedir. Nitekim cenabı Hak Kur'an'da bu hususta şöyle buyuruyor;

«Bir de sizi Allah'a karşı kendi gururunuz — uyduğunuz şeytan — aldattı»; (al-Hadid: 4)

Başlangıçta bölünmeyi kabul etmeyen toplam üzerinden durmaktır. Sonunda ise; Allah'ı bir bilen ve onun vahdaniyetini daima anan, bölünme halinde toplamın zatında ayninde durarak yine toplamın üzerinde toplamın bizzat zatıyla durmaktır.

(Bu arada bölünmeye müstağrik bir halde bakarak idrak ederken her biri bölünme ve toplamın, birbirinden ayrılmaya bir manilik olmadığını görmektir. Bu şunu ifade eder ki Allah'ın varlığını bölünme kabul etmeyen bir bütün olduğuna bu bütünün de bir tek olduğunu kabul etmektir ki, işte buna tevhidin son zirvesi olan kâmil derecesinin olgun makâmıdır. (Muvahhidin), tevhid halinde kendisinden ayrılmayan bir vasfıdır. Bu esnada kulun etrafını saran zulmet; yıldızların güneş ışığında kayıp olduğu gibi zulmet de tevhid ve ilmin nuruyla dağılır mahvolur. Böylece nurun şuâsında kaybolur.)

Sabah güneşi ışığı dağıldığında nasıl ki, yıldızların bölünmüş ayrı ışıkları kayboluyorsa kulun imânındaki tevhid kemaliyeti de Allah'ın varlığını parçalanmayan bir bütün olarak kabul etmesi gerekir. Bölünmüş şekilde görünen yıldızlar kulunda fikrindeki bölünme olayı, güneşin ışığı ile eriyen ve görünmeyen yıldız ışınlarının kaybolduğu gibi-

dir. Çünkü, ilim ve tevhidin nurunda bölünmeler kaybolur. Tüm ve bütün olan tek varlık ebedî ve ezeli olan bir Allah daimi kalır. Onun vahdaniyeti ve onun zatı ve onun bütün sıfatları ebedî, bâkî kalır. İşte böylece tevhid ilminde Allah'ı dâima bir bilmek elbette onu anan kimse Allah'ın zât ve sıfatlarından başkasını müşahade etmez. Böylece tevhid denizinin dalgalarında muvahhidin olur. Bütünün zâtında o kulun varlığı kaybolur.

Bunun içindir ki Cüneyt (K.S.) şöyle demiştir. Tevhidin manası şudur; Onda şekiller erir yerine ilmi tevhid girer. Allah'ın tek varlığı daima var olur.

Denilir ki; Tevhid denizine düşenin zamanlar geçtikçe susuzluğu artar.

Tevhidin şumul ettiği manâlar :

Ey muvahhid! Tevhidin asıl temelini teşkil eden manalar beştir. Bu beş manaya temelde her muvahhid kişinin inanması gerekir. Bunlarda şunlardır:

BİRİNCİSİ : Allah'ın varlığı her Muattal şeylerden münezzehtir.

İKİNCİSİ : Allah'ın varlığı tekdir. Ona şirk ve benzer ortaktan münezzehtir.

ÜÇÜNCÜSÜ : Zât, âraz ve bunların unsurlarından münezzehtir. Binaenaleyh benzerlerinden de uzaktır, berîdir.

DÖRDÜNCÜSÜ : Var olan tek varlık kudret ve iradesiyle kendisinden başka bütün varlıkları sarıya onun yaratmasıdır. Bu itibarla illet ve malûl olma şüphesinden de münezzehtir.

BEŞİNCİSİ : Yarattıklarını, herşeyi yalnız kendisi idâre eder. Onların tanzimide onun iradesiyle olur. Cenab-ı Hakkın var olması, bir olması, benzer ve eşlerden münezzehtir olması, kudret ve iradesiyle bütün yaratıkları onun kudretiyle yaratılması, iradesiyle yaratıkları tanzim ve idare etmesidir. İşte bu sıfatlara muttasıf olan Cenab-ı Hak Tabiat kanunlarının yıldızları meleklerin tedbir, tanzim ve idarede müdahale ettikleri düşünce ve inanışlardan'da beridir. Bunun açık ifadesi çok kısa bir cümleyle ifade edilmiştir. Onu da her mümin dâima söylemektedir. O güzel cümle de şudur. (LA İLAHE İLLALLAH) İşte bu cümle beşinci manayı size açıkça ifade eder.

ALLAH TEÂLÂ'NIN SIFATLARINI AÇIKLAYAN DOĞRU VE YANLIŞ MEZHEPLER.

Müslümanlar Allah'ın Kemal sıfatlarıyla muttasıp ve noksan sıfatlardan münezzehtir olduğu hususunda aralarında ittifakla kabul etmişlerdir.

Ancak bazı sıfatların izaha kavuşmasında müslümanların aralarında ayrı görüş ve düşüncelerde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları: bu sıfatların kemâl sıfatı olduğuna inanmış ve Allah'a isnat ederek isbat etmişlerdir.

Bir kısmı ise; Bu sıfatlarını noksan olarak kabul edip Allah'ın zatına nisbet etmeyerek aynı ve ondan uzak tutmuşlardır. Bu ilmi kelâm mezheplerini şöyle özetleyebiliriz:

1 — EHLİ SÜNNET :

a — El-Eş-âriyye

b — Münezzihe

2 — MÜTEZİLE :

a — Mücelsine

Bunların aralarında bazı meseleler vardır.

BİRİNCİ MESELE :

(Ehli sünnet mezhebine göre: Biz Allahın vahdaniye'tinde kâmil bir sıfat olarak kabul ederiz. Onun kudretini kabul etmemek her hangi bir varlığın karakterinde onun kudretinin rolü olmaması, noksanlık ve abeslik teşkil eder)

(Yine, Allahın yaratıklarına azap etmesi onun zülmü değildir. Hayvanlara, delilere ve çocuklara olan azabın, zulüm olmayışı, gibi. Çünkü o, mülkünde istediği gibi hareket eder hükmünde müstakildir. Hiç kimseye bağlı değildir ve hiç kimseye de bir şeyden dolayı mes'ul değildir)

Tekdir ve ayıplayarak konuşmak onun hakkında batıldır. Böylece gördüğümüz ve inandığımız gibi ehli sünnet mensupları; Kulların fiillerini yaratanın Allah olmasını sonra da yaratılmadıkları bir şeyden dolayı azap etmesini; çirkin olmayan câiz fiiller saymışlardır.

Mütezile mezhebi ise; şöyledir :

İnsan fiillerini bizzat kendisi yaratır. Çünkü fiillerini Allah yaratmış olsaydı işlemediği halde kula izafe etmesi ve yapmadığı halde de bundan dolayı onu cezalandırması veya, ona azap vermesi, (Haşa) zâlim durumuna düşerdi. Zulüm ise, Allah için bir noksanlıktır. Bu fiili kendisi hak edip ve ondan sonra da bir başkasını mesul tutup azarlıyarak «niçin bunu böyle yaptın, veya yapmadın» demesi nasıl doğru olur, Allah için!?

İKİNCİ MESELE :

﴿ Mücessimler; «Eğer Allah cisim olmasaydı yok olması icab ederdi ki yokluktan daha arî ve noksan bir şey olamaz!. Aynı zamanda Allah'ı cihetlerden münezzeht kılma da onun yokluğunu söylemek, demektir!. Çünkü cihetle alâkası olmayan bir varlık tasarruf edilemez.﴾

Münezzeht fıkrası ise, şöyle der:

«Eğer Allah cisim olmasaydı Hadis (sonradan yaratılan) bir yaratık olur ve ezeliyet sıfatı kendisinden önce bulunurdu.

﴿ Cihetlerden münezzeht kılmakta; cihetlerle sınırlı ve cihetlere münhasır bir varlık yokluğunu gerektigini ama, şunu bilittifakla kabul etmiştir. Kadim ve ebedi bir varlık dâimdir. Onun Ciheti yoktur. sınırlandırmaz, men de edilemez! 》

ÜÇÜNCÜ MESELE :

﴿ Mütezile fırkasının; Allah'ın zulmetmesi için itaat edenlere sevap verip mükafaatlandırması Allah'ın üzerine vaciptir. Çünkü, zulüm Allah için noksanlıktır, sözüne gelince; bu hususta ehli sünnet mezhebinden olan El-eşâiriler derler ki; «Allah'ın kendi kuluna azap etmesi zulüm değildir. Çünkü başkalarına birşey yapmak veya yapmamak mecburiyetinde değildir. Hiç bir varlığın onda olacak hiçbir hakkı yoktur. Şayet başkalarının onda bir hakkı olsaydı mukayyet olurdu, mutlakiyetten uzak bulunurdu. Başkalarıyla mukayyed olmak ise noksanlıktır.» 》

DÖRDÜNCÜ MESELE :

﴿ Mütezile fırkasının görüşüne göre: «Allah, ibadet ve taatleri vaki olmasa da ister. Çünkü Allah'ın iradesiyle istenen şey kemaliyettendir. Yine nasiyetler her ne kadar vaki olsa da Allah masiyeti istemez, yapılmasında da hoşnut olmaz» sözüne gelince;﴾

El-eşâri Mezhebi: bu hususta şöyle der; Allah vaki olmayan bir itaatı veya herhangi bir şeyi kuldan istemiş olsaydı; tealluk edeceği şeye tesirde bikkınlık olacağı için iradesinde noksanlık olurdu.

Yine vâki olan bir şeyden hoşnut olmasaydı, bu durum onun hoşnutsuzluğunda bir utanç meydana getirirdi ki; bu da bir noksanlık teşkil ederdi.

BEŞİNCİ MESELE :

﴿ Mütezilenin: «Allah kullarına en faydalı olanları yaratmaya mecburdur.» sözü ne ise El-Eşâirilerin cevabı şöyledir. «Hayır yapmağa Allah mecbur değildir! Şayet mecbur olsaydı ona noksanlık izafe olunurdu. Allahın Kemâli ise, bu sınırlı sıfatlardan uzak ve münezzehtir.» 》

Bu konuda doğruyu muhakkak ki Allah bizden daha iyisini bilir.

KAZA VE KADER :

Ey doğru yolu arayan hakikat ehli bil ki;

Fiil ve hareketlerini, kendi iradesine izafe eden yaptıkları fiil ve hareketleri elde etme kazancını da yine kendi iradelerine izafe eden kimse kaderi fırkasının görünüşünü kabul ederek, onlara mensup

olmuş olur. Bu iki görüşü top yekûn Allah'a izafe eden ise cebriye fırkasına mensup olur.

Fakat birincisini, fiil ve hareketlerini kendi iradelerine değil, Allah'ın iradesiyle olduğunu ikincisi; yaptıkları fiil ve hareketleri elde etme kazancını da kendi nefsine izafe ettiğini kabul eden kimse de Kaderi ve cembrî fırkasını takip eden ehli sünnet mezhebinin görüşünü kabul etmiş olur, bu da sun'î ve hakiki bir soft, ehl-i hak inancıdır. Kulun, kudret ve hareketi Allah tarafından yaratılmıştır. Bu kudret ve hareket kul için bir vasıf olduğu gibi onun için aynı zamanda kendisini elde edip kazandığı bir kazançtır.

Kader: Kadir olan Allah'ın kudreti fiilinden meydana gelen, mukadder kelimelerinden çıkmış bir isimdir.

Kaza : Yaratmak demektir, Kaza ile kader arasındaki fark şudur:

Kader : Daha umumî ve birçok şeyleri içine kapsayan şumüllü bir mana ifade eder. Kaza, ise ondan daha özel, bir mânâ ve ifâdeye münhasırdır.

Yaratılan bir şeyin ilk yaratılışlarında tedbir ve irade Allah'ın mukaddes kıldığı kaderdir. Bu kaderlerini yerli yerinde ve zamanında yerine getirmesi de kazadır.

O halde kader; İşin ve bir şeyin ilk başlangıcındaki takdirdir. **Kaza ise,** bu takdirin hallolup son bularak ayrılması ve mukadder olunan hükmün icrâsıdır.

Denilir ki «hakim hükmü verdi. Filan-şu ceza ya, mahkum oldu» deyimi bir kaza'nın hükmü ve icrâsıdır.

KELÂM İLMİ ÜZERİNDE GÖRÜŞ FARKLARI :

- 1 — Müşebbihe
- 2 — Muattıla
- 3 — Cebri
- 4 — Kaderi
- 5 — Râfızı
- 6 — Nâsıba

Bu fırkaların her ikisinden biri diğerine zıttır. Onlarda şunlardır. Teşbih Tatile, Cembrî, Kadere, Râfz ise Nasibiye zıttırlar. Ayrıca bunların her biri de oniki fırkaya ayrılırlar.

Bu sayılanların hepsi de hak yolundan ayrılmış, sapıklığa düşmüş ve yanlış bir fikir ve inanç içindedirler. Kurtuluşa eren sadece ortayı tutmuş olan **EHLİ SÜNNET** ve **EL Cemâât** fırkasının yoludur.

MÜŞEBBİHE :

(Benzeticiler) Allah'ın sıfatlarını isbat ederken benzetmede ifrata kaçmış çok fazla ileri gitmişlerdir. ALLAH'a intikal (bir yerden diğer bir yere geçiş) Hulul (bir varlığa girme) istikrar (bir yerde oturup yerleşme) culus (oturma) fani varlıklara ait olan bütün sıfatları benzetmiş ve buna cevaz vermişlerdir.

MUATTILA :

(Boş bırakanlar) Bunlar da benzetmeyi menetme hususunda ileri giderek tamamen ortadan kaldırmışlardır.)

EHLİ SÜNNET VEL-CEMAAT ise; Bu mezheplerin tam orta yolunu tutmuşlardır. Allah'ın sıfatlarını Cenab-ı Hakkın Kur'an-ı Keriminde ayet-

lerde buyurduğu ve **Peygamber** efendimizin Hadisi şeriflerinde de buyurulduğu gibi izah ederek açıklamışlardır. Bu hususda ne teşbihe ne de boş bırakıp tatil etmeye kaçmadan açıklamışlardır. Bu durum da, şunu idrak etmiş oluyorsun ki, bu **Müşebbihe** ve **Muattıla**'nın görüşleri sapık biryoldur. Şeytanın yoludur. Cebriyye ve Kaderiyyenin yolları da doğru yol değildir.

CEBİYYE :

İnsan bütün hal ve hareket ve fiillerinde hiç bir şekil ve evsafa kendi iradesine bağlı değildir. Çünkü o **ALLAH**'ın meşi'esine bağlıdır, irade ve kesbi-âbid Allaha bağlıdır, Kaderiyye ise, bunun her ikisi de: Kulun kendi nefsi tarafından olduğunu ileri sürmektedir. Bu hususta ehli sünnetin görüşü ise: Meşi'eti Yani iradeyi; Allaha Kasbi ise; kul'a kulun kendisine izafe etmektedir. Hakikat yol ve görüş de budur.

RÂFİZİ :

Resulullahın ehli beytine muhabbetin gerektiğini aşırı olarak iddia eder. Sahabe-yi kirama nefret ve hakarete ileri giden bir sapık fırkadır.

NÂSİBA :

Bu da Râfızının tam aksini: Sehabeyi kirama aşırı muhabbeti beslerken Ehli beyte ise hakeret ve Hz. ALİ'ye küfr de nisbet yapan sapık bir fırkadır. EHLİ SÜNNET ise tam Mutedil yol olan orta yolu seçer. Hem EHLİ BEYTE hürmet ve hem de Sehabe-yi Kirâmı seçer. Allah bu yolda olan kimselerin dillerini gıybet ve iftiradan korusun şükür ve senasını üzerlerinden ayırmasın. Çünkü Hamd, minnet, şükür Allaha mahsustur.

Kaza bazen **MUTLAK** olur, Allah onunla mübrem olan bir iş diler ve buna daimi bir kaza denir ki bu da Cenab-ı Hakın Kuran-ı Keriminde buyurduğu gibidir:

AZZE ve CELLE buyuruyor ki :

«— **Dıriltten de öldüren de odur. O bir işi kaza eder hükmetmesini olmasını dilerse ona «OL» der o da Allahın emriyle oluverir**» (al-Mü'min: 68)

Bazende bu Kazanın hükmü mübrem olmaz da, hükmünün farz olduğu istenir.

Yine Cenabı Hak teâlanın Kur'ân-ı Keriminde buyurduğu gibi ilahının bildirilmesini dilemesidir. AZZE ve CELLE buyuruyor ki;

«— **Allah kesin olarak şunları emrederek hükmetti, Rabbimizden başkasına ibadet etmeyiniz. Ancak ona ibadet ve taatte bulununuz.**» (al-İsra: 23)

Buradaki emri ilahinin hükmü kazası, mübrem bir kaza olsaydı, Allahtan başkasına ibadet etmezlerdi. Her şey yalnız Allaha ibadet ederdi. Çünkü tesir altında olan bir kişi müessirin emrinin dışına çıkması, imkansız ve muhaldir. Yine Cenab-ı Hakın şu kavli şerifi de böyledir. Buyuruyor ki :

«— **Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.**» (al-Ezzariyat: 56)

Bu âyeti kerimede bildirilen hükmü kaza Allahın emrinin mübrem kaza olmadığını bildirmesi ancak buradaki emri ilahinin hükmü kazası akıl sa-

hiplerine tebliğ ve ilâm mahiyetinde bir farzın yerine getirilmesidir ki, bu da ibadetin yalnız Allaha yapılmasını beyan etmektedir. Şayet bu mübrem hükmü kaza olsaydı bütün tekmil varlığın ibadeti gerektirdi ki bu sebeble Hakkı batıldan ayırt edici bir hüküm olmadığı için ibadette ihtilafa düşülürdü.

ALLAH İLE KULLARI ARASINDAKİ KAZA

Ey hakkı anlayıp ona uyan kişi, şunu iyice bilki., Allahın bütün kaza ve hükümleri ezeliyete sahiptir. Bazı hükümler de vardır ki bunlarda kul ile ilgilidir. İşte bu kul ile ilgili olan hükümler, kulların sözlerine ve yaptıkları fiillerine bağlıdır. Allah ne hükmettiyse yerine getirir, hükmü hiç değişmez. Değişmesi de câiz değildir. Allah hükmünü ve kazasını değiştirdi de denmez. Çünkü Allah hükmünde zatın muhalif değildir. Zira o abes şeylerden ve arzulara uymaktan yücedir. Bunların hepsinden uzaktır ve beridir. Hikmeti ilahiyenin farz kıldığı şekildedeki bir hükmü kazayı hiç kimse değiştiremez.

Burada Allah ile kulları arasında olan hükmü kazası; iki kısımdır:

1 — Kulun yaptığı fiil ve hareketi Allahın hükmü kazasından dışarı çıkmayan.

Buna misal olarak, ekin ekme, ağaç dikme kайдından çocuk doğma zürriyetin devamı gibileri Allah'ın değişmeyen hükmü kazası tesiri altında devam etmektedir.

2 — Kulun yaptığı fiiller ve sözleridir ki bunda Allahın hükmü kazası, Kulun yapacağı fiil ve sözlerine bağlıdır, kul yaptığı takdirde ceza veya

sevap hükmü kazası tahakkuk etmiş olur. Buna misal olarak: Edilen duânın kabulü ve edilen istiğfârın Allah tarafından mağfireti ve rahmeti gibileridir.

Allah kulunun fiilini bazı yerlerde açıklayarak tesbit etmiştir. Bu şu ayeti celilede açıkça ifade edilmektedir.

Buyuruyor ki :

«— Onlar —Müminler— dünyada işledikleri salih amellere karşı elbette mükafatlarını alacaklardır.» (al-Secde: 17) Yine başka bir ayette buyuruyor ki:

«— Eğer onlar tevhid ve hicrette yüz çevirirlerse onları bulduğunuz yerde yakalayınız. Öldürünüz.» (al-Nisâ: 89) İşte bu âyetler de kulun fiillerini tesbit ettiğine göre diğer ayetlerde de bunu yok etmiştir. Şu ayette olduğu gibi Allah azze ve celle buyuruyor ki;

«— Onları siz öldürmediniz fakat Allah öldürdü. Onları, Oku attığın zamanda sen atmadın ancak Allah attı.» (al-Enfâl: 17) Şimdi bu âyetlerin manasını idrak etmiş bulunuyorsun acaba bunlardan anlaşılan hikmet nedir?

Elbette, bunlardaki hikmetler şunu ifade eder:

Fiilleri yaratan ve takdir eden şüphesizki Allah'tır. Kul ise, O fiillerin Müsebbibi ve elde edicisidir. Kul Allaha ibadet eder de ona taatta bulunursa, Allah da onu mukafâtlandırır. Şayet Kul, onu tanımaz da başkasına inanır ve taparsa muhakkak ki; Allah, ona ceza verir. Eğer bu fiiller Allah tarafından yaratılmış kul tarafından da elde edilmiş ol-

masaydı, Kul'a ÂBÎD (ibadet eden) Allaha MÂBUD (ibadet edilen) denmezdi. İşte bunlarla sabit olmuştur ki, burada kul Âbid olmuştur. Yaratıcı Allah da onun mabûdudur.

Ey salik bil ki;

Fiiller iki kısma ayrılır.

Birincisi : Kul'dan vâkî olandır ki, biz buna Kesb diyoruz. Bu **kesb** (elde etme, kazanma) kulun kendisine izafe ve nisbet olunur. Bunun içindir ki beşeriyette kitaplar indirilmiş, Peygamberler gönderilmiş ve bundan başka insanlara en kıymetli cevher olan ve onların yollarını aydınlatacak delil ve isbat olması için bir de akıl verilmiştir.

İkincisi : Kul'a vâkî olan cezadır da, hem Allahın kudretinde hemde kulun elde ettiği kesbedir. Ve hemde her ikisinin kudretinde mevcuttur. Şuna hiç şüphe yok ki ceza kulun elde ettiği bir fiilin kazandığı olmakla beraber o kulun eseridir. Nitekim Cenab-ı Hak bu hususta âyeti celilesinde buyurur ki :

«— Size isabet eden her müsbet Kendi Ellerinizin işleyip kazandığı günahlar yüzündendir.» (al-Şura :30)

Şu ayetin mânasında gizli ve açık olarak beyan edilen ifadenin maksadı belirtilmiştir. Az çok idrak sahibi kimse bunu anlayabilir.

Bir cellad, hırsızın elini keserse burada kesenin cellad olduğu söylenebilir. Çünkü kesme fiilini o yapmaktadır. Yine celladın eliyle Allahın kudreti de söylenebilir. Çünkü Allah O hırsızın elinin kesilmesi için bir hüküm indirmiştir. Yaptığı hırsızlı-

ğa karşı onun cezası elini kesmektir. Bu hükmü Allah vermiştir. Ayrıca, kesenin ne cellad ne de Allah'ın kudretinin olmadığını halbuki bizzat hırsızın kendisi olduğunda denilebilir. Çünkü işlediği cinayet fiiline başlayan ve ona sebep olan ve kötü fiili elde eden elbette hırsızdır. Onun içindir ki, başına gelenler kendi eliyle elde ettiği ve onun kazanmasıyla. Bundan şu neticeyi elde etmiş oluyoruz ki;

Fiil : Allah tarafından yaratılmıştır. Onun cezası da ondan gelen bir hükümdür. Kesilen ise bu cezayı icab ettiren fiile sebep olup onu elde etmesidir. Kesen de Allahın bu hükmünü yerine getirmesidir. Böyle olunca; hiç kimse bir kimseye muhalefette bulunmaz. Bunların delil ve ispatlarını Allahın kelâmı olan Kur'an-ı Kerimde Cenabı hak ayetlerin manalarında belirtmiştir. Biraz önce belirtilen Ayet teki manayı anlayanlar elbette kendi nefsinden başkasını mesul tutmazlar. Çünkü cinayeti yapan kendi nefsidir. Ancak o sorumludur. Rahmeti de ancak Allahtan dilemektir.

İbn Abdullah bu hususta diyor ki:

Hepimiz Allahın zatı karşısında (iradesi karşısında) ahmağız. Çünkü; Allahın hükümlerine bakınca vehme düşüyoruz.

Şöyleki; Kul yaptığı fiillerde mâzurdur. Emirlerine ve yasaklarına bakınca veya kulun kendi isteğiyle yapılan, ihtiyari fiillerine bakınca, sanıyoruz ki; «Bu kul yaptığı fiillerde müstakildir.»

Evet kul kendi yaptığı fiillerde konuştuğu sözlerde tavır ve hareketlerinde, haddi zatında mecbur değildir. Ama bununla beraber kul yine Allahın kul-

li iradesinden dışarı çıkmaz. Bu itibarla insanlar, hayvanların ve cansızların hareketi gibi tamamıyla Allahın emrine müsahhar da değildir. İnsanlara indirilen ahkâmların ışığı altında, akıl ve iradelerini kullanarak saadett yolunu tutmalarında başarı göstermeleri, veya şekavet yolunda Allahın rahmetinden uzak kalmalarında kendi nefislerinin sorumlu olduklarını unutmamalıdır.

Soru :

Fâni bir kudretin, mevcut kudretde tesiri olduğunda görünmeyen gizli bir şirk olmaz mı?

Cevap :

Şirk olması için yaratma kudretine sahip olması böylece tesiri olması gerekir. Halbuki burada kulun yaratma kudreti olmadığı bu yaratma kudreti Allaha izafe ve nisbet olduğunu açıklamıştık. Ancak kulun kudreti yaratılan fiilleri elde etme kudretine hâiz olduğudur. Çünkü; Allah, (Kazanıcı) fiilleri elde edici değildir, o yaratıcıdır. Elde etme kula aittir. Onun için bir şirk teşkil etmez. «**Tesiri olmadığına cebir olmaz mı**» sorusuna gelince;

(Şâyet, fâni kudretin kaderde bir rolü olmasaydı, varlığın yokluğu ile varlığı bir olurdu. Bu durumda o kadersiz bir varlık olurdu. Kudretsiz bir varlığın kudretli olması düşünülemezdi. Düşünülse de, kudretsiz kudretli olur bu da imkânsız ve muhal olurdu. Bunu iyi bil ki; Cenab-ı Hakkın kudretsiz bir varlığa kitaplar indirerek, Peygamberler gönderdiğini, bunlarla emirler verdiğini, yasakları menettiğini, vaaz ve nasibahatta bulunduğunu ve Hak yolunda gidenlere mukafâât, yolda gidenlere ceza ve azap verileceğini, zannediyorsa, yani bunla-

rın hepsini kudretsiz varlığa indirildiğini sanıyorsa, o kimse muhakkak akli muvazenesinde bozukluk vardır, tedaviye ihtiyacı vardır. Kendisini bir Ruh Hekim'ine göstermesi gerekir!..)

Halbuki insanlar Kur'ân-ı Kerimin hükümlerini iyice anlasalardı hiç bir zaman ve mekanda Cebriye ve Kaderiye diye ayrı ayrı iki zıt görüşe düşmezler ve sapık inanç ve görüşe gitmezlerdi.

Eğer onlar Allahın ezeli kâdim kudreti ile kulun fâni kudreti arasındaki farkı anlasalardı elbette bu sapık ihtilâfa düşmezlerdi. Bu kâdim kudret ile kulun fani kudretini şöyle izah edip ayırabiliriz; Kâdim kudreti-ilahi, yaratmasında müstâkildir. Kulun kesp kudretinde, yâni kulun o yaratılan fiili elde etmede ki, kudrette bir müdahalesi yoktur. İşbu bu yönden fâni kudret kesbde müstakildir, yaratmaya güç ve kudreti yoktur. Bir müdahaleye de sahip değildir. Zulüm, ancak yaratık fani olan bir şeye nisbet ve izafe olunabilinir. Kâdim, (evveli olmayan) ezeli (öncesinin sonu olmayan) yaratılmış bir varlıkta olmayan Allah bundan uzaktır ve berîdir.

Soru: Zulüm nereden doğuyor?

Cevap: Zulüm insanların kendilerinden doğuyor, onlar yapıyorlar, Allah hiç kimseye zulüm etmez çünkü O hayır kaynağıdır. Şer ve zulüm kaynağı değildir. Cenab-ı Hak bu hususta Kur'ân-ı Kerimde Buyuruyorki;

«— Allah insanlara hiç bir şeyle, zerrece zulmetmez, fakat insanlar kendileri, kendi nefislerine zulmederler.» (al-Yunus : 44)

MÂRİFET :

Mârifet, (Allahı tanıma) kurbîyetin kendisidir. Marifet, kalbin inanması bu inancın bütün azalarında hakim olmasıdır, bunu şu misalle ilimden ayıralabiliriz;

İlim, Ateşi görmekse, Mârifet de ona girmektir. Şek ve şüphe kabul etmeyen bir ilimdir. Adet ve örfde bilinen manasına gelince; O, bilinmeyen diye adlandırılan (Nekre) den sonra gelen bilinen bir şeyin ismidir. Sofiler, tasavvuf da marifeti şöyle, izah ederler:

Marifet: Eğer bilinen bir şey Allahın zatı ve sıfatı üzerindeki ilim ise O, şek ve şüphe kabul etmeyen bir ilimdir ki, Allahı tanımak onu bilmek ve ona inanmaktır!

Soru: Zatı, tanıma marifeti ve sıfatı tanıma marifeti nedir ve nasıldır?

Cevap : Allahın zatını tanıma, onu bilme (Marifet bizatillah) şöyledir:

Allah, vardır tekdir azîmdir. Kendi nefsinde ve zâtında ve zatına kaimdir. Ona hiç bir şey benzemez o da hiç bir şeye benzetilemez.

Sıfatlarına gelince: Allahın bütün sıfatlarını bilip onlara inanmaktır. Allah, diridir, alimdir, kadir, işiticidir, görendir gibi diğer sıfatlarını tanıyıp, bilerek inanmaktır.

Soru : Marifetin sırrı nedir?

Cevap : Marifetin sırrı, ruhu ve gıdası tevhid'dir. Allahı kalbiyle fikriyle, akliyle, bütün cevahiyle bilmek, anmaktır.

İşte bu inanıştır ki, ona hiç bir şeyi benzetmek ve münezzeht tutmaktır. Onun ne hayatına ne ilmine, ne iradesine ne kudretine ne işitmesine ve ne de görmesine hiç bir şeyi benzetmemektir. Fani sıfat ve varlıklara benzetmekten uzak tutmak münezzeht kılmaktır.

Soru : Marifetin alameti nedir?

Cevap : Kul, kalbinin Allahı anma âleminde onun zikrinin ve anmasının verdiği tât ve lezzeti içinde o kalbin Allah'la yaşamasıdır.

Davûd «aleyhisselam»a Allah tarafından şöyle bir nida (vahiy) geldi. (Beni tanıma ve bilme marifeti nedir, biliyormusun ey Davud.) Davut «Aleyhisselam»; «hayır bilmiyorum yarabbi» dedi, bunun üzerine Allah, azze ve celle şöyle buyurdu. «Kalbin yaşantısında beni müşahade etmektir. Ey kulum Dâvud.»

Soru : Hangi makâm ve derecede hakiki marifet, gerçekleşebilir?

Cevap : (Onun gerçekleşmesi ancak kalbin sırrı vasıtasıyla rûyet ve müşahade makamında olabilir. Burada Allah'ı tanımak ve bilmesi için müşahade etmesi gerekir. Çünkü, hakiki marifet; Allah'ı tanıma ve görmesinin batınında gizlidir. Zira Allah bu sebeple bütün mani perdeleri kaldırır. Kendisini yakından tanımaları için zatının ve sıfatlarının nurunu onlara gösterir, bakanın yanmaması içinde perdeleri tamamıyla kaldırmaz.) Bu hususta sofî sairler lisanı hal ile şöyle demişler:

Eğer ben perdesiz görünseydim bütün mahlûkatı helâk ederdim.

Fakat perde latif bir manâdır, aşıkların kalpleri onunla yaşar.

Bil ki, Allahın azamet ve korku tecellisi kullarına onun heybetini ve büyüklüğünü icap ettirir. Onun hüsnü cemâli ve celâli aşkı icap ettirir. Sıfatlarının tecellisi; Sevgiyi ve muhabbeti zatının tecellisi ise tevhidî icap ettirir. Arifler derler ki: Allah dünyayı karanlık olarak yarattığı gibi insanların kalplerini de zulmet içinde yarattı. Dünyaya ışık olarak güneş ziyasını gönderdi. Bulut, güneş ışıkları önüne gelip ışığı kör ettiği gibi kalplere dünya sevgisi girdiğinde de marifet nurundan gelen aydınlığı körertir. Böylece, kalpten marifet nuru gider. Denilir ki : marifetin hakikati kulun kalbine bahşedilen bir nurdur. Ondan daha değerli bir hazine yoktur. Bazıları dediler ki; kalbinde doğan marifet ışığı, dünyada doğan güneş ışığından daha parlak ve aydınlıktır.

Çünkü, gündüzün güneşi tutulup kaybolabilir. Fakat ârifin kalbindeki mârifet güneşi daima nurludur ve gündüzün güneş aydınlatır, gece batar. Ârifin kalbteki güneşi batmaz.

Bu hususta şair sofiler şöyle dediler;

Gündüzün güneşi gece batar kalplerin güneşi hiç batmaz.

Sevgilisini seven aşık, ona uçar gider ona kavuşmak için yanarak gider.

Zi'n-Nun El-mısri diyor ki :

Marifetin hakikatı; Hakkın sırları üzerinde müşahade ederek nurların latif derecelerine erişmektir. Şair buna dair der ki:

Ariflerin ilahi perdelerde sırrın gizliliklerindeki nuru bilen kalpleri vardır.

Bu kalpler halka kapalıdır, onlara görünmez yalan da söylemezler çünkü konuşmazlar ki,

Soru : Kul hakiki marifeti elde ettiğini ne zaman anlar?

Cevap : Nefsinde Allah'tan başka bir sevgiliye yer vermediği zaman.

Bazı sofiler dediler ki: «Marifetin hakikatı, Hak kî vasıtasız keyfiyetsiz ve şüphesiz olarak müşahade etmektir.»

Bir gün H. Ali «radiyallahu anh»'a geldiler şöyle bir suâl sordular: «Ey müminlerin emiri Sen Allah'a görerek mi ibadet ediyorsun, görmeyerek mi?»

H. Ali (R.A.): «Hayır görerek ibadet ediyorum, fakat maddi gözlerimle değil de kalp gözüyle, basiret etmekteyim.» dedi.

Yine bir gün de Câferî sadık (R.A.)'a sordular:

— Allah (C.C.) gördün mü?

Caferî Sadık'da : (Maddi bakışlarla, gözler onu göremez ama, kalpler iman nuruyla görebilir. Çünkü o duygularla idrak edilmediği gibi insanlarla mukayese veya müşabehe yapılamaz.) diye cevap verdi.

Yine marifetin hakikatinden bazı ariflere sorulur. Onlarda şöyle cevap verirler: «Batınını bütün iradede temizlemek, adetleri terk ederek sükûnetle Allah'a yönelmektir. Yalnız Allah'ı anmak ondan başkasına bağlanmamak.»

Böylece Allah'ın zatının hakikatini ve sıfatlarının hakikatini akıllarının idrak ve sıfatlarının etmesi gayrimümkündür. Onları ancak Allah bilir. Biz yalnız ona şükür ve senada bulunuruz ve ona inanırız.

BASİRET, MUKAŞEFE, MÜŞAHEDE ve MUAYENE

Hemen hemen bunların hepsi aynı manada ifade eden isimlerdir. Ancak aralarında derece farkı vardır.

Bu derecelerde göz nurunun görme kuvveti derecesi değil de aydınlanmadaki açıklık vuzuh derecesi kemaliyetidir.

Basiretin marifeti göz nuruna göre, güneş kursu mevkiindedir. Onunla açık ve gizli olanlar görülür ve idrak edilir. Hayat hattızatında tevhidin kendisidir. Bu mânada Cenab-ı Hak, şu âyetde hayati tevhid olarak adlandırmıştır. Buyuruyorki;

— Hiç, önce küfürle ölü olup sonra kendisini nidayetle dirilttiğimiz insanlar arasında yürüdüğünde tevhid ve iman nuruyla aydınlattığımız kimse, karanlıklar içinde küfürde kalmış olan ve ondan bir türlü çıkamayan kimse gibi olur mu?..

— Elbette olamaz fakat kafirlerin yaptığı kötü şeyler kendilerine öylece yaldızlı gösterildi.
(al-En'am: 122)

Bu âyeti kerimede Hayatı, diriltmeyi tevhid ve iman nuru olarak aydınlandırılmıştır. Küfrü de karanlıkların zifir zulmeti olarak adlandırılmaktadır.

YAKİNİN TARİFİ : (Yakın'ın sözlükteki manası açık, aydınlık ve sofileşme manalarına gelir.

İlim ile imanın nuru, bütün kalbi istilâ eder de, birbirlerine muhâlif olmadan orada nurları birleşir, semeresini verirse, bundan Allah'ı tanıma onu bilme iminin hakikisi —marifet— meydana gelir ki, işte buna da yakîn diyoruz.

Çünkü yakîn ilmi, sonradan elde edilen ilm-i kesbinin sofi olmasıdır. Buda ancak şunun için olmaktadır: Bu zaruri ilim gibi olması islamiyetin bizlere haber verdiği, dünyevî ve uhrevî ilimleri müşahade etmesi içindir.

Buna misal : Bulanık bir suyun, bulanıklığı gitğinde durulur ve deriz ki; Su yakîn oldu. Sofileşti (Sâfi ve berrak oldu).

İlhâm'ın tarifi : Anlatılan bilginin veya marifetin sebepsiz olarak kulun kendi çabasını sarfetmeden doğrudan doğruya kalbe kazançsız olarak inen bilgilerdir.

İşte ilhamın kalbe inme şartı şu esasları yapmakla mümkün olur. Dünya ve ahiret vazifelerini, güzel, tam iyi ve dürüst yapmak ve kabi de bütün kötü çirkin sıfatlarından temiz tutmak suretiyle Allah tarafından ona bildirilen bilgilerin ve marifetin gelmesi kolaylaşır.

Ferâsetin tarifi : Allah ile kulun arasında herhangi bir muayyen belirli âlametle gelen bir işaretin elde edilmesidir. Ku bu işaretle gizli hükümleri çıkarır. Ancak bu Allaha' imanda ve amelde yaklaşma mertebesinde olanlarda görülür. Ferâset, İlham'dan ayrıdır. Aralarındaki fark şudur.)

İlham işarete muhtaç değildir, feraset ise işaretsiz gelmez. Böylece feraset hem özeldir ve hemde umumdur. Doğrusunu şüphesiz Allah bilir.

K A L B

1 — Kalbin tarifi : Bu iki manayı ifade eder.

Birincisi : Tıbbi tariftir : Göğsün sol tarafında yerleştirilmiş çam kozalığına benzeyen bir şekildedir. Sol ve sağ kulakçık bunlardan sol ile sağ karıncıklara giren çıkan temiz ve pis kan, kan damarlar yoluyla ciğerlere ve vücuda dağılır. Devresini tamamlar. Bu karıncıklar canlı ruhların hayat kaynağı ve maddesidir.

İkincisi : «Tasavvufî bir mana taşır. Ruhani ve Rabbani lâtif bir varlıktır. Ona bu cismanî kalp vasıtasıyla cisimlerin araz ve alanları ve sıfatlarında mevsûf olanları taallük eder. İşte bu latif varlık, insan oğlunun idrak edip anlayan bilen mükellef olup ona emredilen ve ondan istenilen hükümlerinin yapılmasında iyi amelde sevap, kötü amelde ceza gören insan, hakikatının kendisidir»

RÜH

2 — Ruh'un Tarifi : Ruhunda iki tarifi vardır.

Tıbbi tarif : Ruh buharlı latif bir cisimdir. Siyah kan taşır bunun hayat kaynağı kalbin karıncıklarıdır. Buradaki pis kanlar ciğerlere gider orada temizlenerek yine kalbin karıncıklarına gelir. Oradanda atar damarlarla vücudun diğer yerlerine dağılır, yayılır. Bu kanın bedende dolaşımı devren ve akışı, hayat, duygu görme, işitme, koklama tatma, dokunma, nurlarının azalara dağılıp yayılması; evin köşesindeki lambanın ışığının taşmasına yayılmasına benzer. Buradaki hayatı şu şekilde izah edebiliriz. Lambadan çıkan ışığın duvarlara düşmesi bir hayatın başlangıcıdır.

Ruh ise lamba gibidir. O hayat kaynağı ve merhalesidir. Ruhun kalpteki karıncıklardan vücuda yayılışı, lâmbanın ışık kaynağından çıkan ışıkla, odanın aydınlanması gibidir. İşte, tabiplerin ruh tarifi böyledir. Onlar ruh dedikleri zaman kalp ısısının meydana getirdiği bir latif buhari cismi kastederler.

İkinci Manası : Bu tasavvufî bir tariftir. Bu yönden ruh, kalbin bir manası olan müdrik ve âlem latif bir varlıktır. Cenab-ı Hak ruhu Kur'ân-ı Kerimde şöyle izah etmiştir: Buyuruyorki :

— Ey Rabbim! sana ruh'un ne olduğunu soruyorlar? Onlara deki : **Ruh, Rabbin bildiği bir iş-tir. Onun bir emridir.** (al-İsra: 85) Ruh'un Allah'ü teâlânın sırrına, hakikatine ve mahiyetinde nasıl olduğuna erişilemeyen ilahî emrin sırlarından bir emirdir.

NEFİS

BİRİNCİSİ : (İnsanda mevcut öfke ve şehvet güçlerini içine alan bir manayı taşımaktadır. İşte bu mana, sofiye nazarında çok tutulan bir manadır ki; insanda mazmun, kötü sıfatları içine alan insan nefsinin aslı kastedilmektedir) ve derler ki: İnsan nefisle mücahede ederek şehvet dizginlerini çekmek ve yerine o şehveti kurmak gerekir. **Resuullah** efendimiz buyuruyorlar ki: **«En büyük düşmanımız kendi varlığımız içindeki nefsinizdir.»**

İKİNCİSİ : Daha önce zikrettiğimiz insanın hakikati ve zâtı olan ruhu latif bir varlıktır. Fakat o çeşitli durum ve hallerine göre muhtelif şekillerde vasıflandırılır.)

Bu vasıflar Kur'ân-ı Kerimde de belirtildiği gibi üç vasıfta ifade edilmiştir.

Mut'meinne nefis : Allah'ın o nefisten razı olduğu ve nefsinde Allah'tan razı olduğu nefistir ki Kur'ânda Cenab-ı Hak buyuruyor ki:

«Ey mut'meinne olan nefis! (ruh) sen Rabbine dön, çünkü o, senden razı oldu. Sen de ondan razı oldun» (al-Fecr: 28) İşte Allah'ın razı olduğu nefis Allah'ın ahkâmı ve emr-i ilahisi altında sakinleşip şehvet ve ihtiraslarını yenerek, bütün ızdırabın kendisinden sıyrıldığında Hak ve hakikat yolunda olan nefis-i ruhânîdir. Bu itibarla nefsin birinci manasında Allah'a rucu (dönüş) düşünülemez. Çünkü o, Allah'ın emirlerini bırakarak şeytanın emrettiği şehvet, öfke ihtirasların ve emirlerini yerine getirmiştir. Ona mutmain nefis denilmez, levvame nefis denilir. Çünkü, levvame nefis: şeytani nefsi müdafaâ eder ve ihtiraslar için direnir. Onun üzerinde ısrar eder. Veya şehvetlerin ve şeytanın emirlerini kabul- lenirse ona nefis denilir.. Hülâsa :

MÜTMAIN NEFİS : Allah'ın emirlerinde sükûn ve huzur bulan nefistir.

LEVVAME NEFİS : Şevhet ve şeytanı müdafa eden kötü nefistir.

EMMÂRE NEFİS : Bütün kötülükleri kabullen ve yapan nefistir.

AKIL

Aklın Tarifi : İki mana üzerinde tarif edebiliriz.

BİRİNCİSİ : Doğrudan doğruya ilim bilgi kastedilir. Kalp hazinesinde ilimlerin bir sıfatıdır.

İKİNCİSİ : Doğal akıl dır ki: Buna iç güdü ve ya sevki tabiî diyoruz. Bilgiyi kabul etme kabiliyetini hazırlayan bir kuvvettir. Bu akıl gücüyle kalpte

ilimleri idrak eden insanın hakikatini belirten bir latif varlık ve insanda en şerefli ve kıymetli cevherdir.

Ancak bunu, Kur'ânda ve **Peygamber** efendimiz hadislerinde kalp olarak vasıflandırmıştır. Bunun içindir ki; Eşyaları anlama ve bilmekte insanın göğsündeki kalple ayırdetmek niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Aklın, kalp olarak vasıflandırılması kinâyîdir. Çünkü aklın kalbin çalışıp beş duyuyu harekete getirmesindeki rolünü belirtmek içindir.

Sunu da unutmamalıdır ki; aklımızın idrak edemediği bazı şeyleri kalp gözü dediğimiz basiret ve müdrik kalp ilmi ile idrak etmek mümkündür.

Kalp gözünün akıl diye adlandırılması bu yöndendir.

(Çünkü kalbin makamı hattızatında aklın da yeri sayılır, Mecâzî'de olsa, kinayî de olsa kalbin çalışmasıyla akılda çalışır. Çünkü kalp, aklın tedbir ve tasarrufta bulunabilmesi için orası onun memleketi, bineği ve ilk mecrasıdır. Eğer teşbihte hata yoksa insana göre akıl, kalb ile göğüs, Allaha göre; hüküm ve emirde Arş ve kürsü gibidir)

KALBİN MUHAFIZLARI :

Bil ki; Allahü teâlânın, kalblerde, ruharda, ve diğer başka Alemlerde hakikatini ve sayısını ancak kendisinin bildiği bizim bilmediğimiz bir çok askerleri ve ordusu vardır. Biz burada yalnız kalbin askerlerini anlatmağa çalışacağız. Çünkü, bizi alâkadar eden budur.

Kalbin iki ordusu vardır:

Birincisi : Gözlerimizle görünen ve aklımızla bilinendir.

İkincisi : Başîret, kalb gözüyle görülür. Kalb, kural gibi (Aklın) emrinde ve onun hükmünde hareket eder.

Kıralın askeri de, vezir ve generallerinin hükmü tahtında hareket ederler.

Kalbin gözle görünen ordusunun askerleri şunlardır; El, Ayak, Kulak, göz ve dildir. Bunların etrafını üç sınıf çevirmiştir.

Birinci sınıf : Şehvet gibi ona faydalı görünen şeylere teşvik eder. Öfke gibi zararlı görünen şeylere teşvik eden ise, irada diye adlandırılır.

İkinci Sınıf : Azaların bütün bu maksat ve hedeflere yönelten ve teşvik edenleridir. Bunada kudret veya güç diye tâbi olunur. Bütün azalara bu güç ve kudret yayılmıştır.

Üçüncü Sınıf : Bunları bilen ve bildiren bir sınıf vardır ki Kralın gizli adamının vazifelerini dâruhte ederler. Onlar da şunlardır: İşitme, Görme, koklama, tatma ve dokunmadır. Bu duyguların beşi de azalarda et, kemik yağ ve sinirlerden teşekkül ederek vücudun her organında yaygın haldedir. İşte bu sınıfın çalışmasına ilim ve idrak denilir. Çünkü, buna mensup olanlar kendilerine gelen her şeyi idrak edenlerdir. Bunlar da iki kısımda yerleşmiş durumdadırlar.

Birinci kısım : Zâhiridir. Onlar bildiğimiz beş duygudur. İşitmek, görmek koklamak, tatmak ve dokunmak duygularıdır.

İkincisi ise : İç duygu idrakîdir. Bu da beş kısma ayrılır.

Hayal, Hatırlama süretleri, vehim (kuruntu) gücü, hatırlama manaları (Zakire) ve (Sakin olan) düşünme gücüdür.

Dış duygular vazifelerini yaparken gelen bir şeyi iç duyguya gönderirler. Bunun açık misali: Suretin aynada görüldüğü gibi O gelen şeyi iç duygu olan müdrike aynasında aynen görünür, bilinir, tanınır.

1 — Hayal gücü : Geçmişte veya önceden hissedilmiş eşyalar veya problemlerin süreti şekli ve semâli hayalde kalır. Bir Resim Nasıl ki göz kapagımızı kapadığımız anda hayalde yerleşerek sabitleştiği zaman, ona gündüz uykusu diyorsak görülen bir suretin hayaldeki nakışlama gücüne (Hayal perest) de denilir. Bazıları bu hayal gücüne, ortak duygular da derler. Zira hayal gücü, beş duygunun hepsinin etkisi altında bırakıp gittikleri izden başka bir şey değildir.

2 — Hafıza gücü : Hatırlama suretleri; Kabul etmediği bir şeyi tutma yeteneğidir. Bu hafıza gücü beş duygunun idrakını kabul eder. Bu gücün bulunduğu yer beynin ön tarafında ki çukurdadır. (Silvuyus) çukuru diye bilinir. Orası onun idare merkezidir.

Bir hastalığa uğradığında işte o zaman bu hafıza gücü bozulur. Tıp ilminde bilinen tehlikeli bir hastalığa düşer olur.

3 — Vahim (Kuruntu) gücü: Bu gücün beyindeki yeri orta yarığın sonunda toplanan kuruntu gücü merkezindedir. Evham diye adlandırdığımız bu güç müdrikenin iç duygudaki üçüncüsü olarak bilinir. Bu da cüz'î duygulardan meydana gelen şuur-suz manaları idrak etme gücüdür.

4 — Hatırlama manaları : (Zâkire) Bu güç yeni bir hafıza gücüdür. Şekilleri değil de manaları hıfzetme yeteneğidir. Buna zakire de deriz. Bunun yeri, beynin arka cephesindeki arka yarık ve çukurdadır.

5 — Düşünme gücü : Bu gücün beyindeki yeri, orta yarıktadır. Çünkü bu kuvvetlerin en şerefliisidir. Kişi, uykuda iken veya uyanırken hayal gücünden azar azar verir. Lüzümün'a unutkanlık ânında hafıza gücünden tekrar ister. Fakat kolaylıkla ondan alıp ve ona geri verilmesi için en münasip durum iki sıcaklık derecesi arasında bulunduğu haldir.

İşte bu iç ve dış duygular diye adlandırdığımız duygular kalbin orduları ve muhafızlarıdır. Kalb bu ordular ihtiyacının sebebi, Allaha yaptığı yolculukta ve kendisini yaratan O tek varlığa erişmede ki, menzilleri kat etmesinde, bineğe ve erzaka olan ihtiyacından doğmaktadır. Bu ordunun binilen atları bedendir. Erzakı ise ilim ve sâlih amellerdir. Allah yolunda ilerleme sâlih ve salğam bir kalbe ayrıca sağlam bedene bunların da ilme ve iyi amele elbette ihtiyaçları vardır. Bunsuz bu yol katedilemez. Kalb kendisine münasip gıdaları temin etmekte ve kendisine zarar verecek ezâları def etmekte bedenden taahhüt alması gerekmektedir. Çünkü, bedenden her gelen kalbin faydasına değildir. Zira bedenden helak sahiblerinin gelmesi de muhtemeldir. Binanaleyh, Kalbin gıda için iki orduya ihtiyacı vardır.

Birincisi : Gizli (Batınî) o da şehvettir.

İkincisi : (Zahiri) açıkça o da bedenın araç olarak kullandığı uzuvlardır. Kalbde onun muhtaç olduğu arzu ve istekler yaratıldığı gibi, şehveti elde etmede onun aletleri olan uzuvlarda yaratılmıştır.

Kalb kendisini helaka sürükleyen şeyleri defetmek için de iki askere ihtiyaç vardır.

Birincisi : Gizli (batınî) o da, bu tehlikeleri uzaklaştıran ve bu tehlikeleri ona getiren düşmanlarından intikam alan öfke gücüdür.

İkincisi : Zâhiridir. O da gazabın emirlerine göre çalışan el ve ayak silahlarıdır ki, bu iki asker yardımıyla kalb, düşmanlarından gelen tehlikeyi bertaraf etmeye muktedir, olur.

Kalb gıdaya ihtiyacı vardır. Gıdasız kalb çalışmaz, Hak ve hakikat yolunda devam edemez, bu gıda ise marifettir ki, bu da Allahı tanıma bilme ve ona inanmadır. İşte kalb, iman gıdasını tanıyıp bilmesiyle, şehvet gıdasının ona bir fayda sağlamadığını görür. Gıdayı tanıyıp öğrenmesi için de iki orduya ihtiyaç vardır.

Birincisi : İç duygular olan biraz önce anlattığımız beş iç müdrike duygularıdır.

- 1 — İşitme İdraki
- 2 — Görme İdraki
- 3 — Koklama İdraki
- 4 — Tatma İdraki
- 5 — Dokunma İdraki

İkincisi ise; zahiridir. O da bu idraklerin aletleridir uzuvlarıdır.

- 1 — Göz
- 2 — Kulak
- 3 — Burun
- 4 — Dil
- 5 — Dokunma organlarıdır.

Kalbin Hakkı tanımasında kendisine yardımcı olan ve kendisini tehlikelerden defedecek Hak yoluna devamında çok büyük ve faal yardımları dokuna-

cak bu orduların fazla tafsilatına geçmeyeceğiz. Şayet bunların rollerini ve yaradılış hikmetlerini beraber anlatacak olsak söz uzar, ciltler dolusu kitaplar onları ihtiva etmez. Ancak bize lazım olanların mucizesini kısaca izaha çalıştık. Öyle sanıyorum ki gaye ve hedef anlaşıldı.

Kerim olan Allah'ı bütün kusur ve ayıplardan tenzim ederim. Esas gâye onu tanımak yalnız ona ibadet etmek kalpteki en yüksek mevkiî ve menzili Allahı tanıma ve onu anmaya vermektir.

RUHUN ORDULARI :

Ruhun ordularına geçmeden mantık ilminde şu üç taksimi belirtmek zaruridir.

- 1 — Cisim
- 2 — Araz
- 3 — Cevher

Canlı yaşayan bir hayvan veya insanın ruhu, latif bir cisimdir. Bu bir kandile benzer. Hayat bir kandildir. Kan onun yağıdır. Duygu, his ve hareket onun ışığıdır. Şehvet arzu ve istek hareketleri ise öfkesiyle beraber dumanıdır.

Ciğerde yerleşmiş bulunan ve mevcut gıdayı işleyen güç, ruhun hizmetçisi bekçisi ve vekilidir. Bu ruh, bütün canlılarda mevcuttur.

İnsan bir cisim, eserleri bir arazdır. İnsanlardan başka (hayvanlarda) canlılardaki ruh'u anlamak güçtür. Ona ilmin anlama idraki erişemez. Onların ruhu da ilme, idraka ve anlamaya erişemez. Hakkı, kainatı yaratan hakiki Sanıyı anlayıp bulamaz ve bilemez. Çünkü o, hayvanlardaki ruh bedninde esirdir. O ölmedikçe orada daima esir ve hizmetçi gibidir. Biraz önceki misalde anlattığımız gibi, onların hayatı kendil gibidir.

Kandilin yağı olan kan biraz fazla olsun O kandil söner, az olsa yine söner, hareketi artsa da söner, azalsa da söner. O ruhun cesedten çıkışı sönmesi ve canlıların ölmesi demektir.

İşte Azamet sahibi Alahın Kur'ândaki ahkâmı, bu hayvanların ruhlarına hitap etmemiştir. Hitap ve teklif akl-ı selim sahibi düşünen konuşan anlayan ve anlatan insanadır. Çünkü hayvanlar ve nebâtlar hat-ta dağlar taşlar bütün cemadât bu Kur'ânın hükmünü kaldıracak kabiliyet ve kudrette yaratılmamıştır. Bu kudret ve kabiliyette yaratılan konuşan düşünen aklı selim sahibi ancak insandır.

Peygamberimizin hadislerinde bu akıl sahibi insana hitap etmektedir. Hayvanlardaki ruh ile insanlardaki ruh'u bu özellikleriyle ayırmak lüzumludur.

İnsan, Allah'ın emirleriyle muhatap ve mükelleftir. Hayvanlar bununla mükellef ne de muhataptır.

Bu hususta Cenab-ı Hak Kur'ânda buyuruyor ki:

«— Eğer biz Kur'ânı Kerîmi bir dağın -cemadâtın— üzerine indirseydik —Hükümlerini onlara muhatap ve mükellef kılsaydık— Muhakkak ki, o dağ ve bütün cemadat baş eğmiş parçalanmış, yarılarak çatlamış görürdün. bu temsilleri, insanlar için yapıyoruz. Olaki, düşünürler.» (al-Haşîr: 21)

Yine diğer bir âyeti Kerime'de Cenabı Hak ne buyuruyor:

«— Biz emaneti; Kur'ânı kerimin ahkâmını, bu dinin tekliflerini göklere —bütün cemadata— yere, dağlara indirmeyi teklif ettikte onlar bu emaneti yüklenmekten çekindiler. Üzerlerine ağır yük oldu-

ğundan kaldıramadılar ve korktular, işte o emaneti insan yüklendi, —O bütün ahkamı kaldırmayı kabul etti ve bizde onu insanların üzerine indirdik. Onları muhatap ve mükellef kıldık. — Ama o insan bu emanetin hakkını gözetmediğinden, cidden çok zâlim oldu ve düşünmediğinden çok cahil odu.» (al-Ahzap: 72)

Ey Hakkı arayan akli selim sahibi insan, sen mükellefsin sen muhatapsın, senin rûhun sendeki meziyet, ne dağlarda ne taşlarda ne göklerdeki cemadatta ve ne de hayvan ve senden başka canlılarda mevcuttur.

Seni Allah yüksek, değerli ve şerefli bir varlık olarak yarattı, ve seni bu aklınla mes'ûl tuttu. Sendeki bu latif rûh Allah'ın bir eridir. O ruhun ne kadar yüksek değerli, şerefli, bir varlık olduğunu sen bilmez misin?

Onu ancak Allah bilir bakınız, bu hususta cenab-ı Hak yine Kur'ân-ı Kerîminde buyuruyorki:

«— Ey habibim; sana rûh'un hakikatinden ne olduğunu soruyorlar onlara deki;

Rûh Rabbimin bildiği bir iştir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.» (al-İsra: 85)

İşte bu insandaki ruh, latife-yi nuraniyyedir. Bu ne bir cisimdir ve ne de arazdır. Doğrudan doğruya Allah'ın emridir. Allah'ın emri cism olmadığı gibi bir araz da değildir.

O değişikliği kabul etmeyen, yok olup bitmeyen fani olup ölmeyen sabit bir cevherdir. Bedenden ayrılır. O zaman insan ölür ama rûh yine kıyamet gününü bekler.

Peygamber efendimiz «Aleyhisselam» hadisi şeriflerinde de belirtildiği gibi kalb bir rûhun aletidir. Kalbin silahı ve ifradı bu rûhun tesiri altındadır.

Canlı hayvanların rûhları ve diğer bütün kuvvetler onun ordusudur. Canlı rûh bedenden ayrıldığı zaman bütün beden ve kalp kuvvetleri atalet uğrar hareket durur. Buna ölüm diyoruz.

Allah'ın emri olan rûh bedende bir misafir gibiyse o hiç bir şeye girmez hiç bir yerde mekân kılmaz. Beden veya kalp onun mekanı da değildir. Çünkü aletleridir.

İNSANIN, RÛH VE ÇAMURDAN YARADILIŞI:

Cenab-ı Hak buyuruyorki:

«— Rabb'in meleklerle şöyle hitap ettiği zaman o vakti hatırla:

— Ben, kuru bir çamurdan şekillenmiş düzenlenmiş bir balçıktan insan yaratacağım. — Ben, onun yaradılışını tamamladığım zaman ve ona ruh verdiğim zaman—, Ey melekler ona secdeye kapının. Bunun üzerine Meleklerin hepsi toptan secde ettiler.»

(al-Hicir: 2-29-30)

Ey bilgi isteyen kişi, şunu iyi bil ki; burada zikrettiğimiz âyeti celiledeki zikrolunan üç mühim noktayı açıklamaya çalışacağız.

- 1 — Tasfiye, şekilleme, düzleme
- 2 — Üfleme
- 3 — Suret, insan sureti, şekli ve yaradılışı.

1 — TESVİYE :

Bunun manası ruhu içine alan bir fiilden ibaret olup, Âdem «Aleyhisselâm» için çamurdan yapılan beden şeklinin şekillenmesi ve düzlenmesidir. Veya Âdem «Aleyhisselâm» için oğullarının ana rahminde erkek menisiyle dişi menideki zerrecik hayvancıklardan meydana gelen döllenme devri, nutfе devri, kan pıhtılaşma devri, et devri, kemiğe çevirme devri ve kemiğe et giydirme devridir ki ondan sonra cenine rûh verilmektedir.

Bu hususu şu âyeti kerimeyle daha açık anlatabiliriz. Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîmde buyuruyor ki:

— Biz insanı (âdem'i) muhakkakki çamur'un özünden yarattık. Sonra Ademin neslini sağlam bir yerde —ana rahmin de— bir nutfе —az bir su— yaptık.

— Sonra o nutfeyi kan pıhtısı haline getirdik, Ondan sonra kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler haline çevirdik. Kemiklere de etten bir elbise giydirdik. İşte bundan sonra- Bu devirler ve yaradılıştan sonra —ona başka bir yaradılış, rûh verdik. Bak da düşün, şekil verenlerin en güzeli olan yaratıcı Allahın şanı ne büyük, azameti ne yücedir. (el-Mü'minûn: 12-13-14)

Bu âyetlerden de anlaşıldığına göre; insanın şekillenmesi;

İlk insan olan Âdem babamızın şekillenmesi çamurun özündendir. Onun oğulları ise; Ana rahminde şekillenme, rûh verilmesine münasib ve uygun düşmesi için menî (nutfе) pıhtılı kan, et, kemik, kemiğe et giydirme ve diğer azalar mütedil kâme ve boy bu devirlerin hepsi tamamlandıktan sonra rûhun verilmesidir.

İşte o zaman rûhu kabul etmeye, hazır rûhu onda tutmaya elverişli bir şekillendirme olmuş oluyor. Bunu daha açık bir ifadeyle izah edersek, şöyle deriz; Yağın (zeytin veya nebati yağın) içine indirilen Fitil'in o yağı sorarak ateşin kendisinde yanması ve onu tutmaya elverişli ve uygun düşmesine benzetebiliriz.

2 — ÜFLEME :

Üfleme ise; rûh verilmesidir ki bu da alevlendirmenin sebebidir. Allah, üflemeden münezzehdir.

Onun hakkında üfleme şekli imkânsızdır. Ondan uzakta ancak Üfleme bir sebep olduğuna göre onun müsebbibi Allaktır. Bu mümkündür.

Bundan dolayıdır ki üfleme (Rûh verilme) o etteki (Yani yukarıdaki verdiğimiz misalde olduğu gibi fitildeki yanıp tutuşmadır. Ve ette veya Âdemdeki çamura da rûhun verilmesidir.

Suret, İnsan sureti şeklinde yaradılışı;

Şimdi burada şu iki şeyi açıklamamız gerekiyor?

Birincisi : Üflemenin şekli,,

İkincisi : Üflemenin Neticesi

Üflemenin şekli; üfleyenin içinden üflenenin içine tutuşması, yanması için irade, istek ve aşk'ın gönül derilmesidir.

Ruh nurunun tutuşturulduğu sebepte, fâil de, ve rûhu kabul eden istidatde mevcûd bir sıfattır.

Fâilin Sıfatı : Varlığın kaynağı olan cömertlik, kerim sıfatıdır. İşte cömertlik ve kerim sıfatı onun zatından varlığının hakikatini taşarak bütün varlığa lütfederki buna kudret denilir.

Bu, hiç bir mani yokken aynen güneşin ışığıyla aydınlanmayı kabül eden ve aydınlanmak kabiliyeti taşıyan her şeye güneş ışığının taşıp yayılması gibidir. istidât veya kabiliyet ise, renklendirmelerdir. Rengi olmayan hava gibi değildir. Yine istidat ve kabul etme, kabiliyet sıfatı ise yaradılıştaki yapılan şekillendirme ve tasfiye edilerek düzeltmedeki istidat müsaviliğidir.

Cenab-ı Hakkın buyurduğu gibi; «**Ben onu şekillendirdiğim zaman.**»

Kabiliyet sıfatı :

Aynen aynanın resimlerini kabul etmek sıfatına benzer. Çünkü ayna cilalanıp parlatılmayınca suret karşısında da olsa onu kabül etme kabiliyeti yoktur. Böylece, sûreti kabül etmez. Fakat ayna parlak olursa karşısındaki sûret sahibinin sûreti görülmeye başlar. Ve böylece resim şekillenir. Aynı şekilde Nütfede şekillenme düzeltme hasıl olduğunda yaratıcı ve kudret sahibi Allah teâlâda bu değişiklik vâki olmadıkça onda ruh vâki olur. Halbuki şekillenme ve düzeltme yapılmadan öncede rûh vâki olmuştu. Ancak şimdi rûh mahal değiştirme oduğu için böylece olmuştur.

Cömertliğin taşmasından maksat :

İlahi cömertliğin kerem sıfatı olmasının bu cömertliği kabul eden mahiyette varlık nurlarının vuku'una sebep olmasıdır. Bu duruş taşma —Feyazan— tabiriyle anlatılmıştır.

Tabii bu suyun kaptan ele taşması veya akışı olayı gibi anlaşılmamalıdır. Çünkü O kabtaki suyun bir parçasını ayırıp ele amasından ibarettir.

Allahü teâlâ ise böyle bir benzemekten münezzehtir. Yücedir.

Soru : Ruh nedir, mahiyeti nasıldır?

Cevap : O bir sırrı ilahidir. Resulullah'a bu rûhun mahiyeti hakkında ehli olmayan kimselere açıklama izni verilmemiştir. Şimdi sen ey hakikat ilmini arayan ârif ve âbid kimse lütfen dinle ve kulak ver;

— Bil ki rûh, ne suyun kaba girmesi gibi bedenin içine girmiş bir cisimdir. Ne de siyahlığın siyah, ilmin alime girmesi gibi dimağa girmiş bir arazdır. Zira o ehl-i basiret sahiblerinin ittifakiyle parçalanmayı kabül edecek bir şey olsaydı, bir parçasıyla bir şeyi bilmeye diğer parçasıyla bilmemeye kâim olunurduki, O zaman müşkil bir durumla karşılaşır. O da aynı şeyle herşeyi bilir, ve yine her şeyi bilmemezlik olur ki, aynı zamanda hem cahil hemde alim olurdu. Bu da mümkün birşey olmazdı. Çünkü bu imkânsızdı. Bu durum onun ayrılık, parçalanma gibi benzerini kabul etmediğine akli ve mantikî bir isbat ve açık bir delildir.

Soru : Bu şekilde sorulan soruya cevap olarak denir ki; zira rûh, zihinlerin kavrayamayacağı idrakların anlayamayacağı, akılların sırrına erişemeyeceği bir takım sıfatlara sahibdir. O zaman halk tabakası; «ilim ve irfan sahibi ve avam tabakası» diye ikiye ayrılıyorlardı. O zamanın avam tabakasındaki olan halk Resulullahın ruhu hakkında Allahu teâlânın haber verdiğine uygun bir şekilde, bildirdiklerini bile tasdik etmiyorlardı. Nerde kaldı ki, insan rûhunun vasıflarını tasdik edeceklerdi. İşte bu avam tabakasının görüşü ve inancı gibi kerâmiye ve Hanbeliye mezhepleride Allahu teâlâyı cisme ve araza benzetmekten tenzih etmeyi inkâr ettiler ve dedilerki;

«Allahın varlığını cisme benzememesi makul bir şey değildir.» diyerek Allahı cisme benzetmekten mü nezzeht kılmayı inkar ettiler. İşte bunlar gibi ve böyle cahil tabakadan ilim ve irfan koluna ayrılan ve yükselen kimseler ise, hakikati idrak ettiler. Allahü teâlâyı, cisme ve araza benzetmekten tenzih ettiler. Bütün bunlar benzerlerden uzak ve münezzehdir, dediler. Ama cihetten tenzih etmediler! İşte bunların üstünde bu hususta iki görüş zuhur etmiştir. Bunlar;

1 — El-Eş'ariye mezhebi.

2 — El-mutezile mezhebidir.

Bu iki Akâid bilginin görüşleri şöyledir. Allah cisimden arazdan mekândan ve cihetten münezzehdir.

Soru : Neden bunların yanında, ruh'un sırlarının açıklanması caiz olmuyor?

Cevap : Bu hususu onların yanında zikrettiğin zaman seni hemen küfre sürüklerler ve derler ki; «Bu vasıf, Allaha bir teşbihtir. Çünkü sen, bir şekilde kendi nefsinin Alah taâlanın sıfatlarının hususiye tini bilmediğini göstermektedir, diyerek seni küfre götürürler. Halbuki, «İnsan nasıl canlı, âlim, kadir, irade sahibi, işitir görür, konuşur dersek Allahü teâlanın da bu sıfatlara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bunda bir teşbih düşünülemez. Çünkü bu sıfatlar Allahü teâlanın en özel sıfatlarından değildir. Aynı şekilde mekandan ve cihetten uzak olması da Allahü teâlanın en özel sıfatı değil, bilakis en hafif sıfatıdır.

Misal : Allah, kâyyimdir, yani Allah kendi nefsiyle bizzat kâimdir. Allahın haricindekiler de kâimdir. Fakat O başkası ile değil de kendi nefsinde kâimdir. Çünkü, ondan başkasının kâim olması ancak

Allahın var olmasıyla kâimdir. Haibuki, Allah yalnız kendi nefsinin var olmasıyla kâimdir. Başkasından ödünç alınmış bir varlığı yoktur.

O kendisinin varlığıyla vardır ve kâimdir. Allah-tan başkasının varlığı ise Allah tarafından yaratılmış bir varlıktır. İşte bu izah ettiğimiz kâim olma sıfatı, Allahın varlığıyla vardır. Kâimdir.

Yukarıda geçen âyeti kerimede Allahü zül-celâl «Ona rûhumdan üfledim.» kavli şerifinde, şöyle bir soru sorabilirsiniz.

Soru : Üflenlen rûhun Allah'a olan nisbetinin manası nedir?

Cevap : Şunu bil ki, rûh mekândan ve cihetten münezzehdir. kendisinde bütün ilimleri bilmek ve onlara vâkıf olmak gücü mevcuttur. Bu da diğer mevcut cisimler için mümkün olmayan bir benzeme ve nisbettir. Bundan dolayıdır ki, Allahu teâlâya ıza fetle tahsis edilmiştir.

Soru : Yine yukarıdaki izah ettiğimiz âyeti celilede geçen: «Ey habîbim! Onlara deki; rûh, rabbi min bir emridir.» kavli şerifindeki «Emir» kelimesinde gizlenen mânâ nedir?

Cevap : Bunu izah etmeden önce şu iki önemli noktayı açıklamam gerekiyor.

Birincisi : (Âlem el-halk) Allahın yarattığı âlem dir.

İkincisi : (Âlem el-emir) Emrinin rabbanî âle midir.

Rûh'un üzerine vakî olan şekillenme, mekân gibi takdirler, cisimler arazlar, halk âlemdir. Yaradılan âlemdir. Burada size anlatmak istediğimiz (Hal ketme) yaratılmanın mânâsı:

Bulma, icat etme, manasına değil ki, takdir etme, ölçme, biçme manasına gelen (Arapçada) bir şeyi yarattı demek, o şeyi ölçtü, biçti, şekillendirdi ve böyle takdir kıldı manasına gelir. Ama ölçüsü biçkisi, şekillendirme ve takdiri, yani kemmiyeti olmayan ise; emri rabbanîdir ki, bu emr-i rabbanî âlemindendir.

Emri Rabbanî âlemi :

(Ölçü, biçki, şekillendirme, cihet, mekan, his ve hayalin dışında olan varlıklar âlemidir.)

Soru : Mademki rûh'un böyle bir tarifi vardır, bundan onun ezelî bir varlık olduğu anlaşılmaz mı?

Cevap : Böyle bir vehme düşerek boş kuruntu içinde yuvarlanmak, ancak cahil veya doğru dürüst inançtan çıkmış aymaz kişilerin düşüncelerinde mümkündür. Buna şöyle cevap verilir. Her kim rûhu, tarif ederken: O parçalanmayan yer ve mekân kabul etmeyen kemiyet itibariyle ölçme, biçme kabul etmeyen bir yaratık değildir, dese bu doğrudur. Ancak şunu unutmamalıdır ki, o sonradan yaratılan (Hadis) bir yaratıktır. Oradaki farkı anlamış ve idrak etmiş oluyorsunuz. O böylece, şekil, mekân ve ölçü âlemindeki yaratık değil de bunları kabul etmeyen emri Rabbanî âlemindeki yaratık değil de bunları kabul etmeyen emri Rabbanî âlemindeki bir yaratıktır. İyi anla dikkat et! Çünkü insan rûhunun vukû bulması insan- Lutfesinin istidat ve kabul etme kabiliyetine bağlıdır. Nitekim bu olay suret sahibinin resmî aynada çıkmadan (görülmeden) önce yaratılsa da ayna parlatıldıktan sonra görülme olayı gibidir.

Soru : Peygamber efendimiz **Muhammed Mustafa** Aleyhisselâm'ın bir hadisi şerifinde buyurulan:

«**Muhakkak ki; Cenab-ı Allah insanı kendi süretinde yarattı. Bir rivayette de —Rahman'ın-- süretinde yarattı.**» Kavlindeki mana ne demektir?

Cevap : Süret'in iki mânâsı vardır.

Birinci mânâsı : Hissedilen mahsus bir süret anlamıdır ki; Bu da şekillerin bir biri üzerine konması veya muhtelif yön ve taraflarda konulmasıdır.

İkinci manası ise : Hissedilmeyen mânâların teşkili ve tanzimi ve birbirine uygun düşmesidir. Manaların tertibi ve birleşmesiyle birbirine uygun düşmesinde denilir ki:

Misal : «Meselenin süreti şöyledir: Halbuki vakıada öyle değildir. Şöyledir:»

Misal 2 — «Meselenin süreti hiç te öyle değildir. Akli ve cismani ilimlerde şöyledir, böyledir diye misaller verilir.»

Şimdi hadis-i şerifte zikredilen «süret» aklî ve manevî bir sürettir, maddi hissedilen süret anlamına gelen süret ifadesi değildir, manalar süretidir. Allah ile benzerliği ve onunla teşbih olmaya uygun düşen bir süreti manadır. Ayrıca zâta, sıfatlara, fiillere ve rûh'un zâtının hakikatine râcidir.

O, ne cisimdir, ne cevher gibi yer ve mekân tutar ne de cihete girer, ne beden veya âlemin içinde nede dışındadır. Ne ayrıdır, ne de bitişiktir. İşte bütün bu sıfatlar Allahın zatının sıfatlarına benzer.

Allahın diğer sıfatlarına benzeyen yaratıklarda rûhun sıfatları ise;

- 1 — **Hay**, diri olması, diri olarak yaratılmıştır.
- 2 — **Alim**, bilen
- 3 — **Kadir**, gücü yetme
- 4 — **Mürîd**, irade sahibi olması
- 5 — **Sem'i** işitmesi
- 6 — **Basîr**, görmesi
- 7 — **Mütekellim**, Konuşmasıdır ki,

İşte bu emr-i Rabbani âleminde yaratılmış rûhun sıfatı aynı Allahın (sıfat-ı subutiye) dediğimiz sıfatlara benzer.

(Fiillere gelince; Bunlar irade yönünden insan oğlunun fiillerinin mebdeidir. Bu fiillerin eseri, önce kalbde görünür ve zuhur etmeye başlar, sonra oradan da kalbin içindeki boşlukta bir buhar, berrak hava şekline benzeyen latif cisim olarak adlandırdığımız canlı rûh vasıtasıyla yayılmaya başlar ve bundan sonra beyin merkezi olan dimağa çıkar. Böylece azânın parmak uçlarına varıncaya kadar vücudun hertarafına yayılır ve dağılır.)

Vucuttaki hareketi bu sağlar. Parmakların hareketini bu rûh sağladığına göre parmaklar hareket edince parmak arasındaki kalemi hareket ettirir ve kalem hareketiyle de kalem ucu yazıyı yazmaya başlar. İnsan hayalindeki tasavvur edilen şekil veya suret böylece meydana gelmiş olur. Burada dikkat edilecek nokta, insanda O, hayalin önce tasavvuru ve sonra da hareketin vukubulmasıdır. Bunun aksinde bu istenilen şekil ve suret vaki olmaz.

Bu fiilin insanda nasıl meydana geldiğini anlayan kişi elbette kâinatta Allahın fiillerini melekler vasıtasıyla ayı güneşi ve yıldızları hareket ettirdiğini anlamasıyla bu âlemdeki hareketi şu âlemdeki

harekete benzetmesidir. Bu şunu ifade eder ki, Alla hü teâlânın âlemdeki tasarrufu insanın kendisindeki tasarrufa benzediği açıktır. Binaenaleyh, Rasulullah'ın beyan buyurduğu hadisi şerifteki (ALLAH ÂDEMİ KENDİ SURETİNDE YARATTI.) mânâda kasdolunan teşbihi ve benzetişi anlamış olur kanaatindeyim.

Sual: (Ruhları Cenab-ı Hakteâlâ yaratılmasından iki bin yıl önce yaratmıştır) hadis-i şerifi ile (Ben yaratılışca Peygamberlerin ilkiyim. Peygamberlikte de sonuncuyum. Ben nebi iken Âdem daha su ile balçık çamuru arasında bulunmaktaydı.) hadisi arasındaki mânâlar nedir ve neyi kasdetmektedir?

— Bu hadisi şeriflerin mânâsında ve gayesinde hiç bir zaman RÛH un kadim olduğuna dair bir işaret yoktur. Fakat **Peygamberimizin bu hadisi (Ben yaradılışca peygamberlerin ilkiyim.)** sözünün zahiri manasına göre onun varlığının cesedinden önce mevcut olduğuna ve ondan önce yaratıldığına delalet etmektedir. Zahiri olmayan manası ise açıktır. Tevili tefsiri mümkündür. Fakat kesin bir delil veya huccet zahiri mânâyâ meyletmez, Bilakis kesin delil zahirin tevilindeki hükmünde kul lanılır. Nitekim bu husus Allah hakkındaki teşbihlerin zahiri hükümlerinde olduğu gibidir.

Allah Teâla ve Tekaddes Hazretleri ruhları cesedlerden iki bin yıl önce yarattı sözüne gelince; Bu hadis-i şerifdeki rûhlardan maksadı bütün Meleklerin Rûhlarıdır. Cesedlerden murad ise; Arş, Kürsi semavet yıldızlar topluluğu hava, su ve yer yüzü ve küresi gibi âlemlerin cesedi ve bünyesidir.

(Ben yaradılıştta peygamberlerin ilkiyim) sözüne gelince; ilkönce bu hadisteki yaradılış kelimesinin manasının nasıl bir mana ifade ettiğini bilmemiz gerekir. Buradaki yaradılış yaratıp vucud verme manasına değildir. Buradaki mana **TAKDİR** manasınadır. Evet **Resulullah** efendimiz annesinin rahmine düşmeden önce yaratılmış değildi. Fakat gayeler ve kemali şeyleri önceden takdiredilmiş sonra da yaratılması ve vucud bulması halkolunmuştu. Çünkü Cenab-ı Hak teâlâ ve tekaddes hazretleri ilahi emirleri ve hükümleri veya olayları kendi ilmine uygun olarak önce bunları **Levhi mahfuzda** takdir eder sonra bunları şekil ve sûretlendirir, Buraya kadar size izah ettiğimiz **VARLIĞIN** iki yönden izahını yaptık. Öyle umud ederim ki herhalde bu iki mânâya gelen yaradılıştan murad edilen mânâları anladıysan **Peygamber** efendimizin varlığının **Âdem** «aleyhisselam» ın varlığında önce takdir kılındığını anlamış olacaksın. Bu husus **RÜH** hakkında size izahda bulunduğumuz son sözdür. Herşeyin doğrusunu Allah bilir.

MUHABBET

Muhabbet, Tevhid ve Allahı tanıma ilminin faziletli bir mirâsıdır. Ondan önce her mertebe ve makamdaki ve bizzat makamın kendisi ona gelir. Onun halleriyle hallenir, gider. Muhabbetin kendisine göre mânâsı ve hususî tefsiri vardır. **ALLAH** zülcelal hazretlerinin zatına ve sıfatlarına kemalinde bir noksanlık izafe etmeyerek onu tam kemaliyet derecesinde vasfetmektir. Hiç şüphe yokki bu isbatı Kur'an ve **Peygamber** efendimizin sünneti ve bütün müslüman bilgin ve ulemalarının icması ile sabittir.

Muhabbet hakkında temel ihtilaf onun gerçek mânâsındadır. Muhabbetin lügatçe gerçek manası; uygun ve kalbin hoşuna giden tatlı ve zevk veren bir şeye nefsin ve kalbin temayülüdür.

Ey hakikat yolunu seçmek isteyen kişi şunu iyi bil ki; Allahı tanımak onun ismini zikretmekle olur. Çünkü onu tanımak demek onunla daima beraber bulunmak ve onu her an anmakla olur. İşte böylece onu daima müşahede etmiş olursun.

İlk başlangıçta onu tanımanın belirtileri **Nur-i ilâhının kalbde verdiği vecdde parlamalar** zuhur eder. Bundan sonraki derecede ise yeni yeni ilâhî nura doğru kalbde bir güneş gibi hakikatin zuhuru doğar. Bundan sonra da **nur-i ilâhının aydınlığı içinde bazı parıldamalar** olur ki şimşekler gibi çakar, geçer. Bunların hepsi mânâ bakımından her biri birbirlerine yakın gaybî mânâlar ifade etmektedir. Ancak mertebe bakımından aralarında bazı dereceler vardır. **ŞİMŞEK** g'bi çakması ile vecdî ilâhî arasındaki farkı şöyle izah etmek mümkündür. Şimşek gibi çakma halinde bulunan bir abid, artık tevhid yoluna girmiş ve izn-i ilâhî ona verilmiştir. **VECD** ise, o yolda **ABİD**'in bir arkadaşı gibi ona ilâhî zevki tattıran bir vecdî ilâhidir. **ZEVK** ise şimşek gibi çakan nurun zuhurunu müşahade ettiğinde duyulan zevk-i ilâhidir. O, an (lahza) mânâsı ise, hakkı ve hakikatı kalb gözüyle görüp müşahade etme zevki manasınadır.)

Resulullah (sen Allahı görüyormuşsun gibi ibadet et.) buyurmuştur.

VAKT : Abidin, içinde bulunduğu zamanın adına ıtlak olunduğu gibi yine onun değiştiği halin vukuu anına da ıtlak olunur.

SAFA : Her hangi gam ve kederden beri olarak ruhun rahat bulmasıdır.

NEFS : Abidin, düçar olduğu itaat ve zikr hallerini taşımaktan acizliğini belirtmek, dolayısıyla ya yükselerek ya da sözlerindeki lafızlarda, yahut da bizzat sözle, işaretle kendi durumunu belirtmektir. Bu gibi hallerinde rahat rahat nefes alarak biraz dinlenmesi icab eden hallerdir. Çünkü, kulun en çok rahat bulduğu an nefes alıp verdiği andır ki ancak o zaman rahat bulur. Şayet abidin aldığı nefes şiddetli olursa bu hal onu garka kadar götürür.

GARK : Ya nefesi tutulur ondan nefes alamaz. Yahut teneffüs edemediği an, o kişi gaybuyet halinde gark olamayan kişidir. Şayed o anda gark şiddetlenirse işte o zaman gaybubete istigrak olur ve gaiplere karışabilir. Kendi halinde gaip olur gider, artık sarhoş bir hale gelmiştir.

GAYBUBET : Önemli şeylerden sarfı nazar etmesi ondan daha mühim şeylere yönelme sebebiyle onları terketmesidir. Bunun önemlisinden daha önemlisine yükselme gafleti de denmektedir.

SEKİRE HALİ : Abidin tam ilahi sarhoşluk halidir. Neşeli ve zevkli ilahinin zikrinde iken kendinden geçme ve daima haline ıtlak olunan bir isimdir. Bu abidin sarhoşluk halinden ancak ilahi bir nusretle uyanması mümkündür. Uyandığı anda artık yekaza haline gelmiştir ki buna **sahv** diyoruz. İlmî de işte ancak o zaman artar ve Cenab-ı Hak onun ilmîni o zaman yükseltir ve artırır. Çünkü sarhoşluk halinde bir abid Hakka vasıl olması gayri mümkündür. Ancak uyanıklık **sahv** halinde hakka ve hakikate doğru yükselebilir ve ilmî de böylece artar.

Ama burada manevi bir isim olarak ıtlak olunan **HAKDA**, kendinden geçme ki buna **ALLAH**'ın sıfatlarına nazar etme halinde olan sarhoşluğa o ilahi sıfatlardan kendisine gelen, lutfu ilahinin rahmet, hikmet ve letafetinden yararlanmakla aldığı zevk ve lezzettir.

HAKDA UYANIKLIK : İnsanın kendi nefesinden eld ettiği ve diğer zevklerden uzak kalmasıdır. İşte bu halinde veya bu halinden sonra Ona **ZAT-İ İLAHİYYEYİ** müşahade etme lutfedilince, artık orada kalma sıfatı ona açılır ki bu makam **ALLAHIN KAY-YUMİYYET** sıfatının müşahedesidir. Çünkü, **ABİD** bu halde kendisine keşfolunan zat-i ilahiyenin zevkinde fani olur. Ondan başka herşeyden, nefesinden ve bütün hal ve ahvallerden vaz geçerek yalnız ve yalnız zat-i ilahiyede fani olur gider. Buna fena filah denilir ki **ONDA FANİ OLMADIR**.

FANİ OLMA : Bunun hakikati zahiri duygular ve bütün araz ve hallerin yok olup bittemam ortadan kalkmasıdır.

Allahdan başka, bütün varlıkların var olması **ALLAH**'ın varlığı ile varolduğundan buna biz, mecazi olarak addetmekteyiz. Çünkü hattı zatında her şey yoktur. Ancak **ALLAH** vardır. ama kendi nefsi ile kaim ve başkası ile de baki (mukim) varlığı ise, sabittir, mecazi değildir. İşte bu **FENA** lafzı, kalb gözüyle ulvi bir şeref ve makama erişen hakiki abid ve **ALLAH**'I tanıyanlara verilen bir makam isminden başka bir şey değildir. Bu bir istiare olarak verilmiştir. Mecazi ıtlak olunan bir isimdir. Bunu daha açık olarak izah etmek istersek, bu durum çocuğun yapmış olduğu işlerde hakimiyeti olmadığı halde bir

abidinde Allah tarafından kendisine hibe edilen kudreti ilahiyenin lutfuyla beka makamına erişmesidir. İşte o makamda fani olmasıdır. Hattı zatında BEKA kelimesiyle VARLIK kelimesi hemen hemen aynı anlamı taşımaktadır. Cenab-ı Hakkın kudreti, O kulu lutfu ilahisiyle teyid ederse onun kemalini ve mertebisini yükseltirse böylece ONU BEKA makamına eriştirmiş olur. İşte bir kul Allahdan başkalarıyla kalbinde bir meşguliyet kalmadığı takdirde o abid artık ALLAHLA beraber beka makamında FANİ olmuştur tabiri kullanılması bir hakikati daha iyi anlamak için kullanılan mecazi bir tabirdir.

BEKA : Erişilmek istenilen bütün gerçeklerin en yücesidir. Aynı zamanda da ikisinin cem'i makamına da ıtlak olunmaktadır.

VUCUD (VARLIK) : Bir şeyin hakiki gerçeğine ıtlak olunan isimden başka bir şey değildir.

Gerçeklerin bir yerde ve bir anda toplandığı makama da ıtlak olunması yönünden BEKA'nın mânâ'sı burada daha geniş bir mefhum taşımaktadır. Bazı ehli hikmet demiştir ki:

— CEM'İ, bir hakkı isbat etmektir. Ayrılığı ıskat eden işareti de kökünden kesip atan bir makamdır. Yani bunun ifade ettiği gayedeki anlaşılması mümkün olan mana şudur: **Yalnız tek varlık olan Allaha şükür ve sena ederek yalnız ve yalnız onu dilinde kalbinde ve bütün azalarında zikrederek ve her işinde de daima onu anmaktır, diye ifade buyurmuşlardır.**

İLAHİ HUZURDAKİ SOHBETİN ZEVKİ :

Allahın huzurunda ÜNSİYET, Ona karşı sevginin ve muhabbetin vermiş olduğu zevk ve lezzetin varislerindendir.

İlahi huzurdaki sohbet (ÜNSİYET) in hakikati: Kalbin, Allahın kemalî ve cemal sıfatlarına kurbiyet kesbetmesi itibariyle keşif ve lutfi ilâhının hibe ettiği aydınlık ve ferahlıktır.

(Bazı ehli hikmetin ifadelerine göre: Kurbiyetin hakikatini şöyle izah etmişlerdir: Hissi ve maddi şeylerin kalbden silinip kaybolması ve iç kalb âleminin yalnız Allah zikri ve fikri ile sükûnet bulmasıdır.)

(Biz deriz ki, bu sizin izah ettiğiniz, Allaha yakınlığın değil, O'na doğru yönelmenin bir aracı ve sebebidir. Çünkü kalbi yalnız Allaha bırakmak için ondan başka her meşgûl edenden temizlenmesidir ki, İşte o zaman Allah daima kulu ile beraberdir. Hattı zatında kul ile Allah arasındaki mani olan perdeler, İnsan nefsinin ve ona tabi olan onun hizmetçileridir. Kul kendi nefsinin ve onun hizmetçilerinden kurtulur da yalnız Allahı düşünürse elbette Allaha yakınlık duygusu içinde yaşar ve böylece birçok hakikatleri tanımaya elverişli olur. Allaha yakınlık mertebesinde olduğunu ancak o zaman idrak edebilir)

Netice itibariyle bütün âlemde ve insanda, hatta her şeydeki hakikatleri ALLAH'ın ilmi ve kudretiyle anlar ve keşfeder, Onun iradesiyle tahsis kılar ve yine onun kudreti ile baki kılar. Sıfatlar muttasıf olduğu, zattan ayrılmadığına göre cenabı hakkın sıfatları onun MEVSUF sıfatıyla kaimdir. İşte

bir ARİF konuştuğu zaman kendi iradesiyle konuşamaz. İştğinde de kendiliğinden işitemez. Ancak ilahi emrin hükümlerine tabidir. Daima ona göre hareket eder. Bunu daha iyi anlamak için Peygamber efendimizin şu hadisi şerifindeki meali açıklayalım. Aleyhisselâm buyuruyor ki :

«ARİF KİŞİLERİN DURUMLARI, ALLAHA OLAN YAKINLIK MERTEBE VE DERECELERİN-DEN DOĞAR.»

Hakiki mümini kamil kişiler, Allahın mutlak varlığını tefekkür ederken, kullarını hayırlı ve şakavet içinde kılmaya muktedir olduğunu bilerek düşündükleri anda bir feyz-i ilahinin neşeti içinde kendilerini hissederler.

Arif ve hakiki ehli kamil kişiler, Rablarını dün yada basiret gözü olan kalbi bir mukâşefe yoluyla görüp müşahade ederler. Ahirette ise dış gözleriyle göreceklerdir. Bu yönden ARİF kimseler daima ALLAHA kurbiyet dereceleri dolayısıyla hem bu dünyada ve hem de ahirette yakın kullar derecesindedirler. Buradaki iki yakınlık elbette aynı değildir ve birbirinin zıddı da değildir. Ancak ahirette, ALLAHA yakınlık derecesinde onlara daha fazla ihsan ve rahmet lutuflarıyla şereflendirildiği yönden, bir ayrılık taşımaktadır.

Yine Arif kişiler için dünyada Allaha bir uzaklık düşüncesi ve ahirette de daha yakın olma düşüncesinden de bu kurbiyet makamı uzaktır. Çünkü onlar için kurbiyet makamı aynidir. Yalnız izah ettiğimiz gibi ikram ve ihsan bakımından bir lutf-i ilahinin kereminden doğan fazlalık ihsanıdır.

İşte böylece ALLAHİ tanımak ve böyle bir MARİFET elde etmek sade ve safi bir yakınlık derecesinde olmak şartıyla, Huzuru İlahide elde edilen tâdın, zevkin en lezzetli meyvesidir.

Çünkü bir kulun huzuru İlahideki ünsiyeti. Ona huzur ve sükûnet vererek ferahlık içinde gark eder. Bu sükûnette kalbin itaatkarsızlığını ve aşırı hareketlerini mutedil bir ortam içinde İlahi huzurdaki adab ve ahlakın berdevamını tesbit ederek düzenli ve intizamlı kılar.

İşte bu sebeptendir ki, ÜNSİYET'teki Allaha yakınlık mertebesinin vermiş olduğu neşe ve lezzet, Ariflerin akıllarını başlarından alır. Onları kalbin taşkınlık hallerine götürür ki bu da ancak ünsiyetin mutedil bir derecede muhafazası neticesinde idare olunmasıyla mümkündür. Şayet idare olunmazsa, akıl da baştan gitmişse Arifi isyana doğru sürükler. İşte bu yönden çok tehlikeli durum alır. Hemen tuma'niniyet (gönül huzuru ve rahatlığı) na başvurmak lâzımdır.

TUMA'NİNİYET (gönül rahatlığı) : Kalbin itidal derecesinden sonra duyduğu ferahlık amidir. Çünkü bu, Arifin marifet bilgisinin artmasıyla sevinç duyduğu bir halden ibarettir. Şunu da unutmak ki TUMA'NİNİYET, daima ÜNSİYET ile beraberdir. Nerde ÜNSİYET orada gönül ferahlığı ve rahatlığı duyulur. Fakat tuma'niniyeti mutedil bir hale götüren sükunettir.

SÜKÛNET : Kalbin ferahlığını ve sevincini mutedil bir dereceye sevkeden amildir. Bu sebepten kalbde genişlik meydana getirmesi elzemdir. Bu arada nazlanma da yine Allaha karşı sevgi ve muhab-

betin semerelerinin doğurduğu da bir hakikattir. Ünsiyetin verdiği zevki şöyle izah edebiliriz:

Gönül ferahlığıyla huzur-u İlahideki rahatlık devam ettikçe Arif kişi Allahın huzurundaki ilahi zevke alışır. Kalbinin sıkıntısı nazarının kısa ve kusurlu olması dolayısıyla onun iyi haline her hangi bir teşvik yapamadığı gibi bilakis onu sözünde, fiillerinde ve Allaha münacatında gönül rahatlığı ve genişliği meydana getirir. Halbuki bu durum heybet için ve onu iktiza eden iclal ve tazimde münasip görülmediği halde bu Cenab-ı Hakkın kullarına vermiş olduğu cevaz hükümlerden birisidir. Kulun her hangi bir yaptığı fılden dolayı Allahü teâlâ, O kişilerden razı olabilir ama öteki kişilerden de bulundukları güzel hal ve ahvalı değiştirdikleri için onlara gazablanması da caiz olan hükümlerdendir.

İşte bu sebebdendir ki, ALLAH kendi kelimasını ehline dinletir. Bu hususda Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerimde şu Ayeti celilede buyuruyorki:

«— Onların, (kitabı) anlamaması için kalblerine perdeler çektik ve kulaklarına da işitmemek için ağırlıklar koyduk.» (al-İsra: 46)

Bu sırrı Cenab-ı Hak başka bir ayeti celilede şöyle izah ediyor:

«— Onlardan hayır geleceğini ezelden ilmiyle takdir etseydi, elbette ALLAH onlara kelimasını dinletir ve anlamayı duyururdu.» (al-Enfal: 23) İşte buna kıskanma perdesi adı verilmektedir. Esasen Ünsiyetin hakiki manasına şamil olan bir mefhumda, Hakkın huzurunda o andaki huzuru bozan şeylerden kendisini muhafaza ederek bütün müşevves sebep ve amillerden korunmaktır. Allahın gazabına mazhar olanlardan olmasın.

ŞEVK : Evet bu sıfatta yine Muhabbetin semerelerindendir. Şu muhakkakki şevk, ünsiyetten daha üstün bir derecededir. Çünkü ünsiyet sahibi ârif, nazargahi İlahide yalnız mahbubun cemalinden mütevellid keşf-i İlahinin heba ettiği nurdan dolayı noksanlaşır. Şevk sahibi öyle değildir. Ünsiyet sahibinin ötelere daha gerilere gidemediği yerlere kadar şevk sahibi oralara kadar uzanabilir. Bu itibarla şevk sahibi İlahi aşkın şevkenden ve ona keşfolunan ilim ve irfandan denizler gibi su olsa da bir susuzun susuzluğunu gideremediği gibi ALLAH'a daima müştak olan Arif, Onun cemaatine, ilmine, irfanına doymaz. Zira onun bu keşfolunan gayip şeylere orantısı Kâinat'ın bir zerreye olan nisbeti gibidir.

İşte bu ilim ve irfan ve ALLAH'ın marifetine doymamazlık daimi bir susuzluğu ve kalbden bütün dünya sevgisini söküp atmayı ve Ayrıca da gönül darlığını gidermeyi icap ettiren bir ilm-i İlahinin verdiği şevki tarabdır.

Kalbdaki sıkıntı, sabrı atmakla beraber istenilen hedefe erişmek için sarfedilen çabanın çok çabuk bir şekilde süratle ilerlemesidir.

Şevkdeki SUSUZLUĞUN hakikati : Allaha olan muhabbetin bir ihtiyaç hissi duyarak artmasıyla arzusunun ve isteğin de ona göre ziyadeleşmesidir. Gönül sıkıntısı ve veya vecdin şiddetlenmesi, onun şevk ile bütün kalbini istila etmesidir. VECD-İ İlahide yanan kalbin bir çok halleri vardır. Bunlardan birincisi DEHŞETTİR ki; Bunun açık mefhumunu Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'deki şu Ayeti celilesinde çok vazih bir şekilde ifade etmiştir. **Buyuruyor ki:**

«— Kadınlar Yusuflu (onun güzel cemalini) gördükleri anda şaşkına düştüler ve kendilerinden geçtiler, ellerini kestiler.» (al-Yusuf: 31)

DEHŞET'in hakikati : Kalbin bütün ihsas ve duygularından gaybe dalıp Allahdan ansızın kula vakı olan büyük bir olay ve emir neticesinde kendinden geçme anıdır.

İkincişi : ŞAŞKINLIKLA KENDİNDEN GEÇME (Heyaman); gönül biraz sakinleşir de İlahi aşkın pırıltıları belirince, Allahın nuru cemalindeki güzelliğe karşısında ARİF şaşkına döner. Böylece kendini kaybeder. Çünkü Heyamanın hakikati, devamı huzurda sebat ettiği halde, dehşet ve hayretin istilasını anında hakimiyetinin o anda kendinden gitmesidir.

Üçüncüsü : Kalbin bir şeyde sebatı ve istikrar bulmasıdır. İlahi pırıltılar anında sanki ona her hangi bir hal olmamış gibi sakınca yerinde temkin olmasıdır.

TEMKİN'in manasını şöyle izah ederiz; Temkin istikrarın son haddidir. Bu da ALLAH'a karşı olan muhabbetin bulunduğu her hal, ahval mertebe ve makamda onunla beraber olmak makamıdır. Bazen o hali, o andan daha şiddetli olabilir. Bazen de yerinde durmayan bir kararsızlık içinde bocalayabilir. Bazen de temkini elde edinceye kadar uğraşır ve nihayet karar bulup yerinde sükûnet eder ve sabitleşir.

Bu durum her hal ve ahvalde vuku bulabilir. İstikrar ve sükûnet halinde iken başka bir hale geçer. Böylece geride bırakmış olduğu hâl onun makamı olur. Eğer bir kul bu hali insanlardan uzakta mün-

zevi bir feragat içinde yalnız olarak elde etmişse, bu elbette güzel bir haldir. (Ancak insanlar içinde, içinde gücünde ticaretinde ve sanatında bütün içti-mai ve iktisadi hayatında, hazerde ve seferde iken elde etmişse muhakkak kendi nefsinin muhasebeye çekmesi icab eder. Şayet bu yönde bu yüksek halini kesbetmiş ise onun bu hali insanlardan uzakta iken elde ettiği hal ve ahvalden daha yüksektir. Çünkü münzevi bir hayatta elde edilen bu makam kemali zirveye erişmekten mahrumdur. Halbuki insanların içinde onlarla işbirliğinde içinde ve gücünde hazerde ve seferde elde etmesi onu kemale erştirir. Çünkü feragat nihayetinde değil ilk başlangıçta şarttır. Nihayetinde ise insanlarla ihtilat ederek bu makamı elde etmesi halinde, hakiki kamali zirveye erişme bakımından daha üstün bir dereceye ve kemale erme vasfına haizdir.

Muhabbetin vaciblik derecesine gelince: Her şeyden önce kul ALLAH'a olan iman ve O'nun sıfatlarını tamamiyle bilerek inanması şarttır. Burada istenilen bilgidir ve ilimdir. Bilgisiz ve ilimsiz hiç bir şey elde edilmesi mümkün değildir. Çünkü iman ve itikadın esasları İman şartlarını teferruatıyla iyi bilip öğrenmektir.

Şayet kul İmanın esas temel bilgilerini bilmezse, muhabbet derece ve makamından noksan olduğu gibi iki günah sahibi olma azabına müstehak olur.

Birincisi : Cahil olmasıdır ki bilgisizliğin cezasını çeker.

İkincişi : Elde etmek istediği muhabbetin kaybolması günahına ve azabına müstehak olmasıdır.

Soru : Gerçek iman nasıldır?

Cevab : Gerçek iman, kalbin daimi bir surette Allahla beraber olması ve O'nun mevcûdiyetine delalet eden yaratıkları müşahade etmesidir. Bundan daha ulvi makamı şüphesiz Allah bilir.

Bu hususda Allah'la beraber olma ünsiyetine erişenleri bir şair şöyle izah etmiştir:

— Allah'la beraber olma ünsiyetine elbette cahil kimseler erişemez. Hilâkar da Ona kuvvetle erişemez. Şunu iyi bilmelisiniz ki, ÜNSİYET makamına sahip olan kişiler, insanlar arasından seçilmiş, fazilet ve ahlâk sahibi imanın bütün bilgisine vakıf necib ve yalnız Allah rızası için çalışan ve herşeyde onun rızasını gözetken Cenab-ı Hakkın hakiki mümini kâmil kullarıdır.

Bir arife ünsiyet makamı bahşolunduğunda o kişinin yegâne isteği, yalnızlık ve bakılıktır.

El-Vasıtı der ki: Ünsiyet makamına erişmek ancak kalbinden dünya sevgisini atan kişilerdir.

Ebu El-Huseyin El-Varrak da şöyle der. Allah'a yönelerek onun heba ettiği ünsiyet makamına erişmek, ancak Ona gösterilen ve yalnız Ona ta'zim ve iclal ile olur. Çünkü Allaha gösterilen saygı ve ta'zimle diğer bütün saygı ve hürmetler kalbden çıkar. Sadece Allaha olan ta'zim yerinde kalır ve o devam eder. Bu itibarla senin buradaki ilerlediğin ünsiyet makamı değildir. Bilakis senin Ona bağlanmış olduğun ta'zim ve saygıyı artırmakla ilerlemiş olursun.

Bundan başka Ünsiyet makamlarını, Allaha çok ibadet etmek, O'nu daima zikretmek Kur'an-ı Keri-

mî huzu ve huşu içinde okuyarak erişmek mümkündür. Buna benzer Allaha yakın olma yolları da vardır. Gerçi bu yolla Allah'ın insanlara bir nimeti olarak bahşettiği ünsiyet makamına erişmek mümkün olursa da, esas itibarıyla ALLAH'ı hakikatte seven ve ona Aşık olan ehl-i muhabbet kullarının eriştiği makama elbette benzemez. Çünkü ÜNSİYET hâli öyle bir haldir ki, iş ona erişmek ancak ve ancak kul iç batınını temiz ve pâk ederek takva ve doğrulukla kalbini kötü sıfatlardan temizlemekle ünsiyet halinin çok şerefli bir makamına erişir.

Takvanın olgunluk derecesine ermesi için dıştaki ona engel olan bütün ilgileri keserek kalbine gelen bütün bil-umum tehlikeleri yokedip tamamıyla Allah'a yönelen şerif bir makamdır.

Elbette ünsiyet kurbiyete sahib olan bir istiklale sahibdir. Heybet ve azamette bütün ruhlar toplanmış ve böylece O varlığı heybetten uzak bir hal ve makamda tutarak bizzat kendinde toplar.

{ Zâtın heybeti ise; Fena fillah geçidinden geçtikten sonra beka makamında istikrar kılar. Zâtın ünsiyeti ile zâtın heybet fena fillahda fani olma varlığında giden ünsiyet ve heybetlerden değildir. Çünkü bunun her ikisi gerek heybet, gerekse Ünsiyet, fena fillahdan önce Allahın cemal ve celalından zuhur eden vasıflardır. Hattı zatında bu makam bir halden diğer bir hale veya makama intikal makamıdır. Fena fillah makamından sonra gelen, temkin makamıdır.)

Beka : (Zâtın bizzat ona iç basiret aleminde görünmesinden zuhur eder. Ünsiyetten de kalbin son bulduğu ve huzura kavuştuğu NEFSİL MUTMAİN-

NE makamı zuhur eder. Böylece **Heybetten** de huzu (itaat), huşu (ALLAH korkusu), zuhur ederek meydana gelir. Hattı zatında huzu ile huşu yani Allah'a itaat ile Allahtan korkmak hemen hemen aynı denecek kadar birbirlerine çok yakın mertebelerdir. Ancak ruhî bir işaretin neticesi itibariyle birbirinden az bir farkla ayrılabilirler. Elbette Cenab-ı Hak herşeyi ve bu hususu daha iyi bilir.

HAYA, MURAKABE VE İHSAN

Ey hakkı arayan kişi, şunu iyi bil ki, **Tevbe** Allaha ittika ederek takva sahibi mümini kâmil kullarının ilk makamı olduğuna göre, **Haya** da, Allaha yakın olan (Mukarrebîn) in ilk makamıdır.

HAYA'nın ilmi yönden iki manası vardır:

Birincisi : Kulun iyi bilmesi lâzım gelen şey ki ALLAH'ın daima ona muttali olup her ânında onu görüp bütün gizli açık her şeyine muttali olmasıdır. Bu Allahın ilmi yönünden vaciptir. Çünkü bu, Allaha olan İmanın şartlarından zuhur etmektedir.

Yine ayrıca imanın şartlarından olup vacib olma hükmüne giren diğer **ikinci** şey de:

Kul, daima kendi kusur ve ayıplarını bilerek Allah'a karşı taat ve görevlerinde mukassır olduğunu bilip idrak etmektedir. İşte bu iki yönden **Haya** sıfatı dediğimiz ALLAH'tan utanma, ondan haya etme meydana gelir ki bu da haya makamı olan hal ona açılır, Allaha karşı olan vacib hükümlerin taksırı veya bu hususda kendisine vacib olan taatları yapması ve mahzurlarından da vaz geçilmesi gibi burada hayanın hali kalb gözlerini Allahtan utandığı için yummasından başka bir şey tarif edilemez. İşte kalb, gözlerini o haya halinde yumar.

Çünkü Allah'tan haya etmekte, Ondan utanmaktadır. Yapmak istediği vaciblerin noksanlığından ve mahzurlu şeylerin de terkedilmesi lazım geldiğine göre tamamiyle terkedemediğinden utanmasıdır. Bu itibarla hayânın gerekli miktarı, mahzuratı terketmeye, vacibleri tamamiyle yapmaya teşvik eden bir miktardır.

MURAKABA : İlk başlangıçta elde edilen semeresi şudur: Kalbe gelen mahzurlu düşüncelerden korunmak ve onlara benzeyenleri seçerek ayırmak bu murakaba halinde de hürmetle birlikte Allah huzurunda edebini muhafaza etmektir. Allahın her sıfatına karşı daima haya ederek Ondan utanma duygusunu muhafaza etmektir.

Hayanın umumi manası da; **Peygamber** efendimizin bir hadis-i şerifinde ashabına: **(Siz, Allahtan hakiki bir şekilde haya edin)** buyurduklarında, Ashabı da; «**Haya ediyoruz Ya Resulullah**» dediler.

Resulullah tekrar;

— Hayır öyle değil, Allah'tan bihakkın haya eden kimse, kafasındaki ve onun ihtiva ettiği düşünceleri ve onu mahzurlu şeylerden sakınarak korusun. Ölümü ve belâyı hatırlasın, hiç bir zaman aklından çıkartmasın.

Ahireti ve Allah'ın mü'min kullarına vadettiği büyük nimeti arzulayan kimse, elbette dünyanın yalancı ziynetlerini terketmesi gerekmektedir. Ancak böyle hareket eden kimse hakkiyle Allah'dan haya etmiş olur.

İşte Rasulullahın buyurdıkları bu haya hayanın umumi ve esas makamlarını işgal eden hakiki hayadır. Diğer hallerdeki hususi haya ise, **Osman Bin Affan** hazretlerinin şu sözlerindeki ifade ettiği ha-

yâdır. Buyurdularki; «Karanlık odada yıkanırken bile Allah'ı teâlâyâ karşı, hayamdan kıvranıyorum.»

Ahmed bin Salih'in Muhammed bin Abdû'dan rivayet ettiğine göre Müezz'in Ebû'l-Abbâs diyor ki; **Sırrı** bana şöyle demişti: Haya ile Ünsiyet bütün kalbleri gezer ve hangi kalbde zühd ile takva bulursursa orada istikrar ederler. Bulmadıkları kalbleri terkederler, giderler.

Haya, Rûhun Allaha karşı ve Onun celâl sıfatını ta'zim ve iclaldan dolayı utanarak ondan haya ederek ona boyun eğmesi, huzu ve huşu içinde edeb ve ünsiyetini muhafaza etmesidir.

ÜNSİYET : Rûhun, Allahın cemel sıfatıyla lezzet ve zevk duymasıdır. Şayet bu iki makam birleşince, ünsiyet ve haya makamı bir olduğunda esas istenilen gayeler tahakkuk etmiştir.

Ehl-i hikmet sahibleri der ki: Haya ile bağdaşmayan bir kimse Allah'a karşı da haya etmez. Çünkü o derece, makam itibariyle İlahi lutuflar derecesindedirler.

ZİNNUN El-Mısri de şöyle der: Haya Allaha karşı önceden duyulan büyük bir saygı ve haşmet ile birlikte kulun kalbinde heybetin mevcûd olmasıdır.

İBNİ ATA'ya göre Enbüyük ve ulvi ilim elbette haya'dır diye, hayayı şöyle tarif etmiştir. Bir kuldan haya gidince ondan hayır gelmez.

Ebu Süleyman da : Kullar dört derece üzerinden amel ederler;

Birincisi : HAVF (Allahdan korkmak)

İkincisi : RECA (Allah'dan daima rahmet istemek)

Üçüncüsü : Ta'zim (Allah'a daima ta'zim ve hürmet etmek duygusu içinde bulunmak.)

Dördüncüsü ise : HAYA derecesidir.

Hiç şüphe yok ki kullar arasında enşerefli mevkîye sahib olan kimse **haya** ile amel eden kimsedir; Çünkü o kimse daima Al'ahu teâlânın taht-ı murakabesinde ve onun her şeyine muttali olduğuna inanarak ve bunu iyice bilerek hatta güzel amellerin de bile ona karşı haya duyan kişidir. Bununla beraber bu haya isyankârların yaptıkları günahlara pişman olarak Allahtan duydukları hayadan daha ulvi bir derecede olan hayâdır.

Bazı ehl-i hikmet de şöyle derler: «Haya eden kulların kalblerinde en fazla yer eden iclal ve Ta'zimdir. Bu sebepten onlar daima Allahü teâlânın ilahi murakabasında bulunan kimselerdir.

Ebu Nuceyb ESSÜHREVERDİ bu hususda şöyle şiirler ifade etmiştir:

Ben O'nu daima özliyorum. Fakat O, bana izhar olduğu anda iclaldan başımı öne eğiyorum.

Bu korku değil bilakis Onun cemalinden gelen zevki korumak ve bu lezzeti muhafaza etmektir.

Onun gidişi ölüm gelişi ise benim için hayattır.

Ona karşı kendimi sonsuz bir sabırla muhafaza ediyorum. Daima Onu hayalimde bir gaye ve hedef olarak muhafaza ediyorum.

MURAKABA : Murakaba iki derecededir.

Birincisi : Sıddıkların murakabasıdır.

İkincisi ise : Var'a ve takva sahibi olan amel-lerini sağ tarafından getiren kişilerin murakabesi-
dir.

Birinci derecedeki siddıkların murakabası, Al-
laha yakın olan Mukarrebin kişilerin derecesin-
deki murakabadır. Bu derecede Ta'z'im ve İclalın
murakabası altında devam etme derecesi vardır.
Hattı zatında kalb, Allahın celâlini düşünmekle
müstağrik bir halde olur. Bu heybet ve azamet
altında nerdeyse kırılacak bir durum alır. Çünkü
Onda Allah'tan başka bir şeye iltifat etme ve bak-
ma hatta düşünme gücü kalmamıştır. Bu muraka-
banın sevabına gözlerin erişmesine imkan yoktur.
Çünkü bu yalnız ve yalnız kalbin hususiyetlerinden
birisidir. Ona mahsustur. Kulun bütün azaları her
kusurdan uzak olmasına rağmen münacata yönel-
mesi mümkün değildir. Çünkü o artık muattal bir
hal almıştır. İbadet ve taatlarında azalarının hare-
ket etme halinde kullanılırsa da artık her hangi
bir tedbire doğru yoldan ayrılmamasını temin için
sebeb edinmeye ihtiyaç yoktur.)

İkinci derecedeki murakabe ise : İzah ettiğ-
imiz gibi VER'A sahiblerinin murakabasıdır. Bu
derecede olanların zahirleri ve batınları Allahın ıt-
tılması altında murakaba edildiğinden celal düşünce
si onları dehşet ve hayrete sevk etmez. Onların kalb-
leri daima orta halde devam eder. Onlar kendi hal-
lerini dinleyip kontrol edebilirler ve gözleriyle de
bakabilirler. Hatta bunlar daima amellere alışkan-
lıkları dolayısıyla Murakaba kontrolünden da hali
kişiler değildir. Çünkü bunlarda ALLAH'tan haya
etme hali hakimdir. Neye yönelseler neden çekinse-
ler ancak ilahi hayata karar kıldıktan sonra yöne-

lirler, çekinirler. Kıyamet günü Allahın huzurun-
da utanacakları ve mahcûp düşecekleri her şeyden
çekinirler. Çünkü bunlar dünyada ALLAH'ı daima
kendilerini, onun kontroli altında sayarlar ve böy-
lece inanırlar ve ona göre amel ederler. Bu sebep-
den onlar kıyameti bekleme hissini duymazlar, çün-
kü hazırlıklıdır.

Burada izahını yaptığımız iki derece, arasın-
daki farkı ancak müşahedeler neticesinde araların-
daki ayrılıkları anlayabiliriz. ALLAH her şeyin en
doğrusunu bilendir.

KURBİYET:

Kurbiyet Allah'a yaklaşımdır. Bunun daha
vazih şeklini Cenabı hak Kur'an-ı Kerim'de şöyle
izah etmiştir. Rasûlüne hitaben :

«— Secde et, yaklaş.» (al-Alak: 19)

Bu ayeti celilenin mealini ifade eden Peygamber
efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

— Kulun Rabbına en yakın olduğu hal ve dere-
ce secdedeki halidir. Secdede iken bir mü'min sec-
denin lezzet ve zevkini duyduğu andan itibaren Al-
laha yakınlık (Kurbiyet) hali onda o zaman başlar.
Çünkü o, mü'min kişi şu müşahede ettiğimiz kâina-
tın neresinde bulunursa bulunsun Allahın huzurun-
da iki büklüm olup ilahi azametini örtüsünün ke-
narına en yüksek yeri olan alnını koyarak huzu ve
huşu içinde Allah'a secde eder. İşte böylelikle O'na
yaklaşır ve kurbiyet kesbeder.

«Bazıları der ki: Huzuru bulamam Ya Allah,
Ya Rabbi derim. Dağlardan daha ağır bir şekilde
O'nun ağırlığını ve varlığını hissedirim.»

Denilir ki: Neden yukarıda ALLAH'la kul arasında «YA» nidaları kullanılmıştır?

Çünkü, Nida perde arkasından gelir. Yanyana oturan iki arkadaş arasında birinin diğerine çağırıldığında nida da bulunduğunu gördün mü? Hattı zatında bunlar birer işaret, mülâhaza, münacat ve lutuflaşmalardan başka bir şey değildir.

İşte vasfedilen bu makam kurbiyetin tahakkuk ettiği aziz bir makâmdır. Bununla beraber O helâk olmayı bildirir. Arifin tam kendinden geçme hali olan Sekir halini haber verir. Bu halde ancak ve ancak, kendinden geçme halinin yani SEKİRİN çokluğundan ve mahvolmanın şiddetinden biz zat kendi nefisini Rûhunun nurunda kaybolmuş kimseler için olur. Ayılıp uyandığı anda nefis rûhdan, ruh da nefisten kurtulur. İşte o anda ârifteki herşey eski hâline döner. Muhtaç olduğu ibadet ve taat makamına dönen **nefsi mutma'inne'nin** lisanıyla **Ya Allah Ya Rabbi;** der. Rûh ise sözleri terk ederek halin kemalini fethetmekle meşgul olur.

Kulun bu hâli, bundan önceki sekir ve mahvolma halinden daha çok kurbiyet makamındadır. Çünkü Kurbiyetin hakkında Rûh fethedip zaferler elde etmede müstakildir.

Ubudiyetin resmini yerinde ikame etmesi için nefsin muhtaç olduğu şeye hakim olmasına dönmesiyle mümkündür. Bununla beraber daha Rûhunun Kurbiyet makamına yaklaşması imkan dahilindedir. Bu da ubudiyetin resmini yerinde ikame etmekle mümkündür.

Cüneyd Bağdadî derki:

Allahü teâlânın kullarına yakınlığı, onların bizzat kendi kalblerine yakınlığı derecesinde yakın olur. Ey hakikati isteyen kişi, Sen de kendini buna göre ölçüp ayarlayabilirsin. Bak bakayım kendi kalbine sen ne derece yakınsın.

Ebu Yakûb Es Susî de şöyle der: Kul kurbiyette (Allaha yakın olma makamında) olduğu müddetçe yakınlık içinde kurbiyetle kayboluncaya kadar yakınlık makamı sahibi olur. Yine aynı derecede kurbiyetten uzaklaştığı müddetçe kurbiyetle, o derece kurbiyet sahibi olur.

Bir şair şiirlerinde der ki:

**Seni kalbimin gizliliklerinde arayarak buldum,
Dilimde sana münacaatta bulundu.**

Biz, bir takım manalar için toplandık ve yine o manalar için ayrıldık.

Senin azametinin büyüklüğü içinde kaybolup gitmek, gözlerimi görmekten menederse,

Sana karşı aşkımın vermiş olduğu vecd-i ilahi beni kalbimde sana yakın kılar.

Zinnun el-Mısıryî'ya göre: Her kim kurbiyeti Allah'a daha yakın kılırsa elbette onun heybeti artmış olur.

SEHL de şöyle der: Kurbiyet makamlarının en aşağı derecesi, Haya makamıdır.

EN-NASR EBA ZİY de deki: Peygamber efendimizin sünnetine tabi olmakla hakiki marifete nail olursun. Nafıleye devam etmekle de Allahın sevgisine ve muhabbetine nail olursun. Şükür ve sena Allaha mahsustur.

İLMİN ŞEREFİ VE ELDE ETMENİN FARZ OLMASI VE VÜCÛB MİKTARLARININ BEYANI

Ey hakikati arayan mümin kişi; şunu iyi bilmelisin ki, bütün kainat, yer ve gökler yalnız İLİM ve AMEL için yaratılmıştır. Bunu idrak eden kişi ne mutludur. Cenab-ı Hak Azze ve Celle hazretleri Kur'an-ı Keriminde bu hususda bakınız ne buyuruyor;

«— Allah yedi kat gök yaratmıştır. Arzdan da onların mislini (yedi kat olarak) yaratmıştır. Allahın (bunları yaratması) gerçekten herşeye kadir ve muhakkak ki ilmiyle herşeyi kuşattığını bilmeniz içindir.» (al-Talâk: 12)

Bu ayet-i Kerimede İlmin çok ulvi bir şerefi olduğunu ve ilimlerin elde edilmesi bilhassa Allahı tanıma ve onun kudret ve ilminin her şeyi ihata ettiğini bilme irfanına erişmenin vacip olduğunu beyan etmektedir.

Yine Cenab'ı zül celal hazretleri başka bir ayeti celilesinde buyuruyor ki;

«— Ben cinleri de insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.» (al-Zâriyat: 56)

Bu ayeti kerime ibadet ve taatın ne kadar büyük bir şerefi olduğunu ve onu bitmemam yerine getirerek yalnız Allaha ibadet etmek kastedilmektedir. Hiç Şüphe yok ki bu, Allahı tanıma ve ona ibadet etme delillerinin en önemlisidir. İşte Allahü teâlâ bu iki emri ilahisiyle dünya ve ahiret gününün yaratılmalarındaki esas gaye ve hedefin büyüklüğünü belirtmiş bu sebeble kula yalnız Allah

için çalışmasını ve onun için yorulmasını ifade etmiştir. Bunun için Allaha olan ibadet, gerek insandan gerekse diğer mahlûkattan üzerlerine vacib olan bir vazifedir.

Hiç şüphe yok ki **İlim** heyseyden üstündür, amele göre amelden daha bir üstünlük taşımaktadır. Fakat buradaki incelik **İlim**, **Amel** etmek için öğrenildiği bir gerçektir. Çünkü ilimsiz yapılan ibadetin pek fazla bir derecesi olmadığı gibi boşboşunada uğraşmaktadır.

Burada **İlmi**, ibadete tercih ederek ondan daha bir üstün derece addetmek iki yönden mümkündür.

Birincisi : İlim ile ancak ibadet ve taatın doğruluğunu bilmek ve onunla kurtulabilmek.

İkincisi ise : Faydalı bir ilim elbette Allah korkusu verdiği gibi Allahü teâlânın azâmeti, heybeti, kudreti kalbinde tamamiyle yerleşerek Allaha karşı olan imânını artırır.

İşte bu iki husus kulu Allaha ibadet ve taata sevkeder. Ona böylece âsi gelmekten nefsini meneder. Elbette Allahın yardımı ve tevfiği burada kula yoldaş olunca daha güzel olur.

Kulun Allahına İbadet hususunda bu iki şeyden başka bir gayesi yoktur.

Öyle ise Ey Hakkı arayan kişi herşeyden önce İLİM öğrenmelisin. İlmsiz hiç bir şey olamayacağını çok iyi bilmelisin. Rabbini tanıman için önce ilim öğrenmen gerekmektedir. Sonra ibadet ve taatla meşgul olmalısın.

Allahü teâlânın isimlerini, sıfatlarını Sıfat-ı atıyye ve Sıfat-ı Subutiyyelerini bundan başka nelerin vacib ve nelerin (sıfatları hakkında) vacib olmayıp Allah için imkansız ve muhal olduğunu bilmeyen gerekir. Bunun için bilerek ibadet etmelisin. Bilmediğin bir şeye ibadet nasıl mümkün olur bilmem ki. Çünkü sıfatlarında yanlış bir hükme inanmış olursan elbette yaptığın bütün ibadet boşa gider.

Sonra emrolunduğun dini hükümleri yerine getirmen için elbette ilim yoluyla onun üzerine vacib olanları veya yasaklanmışlardan çekinmeni bilmek her halde ancak ilim yoluyla mümkündür.

Her mükellef için bilinmesi lâzım gelen ilim üç nev'idir:

Birincisi : İlm-i Tevhid diye bildiğimiz AKAİD (inanç) bilimlerini tamamiyle okuyup ehinden öğrenmesi lazımdır.

İkincisi : İlm-i sır dır ki bu da kalbi kötü şeylerden korunmanın nasıl olduğunu bilmektir. Kalbin çalışmaları ve ona yasak olan nehiyleri ve buna benzer hükümleri bilmektir.

Üçüncüsü : Bedene ait olan insan sıhhatını korumak için ne lazım geliyorsa onu öğrenmesi zaruridir. Bununla beraber bedenın Allaha karşı yapmış olduğu ibadet ve taatın nasıl ifa edileceğini bilmek ve buna dair hükümleri yerinde tamam yapılmasını elbette bilmesi gerektiğinden bu hususdaki ibadet bilgisini de bilmesi lâzımdır.

Ey hakiki mü'min Allahın kulu, eğer sen, Allaha karşı lâzım gelen ilimleri bilirdi ibadet ve taatını

tam yaparsan bununla beraber sıhhatını korumak için sana lazım gelen ilimleri de öğrenirsen elbette sen Allahın lutf-ı ilahisiyle hem âlim kişilerden ve ve hem de abid ve arif kişilerden addolunursun. Hiç şüphe yok ki o zaman İlmiyle amel eden Alimler zümresinden sayılırsınız. Her şeye ulaşip başarı göstermek ancak Allahın tevfik ve inayetiyle olur. (kulda sayini kesmemek şartıyla) Allah cümlemizi ilmiyle Amel eden kullarından eylesin.

Muvaffakiyet Allahtandır.

ESMA-İ HÜSNÂ

Ehl-i sünnet mezhebinin görüş ve tefsirlerine istinaden bütün ESMAİ HÜSNA'nın mânâları, Allahın zatı ve yedi sıfatını rucû eden mânâları teşkil etmektedir. Fakat **mutezile ile felsefecilerin ESMAİ HÜSNA** manaları hakkında ayrı görüşleri vardır.

İSMİN TARİFİ : İsim adlandırılmış bir şeye verilen ve müsemmaya vaz'olunan bir lafızdan ibarettir. Bu itibarla isim ne tesmiyedir, ne de müsemmanın gayrisidir. O, Hakkın kendisidir.

Şunu iyi bilmen gerekir ki: Kul, Olgunluk saâdetine erişmesi için Allahü teâlânın ahlakiyle ahlaklanmak esma ve sıfatlarının tasavvur edilebildiği kadar ifade eden ulvi manalarıyla süslenip donanmaktır. Fakat bu deyişimizle Allahü teâlânın vasıflarına bir nevi iştirak mümaseletinin icabettiğini anlamakla ona benzeyiş zannetmeyiniz. Bizim burada anlatmak istediğimiz İlâhi emir ve sıfatların temizliği ve tahareti, ulviligine gibi temiz olmaya çalışması gerekir.

Şuna hepimizin imanı vardır ki: ALLAH Azze ve celle Mevcûdudur. O, tek varlıktır. O, her yerden ve zamandan münezzehtir.

Allah her yerde hâzır ve nâzırdır, zamandan ve mekândan **münezzehtir**.

Allah, Diridir, Hayyy dır.

ALLAH, herşeye gücü yetendir. Herşeye kadirdir.

ALLAH, herşeyi bilir. ÂLİMDİR.

ALLAH, her şeyi kendi iradesiyle yapar. MÜRİDDİR.

ALLAH, her şeyi işitendir. SEM'İDİR.

ALLAH, Herşeyi görendir. BASİR'dir.

ALLAH, Mutekellim sıfatıyla muttasıftır. MÜTEKELİMDİR.

ALLAH, Her şeyin, bütün mahlûkatın yapıcısıdır.

Fakat insanda da buna benzer sıfatlar var diye Allaha benzetmek olur mu? elbette olmaz. Çünkü Allahın isim ve sıfatlarına ne eş ne de benzer olmaz. Benzeyiş, mahiyette, nevide ve ilahi hususlarda olan müsterekliktir. Elbette ALLAH benzerlikten münezzehtir. Allahın, tek varlığı, kendi nefsinde kâim bizatihi mevcuttur. Allah her şeyi kudreti ile imkan sahasına çıkarır ve yoktan yaratır. Onun varlığı en güzel sıfat ve muazzam bir kemali sıfatlar üzere bulunmaktadır. Her halde böyle bir hususiyetlere sahip ulvi bir varlık için bir benzerlik düşünülemez. Halbuki, İnsanoglu, Hayy, Alim, Kadir, Mürid, Basir, Mutekellim sem'î, Fail olan tek

Yaratıcının hükmüne tabi olan ve muayyen bir nizam çerçevesi içinde münhasır şu müşahede ettiğimiz âlemin bir yaratıcıya muhtaç olduğunu bilmek ve onu tanımak ilmini bilmesi vacib olan bir mahlûktur.

Marifetin, Hakiki bilim'in iki yolu vardır.

Birincisi : Bu âlem elbette bir yaratıcıya ve yoktan var edene ihtiyacı olduğunu bilmektir. O'nun zatını tanımak MARİFETİDİR.

İkincisi : Bu zatın tek varlığın ismini ve kemali sıfatlarını bilip tanımaktır. Bizim biraz önce ifade ettiğimiz Allahın sıfatlarından olan HAYY, KUDRET sıfatları hattı zatında bize göre müphemdir Hakikatini ancak Allah bilir. Biz İnsan sıfatlarıyla Allahın sıfatlarını mukayese edersek elbette aralarında bir benzerlik bulamayız. Çünkü, bu sıfatların hakikatini ancak ALLAH'tan başkası bilemez. Bu sebebdan Allahtan başkası Allahın sıfatlarının hakikatini bilmesi imkânsızdır. Onu ancak ALLAH bilir. Nasıl ki nübüvvetin Peygamberliğin hakikatini ancak Peygamberden başkası bilip idrak edemez ise bu da böyledir.

Ariflerin ilmi kudret ve marifetullah bilgilerinin kapsadığı vus'atı nedir? Bunun cevabı şudur.

Cenab-ı Hakkın dünya ve ahirette ariflerin elde ettikleri ilim bilgi ve Marifetullah bilgisinin vus'at genişliğine göre Allahın sıfatlarını ve ESMÂ'L HÜSHAYI ve diğer ilahi hikmet ve sırlara mutali olmak ve bununla beraber kendilerine keşfolunan malumata göredir.

Allahü Teâlanın sıfatları, yani ESMÂ'L-HÜSNÂ'nın hepsi on kısma ayrılır:

Birincisi : ZAT; ismine müteallik Lafza-yı celâl ki ALLAH kelimesidir.

Bunun yanında, Allahın kendi nefsinde kaim olan zatı kastedildiği zaman bu isim, yani ALLAH ismi HAK teâlânın zat ismine en yakın isim olarak bilinmektedir.

İkincisi : 1) KUDDÛS; Mutlu kutlu ve mübarek dir. Her kötüşeylerden münezeh kudsi bir isme delalet eder.

2) SELÂM; Daima hayır ve iyilikler kaynağı herşeyi salim ve selim edendir. Her noksanlık ve ayıplardan münezzehdir.

3) GANÎY; O, çok zengindir, herşeyi boldur, başkasına ihtiyacı yoktur.

4) EHAD; O, Tekdir Birdir eşi benzeri ve ortağı yoktur. O, hiç bir sûret ve tarzda veya zamanda veya mekânda hiç bir şeye benzemeyen tek varlıktır.

Üçüncüsü : 1) ALİYY; O her üstün şeyin çok üstünde ve ondan üstün ve ondan daha çok üstün bir şey ve benzeri yoktur.

2) AZÎM; İnsanın idrak hudutlarını aşmasıyla zatın büyüklüğüne azametine delalet eden bir isimdir.

3) EVVEL; Onun öncesi yoktur, O bütün varlıkların en öncesidir. Onun öncesi yoktur, çünkü zamandan münezzehdir.

4) ÂHİR; O, sonsuzdur ve sonu da yoktur. Bütün varlıklar ona dönecektir. Ondan başka varlıkların dönecek, tek bir başka varlık yoktur.

5) ZÂHİR; O herşeyde zâhirdir. Ancak bu zuhuru akli delile istinad eden bir hükümle O, vardır ve herşeyde varolduğunu Akıl kabul etmektedir.

6) BATIN; O, iç duygu ve his itibariyle de mevcuttur. İçimizde düşüncemizde onu idrak edip var olduğuna inanmaktır ki: O, gizli ve tek kuvvettir ve herşeyde sırrı gizlidir.

Dördüncüsü : MELİK; Herşeyin kendisine muhtaç olduğu fakat kendisinin başka hiçbir şeye muhtaç olmadığı manayı ifade eder.

AZİZ; Nazırı ve eşi bulunmayan kendisine her şeyin şiddetle ihtiyacı olan ve ona erişmenin çok zor ve güç olan zâtın ismidir.

Beşincisi : HAY, ALİM, KADİR, MÜRİD, SEMİ, BASİR, ve MÜTEKELLİM gibi subûti sıfatlarla zata raci olan isimlerdir.

Altıncısı : HAKİM, HABİR, MUHSİYY ve ŞEHİD gibi ilme raci olan sıfat isimleridir.

HAKİM; sıfatı, en şerefli malûmata izafetle ilme delalet edendir.

HABİR; batini gizli meselelere muzaf olarak yine ilme delalet edendir.

ŞEHİD; Müşahade edilen bir şekilde yani görünen şeylere izafeten ilme delalet edendir.

MUHSİYY; açıklanması muayyen ve sınırlı malûmatı kapsayan ilme delalet eden bir sıfattır.

Yedincisi : KAVİYY, METİN ve KAHHAR gibi fazla izafetle beraber kudrete racidir.

KAVİYY; kudreti tamamlayan bir sıfattır.

METİN; kudretin şiddetini tamamlar.

KAHHAR; Onun kudretteki her şeye galip gelme tesiridir.

Sekizincisi : RAHMAN, RAHİM, RAUF, VEDUD gibi hem fiil bakımından ve hem de izafetle birlikde KUDRET'e raci olan sıfatlardır.

Çünkü RAHMET, muhtâcın ihtiyacı olan rahmeti yerine getirilmesinde kudrete izafet olarak İRADE ye râcidir.

RE'FET, bol, geniş ve herşeyi kapsayan rahmettir. Rahmetin bolluğunu ifade eden bir sıfattır.

VEDÜD, İhsan ve nimet vermeye muzaf olarak iradeye racidir.

Rahmet ile vedûd arasındaki fark şundan ibarettir: Rahmet, Daima muhtacı kendisine davet eder. Vedûd ise muhtacı davet etmeden ona nimet, rahmet ve ihsan eden sıfattır.

Dokuzuncu : BARÎ'İ (yaratıcı)

HALİK, (yoktan yaratıcı)

Musavvir, (şekil ve suret verici)

VEHHAB, (her güzel şeyi mukabilsiz olarak yaratıklarına hiba eden)

RAZZAK, (her yarattığı mahlukun rızkını sebebli ve sebebsiz veren)

FETTAH, (her sıkıntıyı gideren kuşlarını selamete erişdiren.)

BÂSİTİ, (her mahlukuna rahmetini esirgeme-yendir).

KÂBİDZ, (Her düşene yardımcı tek ALLAH'dır).

RAFÎ'İ, (her düşeni yerinden tutup kaldıran.)

MUİZ, (Her düşmüş kimseyi yükselten ve onun şanını yüceltendir.)

MÜZİL, istediğini yükselten ve yüce şan ve şerefden aşağıya düşürendir.

ADİL, (onun adaleti her şeye şamildir, hükümünde adildir.)

MUKİT, (her şey onun hıfzında ve herşeyi koruyan odur. Her şeye rızk verendir.

SÜBHANELLAH, EL-HAMDÜLİLLAH, ALLAHÜ EKBER kelimelerinin gerçekleştirilmesini ifade ve ihtiva eden kelime, **LA İLÂHE İLLALLAH** kelimesi.

Çünkü uluhiyyetin mânâsı ubûdiyyete hak kazanması demektir. Gerçekten buna haiz olandır da yukarda izah ettiğimiz sıfatlara malik olduğu vehile hakiki ALLAH'dır ve ondan başka bir İLAH yoktur ve düşünülemez.

İşte bu sebepten **VAHİD, EHAD, ZÜL-CELAL VEL-İKRAM** kelimelerinin ihtiva ettiği mânâların hepsi **LA İLÂHE İLLALLAH** kelimesinin manasında gizlidir.

Bu itibarla **ALLAHÜ** teâlânın ubûdiyyete müstehak olması, Allahın cemal ve kemal sıfatlarının zâtında vacib olmasındandır. Eğer **EL-BAKİYAT İS-SALİHAT** kelimesinin ihtivası, elhamdülillah kelimesine sığdırılmak istenseydi sığdırılabilirdi.

Nitekim bu hususda **ALİ** «kerremellahü vecchehu» şöyle buyurdu: Eğer ben isteseydim **EL-HAM-**

DÜLİLLAH kelimesinin mânâsından bir deve yükü söz çıkarırdım. Çünkü EL-HAMDÜLİLLAH kelimesi senâdır, şükürdür. Sena, bazen Allah kemalî sıfatlarla muttasıf kılmak ve noksan sıfatlardan tenzih etmektir. Bazen de Onun zatını idrak edememekten aczini itiraf etmektir.

Yine EL-HAMDÜLİLLAH'ın mânâsı sena olduğuna göre, sena bazan da kemalde tek olarak görmektir. Çünkü kemaliyette teklik Medih ve kemal mertebelerinin en yücesidir. Bu itibarla yukarıda da izah ettiğimize göre **BAKİYAT ES-SALİHAT** kelimesine EL-HAMDÜLİLLAH kelimesi şâmilidir. Çünkü elhamdülillah kelimesindeki **ELİF** ve **LAM**'ın manası eliftarif cinsiyedir ki buna göre **MEDİH** cinsinin her tür ve çeşidini içine alan bir eliftariftir. Bunun için **HAMD** kelimesi bildiğimiz her şeyin mânâsına da gelmektedir.

Artık ubûdiyet, ancak bu vasıflara sahip ve malik olan kimse için müstehakdır. Fakat ne var ki, Allahın zelil kıldığı sefil ve çok aşağı kişilerin şehvetlerinin ardından giderek onun kurbanı olanların, Rabbına isyankârların dışında, melekler, Peygamberler ve sâdık mü'minler bu itikadın dışına çıkmamak nasibine sahiptirler.

Çünkü o ayrı inançta bulunanların gözleri perdelenmiş ve hakkın kapısından artık koğulmuş kişilerdir. Şuna da hiç şüphe yokki bu dünyada Allahın iclal ve nuru cemâlinin azametini idrak edemeyen ve gözleri bu hususda perdelenmiş kişilerin elbette Ahirette Allahın nuru cemalini gözleriyle görmeye sahip olamayacaklardır. Nitekim Cenabı Hak teâlâ buyuruyor ki;

«— Kim ki bu dünyada Hakkı görüp kabul etmeyecek şekilde kör ise, elbette o, ahirette de kördür ve onun gittiği yol en sapık yoldur.» (al-İsra: 72)

Ey ilim ve irfan isteyen kişi şunu iyice bil ki: Bütün bu **ESMÂ'ÜL-HÜSNÂ**'nın mânâları, şu dört kelimenin mühtevasında gizlidir. **EL-BAKİYAT ES-SALİHAT, SÜBHANELLAH VELHAMDÜLİLLAH VE LÂİLÂHE İLLALLAHÜ EKBER)** cümlesidir.

Birinci kelime : **Sübhanallah** kelimesidir. Buradaki sübhan kelimesinin Arab kelâmındaki lügavi manası, bir şeyi tenzih etmek ve nefy etmek manasına gelmektedir. Burada Allah'ı tenzih etmek ve onu bütün ayıp ve kusurlardan nefyederek tenzih etmektir. Allahın zâtını bütün kusur ve ayıplardan müberra kılmak ve münezzeh tutarak nefyetmektir.

Yine Cenabı Hakkın isimlerinden olan Kudûs ve selâm isimleri de Sübhanallah kelimesinin mühtevasında saklıdır. Zira **KUDDÜS**'ün mânâsı Allah'ın zâtını bütün ayıp ve kusurlardan sıfatlardan tenzih etmektir. Selâm kelimesi de yine sübhanallah kelimesi mühtevasında gizli ve saklıdır. Çünkü **SELÂM**'ın mânâsı, Allahın zâtını bütün âfet ve illetlerden noksan sıfatlardan tenzih etmektir.

İkinci kelime : **ELL-HAMDÜLİLLAH** kelimesidir. Mânâsı; Allahın zâtı ve sıfatları hakkında kemaliyetin sonsuzluğu ifadesine şâmil ve tesbitidir. **EL-HAMDÜLİLLAH** kelimesi içinde ihtiva edilen **ALİM, KADİR** ve **SEMÎİ, BASİR** sıfatlarına şâmilidir..

Sübhanellah kelimesiyle ALLAHÜ teâlâyı her ayıp, kusur, afet, illet ve noksan şeylerden tenzih ederek bu noksan sıfatları nefyederiz.

EL-HAMDÜLİLLAH kelimesiyle de, Allahın zâ-
tında ve sıfatlarında kemaliyeti isbat ederiz.

Üçüncü kelime : ALLAHÜ EKBER kelimesidir ki, bu da nefiyle isbat ettiklerimizin ardında biz-
den gizli ve saklı olan bir hakikat bize bildiren bir yücelik ve ululuk ve azametlik kelimesidir.

Bu kelimenin daha şümüllü mânâsı, Allahı ne-
fiy ve isbat ettiklerimizden çok yüce ve ulu kıla-
rız demektir. Bu kelimeyi RASULULLAH bir niya-
zında şöyle ifade etmiştir.

«— YARABBI, SEN KENDİ NEFSİNE SENA
ETTİĞİN GİBİ, BEN SANA HAKKİYLE SENA
EDEMEDİM.» Allahın azametini ve en ulvî büyük-
lüğünü ve müteali ve alâ kelimelerini ihtiva eden
mânâlar da ALLAHÜ EKBER kelimesinde mühte-
vadır. Bununla her hangi bir varlığın üstünlüğünü
Allahın bu azametli üstünlüğüne benzer ve denk
olmasını nefyederiz.

Dördüncü kelime ise : LÂ İLAHE İLLELLAH
kelimesidir. Bunun manası bütün ESMÂ'ÜL-HÜS-
NÂ'yı tefsir ve ihtiva eden bu dört kelimedir.

MUGİS, (rahmet indirici ve vericidir.)

MUCİB, (ona yönelen kalbleri ve ona yönelen
elleri boş bırakmaz duaları kabul eder.)

VASİ, (O, çok geniş ve bol hazineye sahiptir.)

BÂİS, (O, her şeyi öldürdükten sonra geri di-
riltmeye kadir ve hesab yerine gönderendir.)

MÜBDİ, (herşeyde kudreti, ilmi ve hikmetle-
ri açıktır ve zahirdir. Böylece o, herşeyin yaratıcı-
sıdır.)

MUİD, (Ruhlarımızı öldükten sonra cesedleri-
mize iade etmeye ve bize yeniden hayat vermeye
kadirdir.)

MUHYİ, (Her şeyi dirilticidir.)

MUMİT, (Herşeyi öldürücüdür.)

MUKADDEM (Herşeyden önce Yalnız O, vardı
ondan önce hiç bir şey yoktu.)

MUEHHAR, (herşey yok olduktan sonra yine
o vardır. Onun sonu yoktur.)

VELİYY, (herşeyin sahibi ve maliki odur.)

BİRRİ, (her şeye hayr ve bereket ve ihsan ve-
ren ve bağışlayan yalnız O, dur.)

TEVVAB, (her kim ona hulusi kalble tevbe
ederse elbette Onun tevbesini O kabul edendir.)

MÜNTEKİM, (düşmanından - Ona âsi gelen ve
onu inkar edenlerden-veya bir yaratığına zulm
eden diğer bir yaratığından öç alıcıdır.)

MUKSİT (Adlini herşeye ayni ve bir derecede
verir. Zerre kada radaletinde yanılma olmaz.)

CAMİ'İ, (Her şeyi kendinde toplayan, hayır
bereket ihsan ve bütün nimetleri ve herşey Ona
racidir.)

MU'Tİ, (Herşeye ancak O rahmet verir)

MAN'İ (Her şeye mani ve engel olan yalnız odur.
Her şey onun izniyle olur.)

MUGNİY, (her şeyden o, zengindir kimseye ih-
tiyacı yoktur herşeyden müsteğnidir.)

HADİYY, (her şeye hidayet yolunu bildiren
ve sapıkları iyi yola sevkedicidir). İşte bu isimler
izafi sıfatlarla ZATA raci olan isimlerdir.

Onuncusu : MECİD, Şan ve şeref mülk ve her-
şey onundur. ve ancak o, ikram edicidir.

KERİM, Zâtın şan ve şerefiyle ikramın sonsuzluğuna delalet eder.

LATİF, ikram ve izzetinde daima latifdir yumuşak ve esirgeyicidir.

Bütün bu isimler, mecd, kerem ve lutf sıfatları zata izafetle beraber FİİL'e râcidir.

Buraya kadar ESMÂ-ÜL HÜSNÂ'yı saymaya çalıştık. Bunlardan saymadıklarımız da vardır. Artık siz onları bu isim ve sıfatlara kıyas ederek merciine raci edebilirsiniz. Çünkü bu on kısım sıfatların çıkış şekillerini beyan etmektedir.

İTİKAD ve SAĞLAM BİR İMAN SAHİBİ OLMAK

İtikad, kalbdeki ilmin ve zanni şeylerin gayıbda olan varlığa bağlamak ve akdetmektir. İlim gerçeğe, vakiya ve tecrübeye dayanan şeylerin inancıdır. Bazı ehli hikmet sahibi kişiler demişlerdir ki: İLİM, kalbe yerleştiği zaman nurlarını bilgi hazinelerine nakşeden ve göz ışığının aynaya aksederek taalluk etmesi gibi ona taalluk eden bir nûrur.

Sağlam İTİKAD ise; Allaha tek varlık olarak ve onu bütün benzerlerinden tenzih ederek atalet, nisbet etmekten, inkârdan, teşbihden, teccimden, tenakuzdan-hülûldan, birleşmeden ve benzeri bütün noksan illet ve ayıplardan uzak tutup tenzih ederek sahabe-yi kiramın imâmı gibi Onun azamet-i kibriyasında bütün kemalî sıfatlarla muttasıf kılmaktır.

Bu sağlam itikadın huccet ve delilleri; Kur'ân-ı kerim, Sünnet ve İcmai-i ümmet ile sabittir.

Bundan başka Mümin şuna da inanması elzemdir; O zatında ve sıfatlarında birdir tekdir. Ferdidir, samedtir. Zâtının ve sıfatlarının ne ortağı ne de benzeri vardır. Sıfatları sonradan meydana gelmi değildir. Yok olmaktan da münezzeh ve berid Allah kâdimdir. Kâdim sıfatının başlangıç diye bir zamana taalluk etmez. Çünkü zamandan münezzehdir. Kâdimin başlangıcı yoktur. Bekasının da sonu yoktur. Varlığı ebedidir, sonsuzdur.

Allah daima cemal ve celâl azamet sıfatlarıyla muttasıftır. Aralıksız olarak varlık yaratır. Çünkü herşeye kadirdir. Azamet ve celalinin sonu yoktur.

O, ne cisimdir ne de cisme mensuptur. Ne arâzdir ne de cevherdir. O, rûh değildir ve rûha mensup olmaktan da beridir. Sınırlı bir cevher de değildir ne o, cevherdir ve ne de O, cevherdendir. Çünkü cevherin zâtına girmesinden münezzehdir. O, tasavvur ettiğimiz noksan sıfatlardan münezzeh-tir.

Bilakis O, bütün kâinatın herşeyin yoktan yaratıcısıdır. Ehaddir, sameddir, ne doğmuştur ve ne de doğurulmuştur. Onun her hangi bir eşi ortağı da yoktur. Hareketten biryerden diğer bir yere gitmekten cihetten mekandan münezzehdir. O her varlığa yakındır. İnsana şah damarından o daha yakındır O hazır ve nâzırdır. Allahın mahlûkatına olan yakınlığı mahlukatin birbirine olan yakınlığı gibi değildir. Onun azametine ve kibriyasına yakışır bir yakınlıktır.

Ehli tasavvufdan sayılan **CÜNEYD** vefâtından sonra onun rûhundan Yakınlığın ne demek olduğu sorulduğunda şöyle cevap verdi:

O, ne yapışacak ne de ayrılacak yakınlıktır. O yakınlığın, ne keyfiyeti ne de mahiyeti vardır. Nitekim **AYETİ** celilede: **HİÇ BİR ŞEY ONA BENZEMEZ**, cümlesi bunu daha vazih açıklamıştır. Onunla birşey olsun olmasın O, o anda olduğu gibidir.

Ey âri kişi: Şunu iyice bil ve idrak et ki: **ALLAHÜ** teâlanın âyeti celilede geçen **ARŞA** ait istivadını zahiri mânâsıyla **ARŞ ÜSTÜNDE VEYA ÜZERİNDE İSTİKRAR**, şeklinde kabul eden Allahü teâlâyâ tecsimi nisbet etmiş olur. Bundan şüphe eden de tecimi kaybetmiş hükmünde olur. Arş üzerinde kabul etmeyip de âyetin zahiri manasından başka mânâyâ te'vil yoluyla yönelenler elbette ehl-i iman ve hakikat zümresinden sayılır.

Bununla beraber, yine aynı hükme tabi olmakla Allahın **NÜZÜLÜNÜ**, inmesini âyetin zahiri mânâsıyla kabul edenler de tecsimi nisbet etmiş olur. Fakat hareket ve intikalin imkansızlığını kabul ederek âyetin zahiir mânâsından te'vil yoluyla bunu tenzih edenler elbette ehl-i hakikatten sayılırlar.

Burada belirtilmesi gerekli olan bir gerçek vardır: İtikadda her hangi bir mahsur vuku bulması dolayısıyla müteşabih âyetlerin zahiri manasından te'vilâne mani olmak gibi haller, ayette şüpheyi götürür. Bu gibi hükümlerden kaçınmak gerekir. Çünkü böyle bir şey yapacak olursak elbette cahil tabakayı şüpheyi ve Kur'ân-ı Kerîmin âyetlerinden şüpheyi hatta dinin asıl temel esaslarını teşkil eden

akaid bahsinde endişeye düşürmeye sevk etmiş olunur ki bu gibi hallerden de kaçınmak elzemdir.

Fakat size burada izahını açık olarak beyan ettiğimiz sağlam itikad temellerini ve kaidelelerini bilen bir kişi bu gibi şeylere düşmeyecektir. Şeytanın vesveselerinden sâpıkların şüphelerinden nefsin kuruntu ve müşevveş evhamlarından emin olarak takva ve zühd ile ziynetlenerek hidayet yolunda vera ve iyi dürüst inanç ve itikad üzere kuvvetli olmakla beraber, Allahü teâlânın zikriyle fikrini beslemesi gerekir. Allah doğru yolda gidenlerin yardımcısıdır. Çünkü en doğruyu ancak o bilir.

ALLAHÜ TEÂLA'NIN SIFATLARI :

«Sıfat-ı Subitiye» diye bildiğimiz Allahın üzerinde sabit olan sıfatlar yedidir.

- Hayat (diri olma)
- İlim (Herşeyi bilme)
- İrade (Herhangi bir şeyi dileme ve murad etme)
- Kudret (Her şeye gücü yetme ve kâdir olma)
- Sem'i (İşitme)
- Basar (Görme)
- Kelam (Konuşma)

Bu saydığımız yedi sıfatın her birisinin bir teallük ettiği bağlantı kurduğu hükümler vardır. Ancak hayat sıfatı diri olma manasını ifade eder bu sıfat her hangi bir hükme bağlantısı veya taallükü yoktur. Çünkü, Allahın hayat sıfatı kemaliyetin ve olgunluğun temel kaynağıdır.

İlim, sıfatı'nın taallük ettiği ve bağlandığı hükme, Vacib, Câiz ve müstahîl (mümkün olmayan) hükümlere taallük etmesidir.

Vacib hükmü : Allahın zâtına ve sıfatlarına verilen hükümdür. Allahın zâtının var olması vacibtir. Sıfatlarının olmasında vaciptir.

Câiz hükmü : Mümkün olan şeylerin caiz olma hükmüdür.

Müstahîl hükmü : Varlığı mümkün olması gayr-i mümkündür. Çünkü varlığı vacibtir. Müstahîl veya mümkün değildir.

İrade hükmünün taallük ettiği hüküm ise, tahsis hükmüdür. **Tahsisin** ifade ettiği mana ise şudur.

Allahın istediği şekilde dilemesine göre yokluktan var ederek meydana getirip ortaya çıkartmasında mümkün olanlardan birisini tercih etmesidir.

Kudrettin taallük ettiği hüküm tesir'idir.

Tesir'in ifade ettiği anlam da şudur:

Tesir yok olanı var etmek, var olanı da yok etmektir.

İşte burada açıklanacak önemli nokta; eğer önceden ilim var olmasaydı, iradedeki tahsis hasıl olmazdı. İradenin tahsisi önceden var olması kudretin tesirinde husule gelip etkisini göstermezdi.

Sem'i sıfatı: Geçmişte önceleri ve şimdi veya gelecekte sonraları her işitilenlere taallük etmesidir.

Kelâm sıfatı : İlim sıfatının taallük ettiği, bütün hükümlere taallük etmesidir. Bu saydığımız sıfatlar Allahın zâtında kâim olup onda sabit sıfatlardır.

Yine bu sıfatlar, başkalarına taallük etmesi ile şu bölümlere ayrılır:

İlim, sem'i ve basar sıfatı keşfi olarak, irade sıfatı, tahsis olarak, kudret sıfatı ise; kendisinin gayrisine taallük etmesi tesirledir.

Kelâm Sıfatı ise : keşifsiz, tesirsiz olarak taallük etmesidir.

Taallük bakımından en geniş anlam taşıyan daha şumullüsü ilim ve kelam sıfatıdır. Özel olan hususu ise, Cem'i sıfatıdır. Bunların tam ortası ise, Basar sıfatıdır.

Bekâ sıfatı, varlığın daimi devamıdır. Yalnız bu sıfat zâtın anlam ve ifadesinde fazlalık ifade eden bir sıfat değildir.

İlmi kelam — bahsinde yetkili görüş sahibi EL-EŞ'ARİYYE mezhebi diyor ki:

Allah'ü teâlâ hayat sıfatı ile haydır. Daimi diridir. İlim sıfatıyla alim ve herşeyi bilendir. Kudret sıfatıyla her şeye kadirdir. İrade sıfatıyla istediğini dilemesi müriddir. Sem'i sıfatıyla her şeyi işitendir. Basar sıfatıyla her şeyi görendir. Kelâm ile mütekellimdir.

Kaderiyye mezhebinin bu konudaki görüşü de şöyledir;

Allah, hayat sıfatıyla değil de zâtı ile hay'dır, âlimdir, Kâdirdir, müriddir, sem'idir. Basirdir ve zâtı ile mütekellimdir. Kaderiyelerin bu görüşü ha tahrir.

Materyal görüşü diye adlandırdığımız madde-si, tabiatçı mezheplerinin bu konuda görüşleri ise şöyledir.

Ateş, tabiatı itibarıyla yakıcı bir maddedir. Su oluşu itibarıyla soğutucu, susuzluğu giderici suya kandırıcıdır. Ekmek de yine varlığı itibarıyla doyuru cudur.

Kainatta, boşlukta gezen yıldızlar, ay ve güneş bütün gezegenler ise etki yapıcı (birbirlerini çekici ve etkileyici) yaradılışları bakımından çekici ve etkileyicidirler. Artık bundan ötesini ve buna benzerlerin sen biç ölç ve kıyas et. Hak ve hakikat mezhebinin doğru görüşü ise şöyledir: Bunların hepsinin tek sahibi ve maliki bunlara tesir ve etki yapar. Herşey onun kudretiyle çekici, etkileyici ve tesirlidir. Sebeplerin birbirine etkisi Allah'ın kudret ve etkisi olmadan düşünülemez. Düşünülürse bu görüş nokstandır. Büyük hata, yanlış düşünce ve kısır görüş içinde boğulandır. Zira Allah bunların etkisinin ve sebeplerin birbirine tesirini daha iyi bilendir. Bu yedi sıfat, **EL-EŞ'ariyye** mezhebine göre Allahın zatı anlam ve ifadesiyle fazla olan mânalardan başka bir şey değildir.

Bu sıfatlar, Asılları sabit ve hükümlerinde sabit olanlardır. Asılları sabit zatın ne kendisidir ne de haricinde olan demektir. Daha açık ifadeyle bu sıfatlar zatın ne kendisidir ne de onun dışında ayrı sıfatlardır. Ehl-i hak görüşü olan bazılarının ifadesine göre bu sıfatların hükümleri sabit, fakat asılları olmayan nisbet ve izafelerdir.

Asılları olmayanın mânâsı; zatın anlam ve ifa de ettiği manada fazla olarak bir fuzulilik olmadığı demektir.

Yine bu konuda başka muhakkıklar da şöyle demektedirler.

Şunu iyi bil ki: isimler ve sıfatlar bir zata dönen nisbet ve izafelerdir. Çünkü, Allah'ın Mukaddes zatına fazla zatlar varlığı bu konuda bazı bilgisiz kimselerin sandığı gibi bir çok âyan ve zâtlar topluluğu teşkil etmez.

Şayet isimler ve sıfatlar, Allah'ın ancak bu sıfatlarla olduğu birer fazla âyân olsaydı, o zaman Allah onlara hem illetli bir halde bulunur ve hem de onlar Allah'ın bir aynı olurdu.

Bir şey kendi nefsi için illetli olabilir de ve olamaz da. Ancak, Allah aynı olmayan bir illet için illetli bulunamaz ve olamaz.

Çünkü, onun illetli bulunması veya olması ona muhtaç olmasıdır ki, Bu da Allah'ın hiç bir şeye muhtaç olmadığına göre bu gayr-i mümkündür.

İşte bu bakımdan isimler ve sıfatların Allah'ın zâtına fazla âyan olarak gösterilmesi ve ifadesi imkânsızdır ve muhaldir.

Bunu iyi öğren ve belki bütün şükür ve hamd sadece bir olan tek Allaha mahsûsdur.

İHLAS VE RİYA'NIN HÜKÜMLERİ ve YAPTIKLARI TESİRLER :

Ulemalarımız nezdinde: ihlas iki kısımdır.

1 — Amelde ihlas

2 — Sevab istemede ihlas

AMELDE İHLAS : Allah'a yaklaşımda emrine uymada, onu ta'zim ve takdis etmede ve davetine icabet etmedeki ihlas isteğidir. Hiç şüphe yok ki, amelde ihlasa sevk edenin de sağlam itikad olduğunu unutmamak gerekir.

Amelde ihlâsın karşıtı nifaktır. Oda Allah'tan başka yönle yaklaşmadır.

SEVAP İSTEMEDE İHLAS : Hayırlı amel işleyerek Ahiret faydalarını istemek ve onları elde etmek kazanmaktır. Bu ihlâsın karşıtı riya'dır. Bu riyanın tarifi de: Gerek Allahtan ve gerekse insanlardan olsun ahiret için yapılan amellerde dünya faydalarını ve menfaatlerini istemektir. Çünkü riya'da itibar olunan istenilen şeydir. O isteği veren kimse değildir. Bu iki kısım ihlâsın tesirleridir. Amelde ihlâsın tesiri; İhlasa yapılan bir fiilin tesiri yapını Allaha yakın kılar.

Sevap istemede ihlasın tesiri : İhlasla yapılan bir fiili, sevabı ve eciri çok olan makbûl ve şükredilir bir duruma getirir.

NİFAK : Yapılan ameli boşa götürür ve Allaha yakın olmaktan çok uzaklarda tutar.

RIYA : Yapılan amelin reddini icabettirir.

İhlâsın ibadet ve taatta vacip olduğu yeri, ulemalar nezdinde ameller üç kısım teşkil eder. **Birinci** kısımdaki yapılan işler; iki ihlas'ı meydana getirir, bunlar asıl olan zahiri ibadetlerdir.

İkinci kısımda ise : Sevap isteme ihlasının yeri yoktur. Çünkü amelî bir ihlas olmadan sevap istemek ihlası vaki olamaz. Bunlarda yapılmaya hazır elde edilen mübah şeylerdir.

Mürşidimiz der ki:

Yapılan her asıl ibadet ve taatlar Allahtan başka yöne sevk edilse de onda amelî bir ihlas vardır. Ancak gizli ibadetlerin çoğunda amelî bir ihlasın olması daha kuvvetlidir.

Sevap isteme ihlası hususunda da mürşidimiz şöyle der: Allah, gizli (batını) ibadetler neticesinde, dünya faydası ve menfaatleri ummak riyâkârlıktır.

İşte bizim bu konudaki görüşümüz; Gizli (batını) İbadet ve taatların çoğunda ve nafîle ibadetlerinde hepsinde başlangıç esnasında bu iki kısım ihlasın bulunması elzemdir.

Allaha yakın olmaya; elverişli, hazırlanmış mübah olan şeyler ise Bunlar amelî bir ihlas olmadan sevab talep etme ihlası muhakkak vakî olur. Çünkü mübahlar kendiliğinden Allaha yakınlık yapmaya elverişli değildir ve olamazlar. Ancak bu mübahlar, Allah'a yakın olmaya birer hazırlıktan başka bir şey değildir.

İşte buraya kadar anlattığımız her iki kısım ihlasın yeridir.

Bu iki ihlasın vakitleri ise şöyledir:

Amelde ihlas, ancak fiille beraber olur ve onunla mukârin olarak bulunur, ve fiilden sonra da gelir. Sevap isteme ihlası ise;

Bazı Ulemalarımızın nazarında; Amel sona erdiğinde o zaman ona o nam verilir. Yapılan her hangi bir amel, ihlâs veya riya ile son bulduğu anda verilen önemde onunla sona ermiştir. Bu ihlâsın özünü Cenab-ı Hak daha iyi bilir.

YAPILAN İŞİ ON ŞEYDEN KORUMAK ELZEMDİR.

Şunu iyi bil ve öğren ey Allahın sevgili kulu;

- 1 — Nifaklık yapan amelden,
- 2 — Riyaden
- 3 — Karışık, bozuk işten
- 4 — Yaptığı iyi işlerde başa kakmak
- 5 — İnsanlara ezâ verip onları üzmemek.
- 6 — Yaptığın işte pişman olmaktan
- 7 — Yaptığın işte gurur duyup kendini beğenmek
- 8 — Başkalarının elinde olan mala mülke hasret çekip onlar için gam keder beslemek,
- 9 — Küçümseme,
- 10 — İnsanların kınamasından korkarak yar pacağı hayırlı işleri yapmamak.

Sonra murşidimiz bize, bu sakınmamız lâzım gelen on şeyi tam karşısı olan on şeyi amellerimizde yapmamızı emretti ve dedi ki:

- 1 — Nifak'ın karşısı amelde Allah için ihlastır.
- 2 — Riyanın karşısı sevap istemede ihlastır.
- 3 — Bozuk, karışık amelin karşısı takvâ ve zühd sahibi olmaktır.
- 4 — Amelde başa kakmanın karşısı Allaha tam teslimiyet içinde olmaktır.
- 5 — Eza ve eziyetlerin karşısı, yaptığı işi iyi muhafaza edip insanlara zarar vermektir.

6 — Pişmanlığın karşısı, nefsinin yerinde sabit kılarak kendine hakim durumda olmaktır.

7 — Yaptığın işte kendini beğenmenin karşısı Allahın sana verdiği nimetleri hatırlamak ve ona şükretmektir.

8 — Başkasının elindekini istemek ona hasret çekmenin karşısı ise, hayır işlemeyi, fırsatı ganimet bilmektir.

9 — Küçümsemenin karşısı Allahı tazim ve takdis etmektir.

10 — İnsanların kınanmasından çekinmenin karşısı ise, Allah korkusunu kalbe yerleştirmekle olur.

Bu saydığımız kötü sıfatların Amele yönelmiş zararları şunlardır.:

Nifak; Ameli boşa giderir.

Riya : Amelin reddini icab ettirir.

İyilikleri başa kakmak, ve insanlara eza yapmak, vaktinde verilen sadakayı, yardımı boşa giderir. Bazı bilgünlerin nezdinde ise, kat kat sevablarını elden giderir.

— Pişmanlık, ulemaların ittifakıyla kulların Amellerini hiçe götürür, ve boşa giderir.

Yapılan işte kendini beğenmek, Amelin sevabından mahrum eder.

Küçümseme ve başkalarının elindeki nimete hasret çekmek ise, Amelin kuvvet ve kudretini zayıflatır.

İşte bu tehlikeli ve korkunç sıfatlardan uzak kalmak yaptığın her işin Allah indinde iyi makbül olmasını istiyorsan bu kötü, zararlı engelleri aşarak hayırlı neticeye ulaşman gerekir.

Başarı hiç şüphe yok ki Allahtandır.

PEYGAMBERLERE KÜÇÜK GÜNAHLARI CAİZ GÖREN KİMSELERE REDDİYE :

Bu konuda **Kadı İyad**: «El-Şifa» adlı kitabın da diyor ki :

Şunu biliniz ki Küçük günahları Peygamberlere, caiz gören fakih, muhaddis, ve mütekellimler, bu cevaz verdikleri hükme bir çok ayet-i şeriflerin zâhiri hükümlerini delil ve isbat göstererek ele aldılar. Böylece yalnız âyetin ve hadisin zahiri mânâları üzerinde görüş ve ictehadlarını iltizam etmeleri de büyük günahları da caiz görmeye kadar ileri giden bu kimseler, icmayı da parçalayarak bir müslümanı sınırının dışına çıkartmaya sevkettirler!..

Nasıl olur Bu?:

Onların delil ve isbat olarak gösterdikleri âyetlerin mânâlarındaki ihtilafları, zayıf ihtimalle iktizâ ettiği hükümlerin karşılaşmalarını ele alıyor, bunlarla yetiniyorlardı. Halbuki, hüküm hiçte öyle değildi! Fukahanın selefleri bir hükümde ihtilaf vaki olmuştaki kendi delillerinin hatalı, ötekilerinin de doğru olduğu yerlerinde anlaşılırsa, kendilerinin verdiği hatalı hükmü derhal terkederek. Doğru olanı, alırlardı. Allah doğru niyetle çalışanları muhakkak bilir. Onu en iyi bilen de odur.

Resulullah efendimizin insanlar üzerinde farz olan hakları :

Birincisi : Peygamberin insanlara Allah tarafından getirdiği hükme, emre inanıp onu tasdik et-

mek, diliyle şehadet getirerek, kalbiyle onun hak Peygamber olduğunu bilip inanmaktır. Gönderildiğini bilip ve inanıp onun emirlerine uymak menhillerini de terk etmektir. Peygambere sevgi, saygı besleyerek onun nasihat ve sünnetini yerine getirmektir. Onun emrine itaatkâr olunarak ona, her ân selâm, ve salât getirerek duâ etmek her mü'mine elzemdir. Bütün islam bilgini ve ulemaları hat-ta müslümanlar bil-ittifak peygamberlerin şeytanın şerrinden korunmuş olduğunu kabul etmişler, çünkü şeytan ona her hangi bir şekilde ne açıktan ve ne de (batınen) gizliden bir vesvese verip tesir edemez.

Yine peygamberimiz; Allahın kendisini ve sıfatlarını bilmekten, Peygamberlikten sonra aklen ve icma yoluyla veya ondan öncede naklen işitme yoluyla Allah'ın zâtı ve sıfatlarını bilmek hususunda ilme aykırı düşecek bir durumdan, ve Cenab-ı Haktan kendisine vahy yoluyla gelen bütün şer'i hüküm ve meseleleri bildirmekte harfi harfine getirmekte aklen ve şer'ân herhangi bir kusur ve hatada bulunmaktan; Peygamberlik esnasında bile rek veya bilmeyerek yalandan veya sözünden geri dönmek sıfatlarından beridir, temiz ve paktır.

Çünkü bu gibi sıfatlar, aklen ve icma yoluyla Peygamberin mucizesine aykırı olduğu için onun hakkında düşünülemez. Bu muhal ve imkansızdır.

Hattızâtında bu sıfatlar Peygamberlik kendisine gelmeden önceki zamanlarda da bulunmamaktadır. Yine Peygamberlerimiz; bütün müslümanların icma ittifakıyla büyük ve küçük günahlardan da korunmuştur. Ve bunlardan uzak kalmıştır.

Hatta mekrûhları işlemekten de uzak kalmıştır. Mübah olan şeyleri yapmasındaki hikmette o şeylerin mübah olduğunu ameli olarak bildirmek ve öğretmek ve Rabbine yaptığı ibadette kendisine bir yardım olma gayesiyle yapmıştır. Bütün bu durum ve hallerinde Rıza ve öfkeden ciddiyet ve şakadan, sıhhat ve hastalıktan masumdur.

Bir hükümde yanılmaktan, kendisini verilen emri unutmaktan, gafletten, verdiği haberlerde de hata edip yanlışlığa düşmekten mucizeye aykırı olduğu için bil-ittifak bunlardan beridir. Bildirdiği sözlerde yanılıp bir hata yapmaması caiz ve bunun mümkün olmasının hikmeti (onun üzerinde durmayarak derhal farkına varması şartıyla) bu da icra ettiği şeydeki hikmetleri bilmeyi ve o hikmete tâbi olmayı unutmamanın da faydası olduğunu bildirmek ve bu hususu ümmetine belirtmek içindir.

Bazıları, Peygamberlerin sözlerinin doğru olduğunu, mucize mevcut olduğu için sözlerinde yanılmaya kabullenmek mucizeye aykırı bir hüküm teşkil eder.

Düşüncesine uyarak tebliğe ait sözleriyle fiilleri arasında bir ayırma yapmışlardır. Fakat fiillerinde ortaya çıkan bir yanılma mucizeye aykırı bir hüküm teşkil etmeyeceği gibi nübüvveti içinde söz getirici bir şey olmaz elbette.

Resulullahın, bu hususta bir yanılma (Allah tarafından emri ilahiyeye istinaden, bu durumun hikmeti ilmini açık anlatılıp) kolay ifadesi ve şeriatın açıklanmasıdır.

Nitekim peygamber efendimiz bu hususta bizzat bir hadisinde açıklamışlardır. Buyuruyor ki:

Ben hiçbirşey hususunda unutup yanılmam şayet benden böyle bir şey vaki olursa bu sadece bildirmek istediğimiz yolu açık ifade etmem içindir.

Bu hadisten de anlaşılacağı gibi böyle bir durum Peygamberlerin unutkanlık noksanlığından çok uzakta ve Allah'ın emirlerini genişletip ümmetine getirdiği hükmün kolay olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Bu sadece ona verilen nimetin islâmı tam olarak bildirmekten başka bir mânâ taşımamaktadır. Yalnızca şu hususu bilmek luzûmludur. Bu tebliğde bulunmak, amellerindeki herhangi bir hükmü açıklamak, ve ona mahsus olarak dini emirleri bildirmek. Kalbine vahy yoluyla gelen haberleri anlatmak. Maksudı bulunmayan hususlarda bütün ehl-i tasavvuftan olan sofiyanlar ve kalp ilmine vavakıf kimseler; yanılmanın, unutmanın gaflet ve gevşekliğin imkansız olduğu inancına varmışlardır.

İslâm ulemalarının birçoğunu teşkil edenler, Peygamberlere ait bu husus ümmetine ait siyasi zorluklar Haktan gelen yorucu zahmetler ve bu zahmetlere göğüs germeler aile yükü ve düşüncesi, düşmanların ağır başlısı gibi sebep ve illetlerle cair ve mümkün görmüşlerdir. Bunu daimi bir şekilde tekerrür eden değil de nadiren vuku bulduğunu kabul etmişlerdir.

Zira, bunda onun Peygamberlik mertebesinden düşürecek bir şey olmadığı gibi mucizesine aykırı gelecek bir durum da mevcûd değildir. Şunu iyi bil-

mek gerekir ki Peygamber efendimiz her şeyden önce bir beşerdir. Bu hususun anlaşılması için vücudunda acı duyması açlık hissetmesi cihatte caizdir. Fakat onun beşer olmasında, Rabbini müşahade etmesine, ve onunla ünsiyet halinde olmasına bir mâna olmadığı gibi bâtınına da tesir etmez. Netice, buraya kadar anlattıklarımızın sonucu ve özelliği peygamberlerimizin **Muhammed** «aleyhisselam» hakkında verilen hükümler ne ise diğer bütün Peygamberlerle ve melekler, hakkında da öyledir.

Peygamber efendimize vacip olan emirler.

Ona yasaklanan haramlar, onun için mübah olanlar ve yalnız onun şahsına mahsus faziletler :

Peygamber efendimize vacib olan emirler:

- 1 — Teheccüd namazı
- 2 — Vitir namazı
- 3 — Kuşluk namazı
- 4 — Kurban kesmesi
- 5 — Yaptığı bir işte istişare etmesi
- 6 — Zevceleri arasında istediğini tercih etmesi.
- 7 — Misvak kullanması
- 8 — Düşmanlarından gelen ezâyâ çok olsa da sabretmesi
- 9 — Kötü bir şeyi durdurup onu iyiye çevirmesi

Peygambere (yalnız ona olmak üzere) yasaklanan haramlar.

- 1 — Yazı yazması,
- 2 — Şiir söylemesi,
- 3 — Sadaka alması,
- 4 — Zekât alıp kabul etmesi,
- 5 — Başkalarının faydalandığı herhangi bir nimete gözünü dikmesi,
- 6 — Savaşta hile yapması,
- 7 — Kendisini sevmeyen zevcesini nikahında tutması,

8 — Kendisini seven zevcesini boşaması

9 — Pırasa, sarımsak ve soğan yemesi

10 — Yaslanarak, ya arkasını veya yan tarafını bir yere dayayarak, veya ayakta yemek yemesi (Yaslanarak, dayanarak yemek yemesi mekrûhtur.)

11 — Hür olup, kitab sahibi yahudi veya hristiyan dininden olan bir kadını nikahlaması

12 — Müslüman veya gayri müslimeden bir cariye nikahlaması

13 — Borçlu olanın cenaze namazını kılması (Bunda ihtilaf vardır. Çünkü Resulullah sonradan, borçlunun da namazını kılmıştır.)

14 — Harbten önce cariye almasıdır.

İşte bütün bu ondört yasak hükümler yalnız Resulullah'a mahsus olmak üzere haram kılınmıştır.

Peygamber efendimize mübah olan hükümler de şunlardır :

- 1 — Kendi nefsine ve aile efradına hüküm vermesi

2 — Kendi nefsi ve aile efradı hakkında şahadetlik etmesi ve bunu kabul etmesi

3 — Ganimetlerin beşte birisini kendisi için alması,

4 — Ganimetlerin kendisine helal olması

5 — Temayül duyduğu kadınla kocasından boşandıktan sonra onunla evlenmesi,

6 — Evleneceği bir kadını mehirsiz olarak nikah etmesi,

7 — (Nefsimi sana iba ettim) lafzıyla nikahının sahih olması,

8 — Muhtaç bir kimsenin yiyecek ve içeceğini tedarik etmesi,

9 — Muztar olanın da isteğiyle vermesi,

10 — İsteddiği ölüyü diriltmesi,

11 — Daima, ilmiyle hüküm vermesi,

12 — Zihnine veya hatırına gelen kötü düşüncelerin isteğini defetmesi,

13 — Abdestinin uyumakla ve kadına herhangi bir yerinin değmesiyle bozulması,

14 — Malına varis bırakmaması,

15 — Nikah altında olmayan ve iddet halinde bulunmayan bir kadına talip olduğundan kadının kabul etmesi lüzumu,

16 — Nikahını şahidsiz velisiz akdetmesi

17 — Dört'den fazla zevce almaması sahihi dokuzdan fazla olmaması,

18 — İhram halindeyken nikah yapması (Hac veya ömre yaparken)

19 — Hem kendisi hemde istediği başka bir kimse tarafından nikahının akdolanması, sahih olması,

Yalnız zatı şeriflerine mahsus faziletler de şunlardır:

1 — Rasulullahın vefatından sonra zevcelerinin başkalarına haram olması,

2 — Rasulullaha zevce olupta o zevcenin Peygamberden ayrıldıktan sonra evlenmesi de haramdır.

3 — Resulullahın zevceleri bütün müminlerin annesi olması (ümmehat el-mü'minin).

4 — Peygamber efendimizin getirdiği şeri'atın ondan öncekilerini kıyamete kadar hükümsüz kılması.

5 — Kur'anı kerimin, değişmekten, tahriften uzak ebedi bir mucize olup, insanlara bir hüccet olarak gönderilmiş olması.

6 — Bütün yeryüzünün namaz kılmak için temiz olarak ona bir mescit olması,

7 — Beş, şefaâtın verilmiş olması,

8 — En büyük şefaâte mazhar olması,

9 — Cennet kapısının açmak için ilk kapıya vuran olması,

10 — Ümmetinin en hayırlı ümmet olması,

11 — Cehaletten uzak bulunmuş olması,

12 — İlk defa kıyamet gününde şefaât eden ve şefaâtının indellahda kabul olunması

13 — Yerin ilk defa olarak kendine yarılması,

14 — Ümmetinin kıyamet günü meleklerin sıfatı gibi vasıflara haiz olması

15 — İçtiği ve yediği yemekten artan artığın temiz olması, onu içen ve yiyen mutluluk içinde şifa bulması,

16 — Önünü gördüğü gibi arkasından da kalp gözüyle görme kudretine haiz olması,

17 — Evinin dışından ona çağrılmaması,

18 — Oturarak kıldığı nafîle namazının ecri ayakta kıldığı farz namazının ecrine ve sevabına eşit olması,

19 — İsmiyle çağrılmaması,

20 — Herkesin anlayabileceği bir şekilde veciz, güzel ve tatlı konuşma özelliklerinin toplandığı iyi vasıflar yalnız ona verilmesidir.

Bil ki; Cenab-ı Hak Kur'ân-ı kerimde Rasûlul-laha eziyet etmeyi haram kılmış ve edenleri de lanetlemiş rahmetinden uzak kılmıştır.

İcma-ı ümmet'de gerek açıkça gerekse dolayısıyla, peygamberde kusur gören, ona dil uzatan, hararetle bulunan müslümanların öldürülmeleri lazım geldiği hususunda ittifak etmişlerdir.

Peygamber efendimize kusur gören veya söven kimsenin durumu ise Peygambere söven onu ayıplayan, huyunda yaradılışında, dininde her hangi bir ahlakında mesebinde, iffet ve şerefinde ona bir noksanlık ve kusur isnad eden hakaret maksadıyla onu bir şeye benzeten önemsemeyen ve diliyle küçümseyen kimse ona sövüyor manasını ifade eder ki işte bu sövenin öldürülmesi lazım gelir. Yine aynı hükme tabi olmak üzere; Peygamber efendimizin maruz kaldığı meşakkat ve sıkıntıları iyi görmeyip onları ayıplayan veya kendisi hakkında caiz olan ve beşeri hallerden ârız olan şeyleri, kötü gören kimsesinde Şehabe-i kirâmdan bu yana bütün ulemaların ittifakıyla öldürülmesini cevaz vermişlerdir.

İbn'il-Münzir diyor ki: Ulemaların çoğu Resûlulaha sövenlerin öldürülmesi hususunda aynı görüş üzeredirler. Mezhep sahipleri de bu kimsenin öldürülmesine hüküm vermişlerdir.

Maliki mezhebinin sahibi; **Malik** ve **Ebü'l-Leys** ve hanbeli mezhebinin sahibi **Ahmed bin Hanbel** ve **İshak**.

Şâfi mezhebinin de görüşü ki, bu hattı zatında **Ebu Bekir** (Radıyallahü Anh)'ın görüşü ve mezhebidir. Bu ve benzerlerinin nazarında sönen kimsenin tevbesi makbul değildir.

Ebu Hanife ve arkadaşları : Kufe ehli **Sevri**, ve **Fvzaî** de aynı görüşte olup bunların hepsi öldürülmesinin lazım geldiği hususunda birleşmişlerdir. Hatta tövbesinin kabul edilmediği gibi o kimsenin bu günahıyla dinden çıkmış bir mürted olduğunu ve mürtedin hükmü de katlinin vacib olduğunu kabul etmişlerdir.

KALBDEKİ DÜŞÜNCELER VE NEV'İLERİ :

Şeytanî düşünceleri ayırarak bundan korunma yolları, ve Allaha sığınış:

Kalbe gelen kötü düşüncelerin çoğunu, şeytan'ın vesveseleri teşkil ettiğine göre Şeytandan korunmanın üç yolu vardır.

Birincisi : Şeytanın, hile aldatma, gafil avlama usüllerini bilmektir.

İkincisi : İnsana içten, kalbden gelen şeytanın vesveselerine çağrılara önem vermeyerek, onu red dedip dinlememek, onunla olan bağlantısını keserek şeytanın vesvesesinden kalbi korumaktır.

Üçüncüsü : İnsan, Allahı daima anarak onun zikri ile dilini ve kalbini yalnız zikirle meşgûl etmekle şeytanı kalbden uzaklaştırır. Çünkü şeytan Allahın zikrinden, insan oğlunun vücudunu yiyen bir şeyden uzaklaştığı gibi uzaklaşır.

Şeytanın aldatıcı hilelerini bilmek ancak kalbe gelen düşüncelerin nev'ilerini öğrenip, anlamakla meydana çıkar.

Fikirler veya düşünceler kulun kalbine inen bir izlemlerden başka birşey değildir. Bu düşüncelerin doğurduğu izlemler insanı bir şey yapmaya veya onu yapmamaya sevk eder. Şu muhakkakki kalbe gelen bu düşüncelerin hepsi ve doğurduğu olaylarda Allah tarafındandır. Çünkü Allah, her şeyin yaratıcısıdır.

Şimdi bu düşüncelerin Nevî'lerini izaha çalışalım:

BİRİNCİ Nev'isi : Allah tarafından kula verilen hatıra duygusunun doğurduğu anılardır. Buna hatıralar, diyoruz.

İKİNCİ Nev'isi : İnsanın yaradılışına uygun bir surette doğan düşüncelerdir ki biz buna nefsin istekleri diyoruz.

ÜÇÜNCÜ Nev'isi : Şeytanın kalbde doğurduğu düşüncelerdir ki, onun çağırımına uyduktan sonra meydana gelen vesveselerdir.

Biz buna şeytanın vesveseleri diyoruz.

DÖRDÜNCÜ Nev'isi : Cenab-ı Hakkın kuluna kalb yoluyla bildirdiği bilgilerdir ki; Biz buna kalbe inen ilham diyoruz.

Birinci Nev'i ise: Kalbe inen anılar hatıralar diye bildiğimiz düşünceler bazan, kula ha-

yır olarak gelen ve ona Allah tarafından bir ihsan ve ikramdır. Elbette delile ve isbata dayanan hükümlerdir. Bazan da bu hatıralar, kul için şerli olduğu gibi bir imtihan da olabilir.

İkinci Nev'ide, açıkladığımız nefsin isteklerine gelince, bu da şerlidir. Yalnız ilk anda bu düşünceler hayra yöneldiği görünürse de nefsin istek ve arzularının bölüm ve ayırımlarını havidir.

Üçüncü Nev'ideki, şeytanın vesveseleri ise, bu gibi düşünceler, insanı sapıtmak doğru dürüst yoldan çıkarıp şerli ve şirretli yollara düşürmek içindir. Bazen veya çok kere şeytanın vesveseleri ilk anda hayır gibi görünse de, yavaş yavaş esas gayesi olan şerre götürür.

Dördüncü Nev'ide : Belirttiğimiz ilham ise ancak hayırdır ve yol gösterici bir müşid görevini ifade eder. Hattı zatında o ilhamın gönderilmesi de kula, nasihat ve doğru yola sevk içindir.

Ey hakikat yolcusu! bu anlattıklarımızı iyi öğrendikten sonra üç şeyi de bilmen zaruridir.

1 — Büyük ulemalar demiştir ki: Eğer hayırlı düşünceyle şerli düşünceyi tanıyıp birbirlerinden ayırabilmen için şu üç noktadaki ölçü ile ölçtükten sonra anlayıp birbirlerinden ayırabilirsin.

Birinci Ölçü : Kalbine doğan düşünceleri islam dinimizin temellerini teşkil eden hükümlerle karşılaştırır, neticede bir ayrılık göremezsen o düşünce hayırlıdır. Şayet o hükümlere aykırı gelirse ya kolaydır, ya şüphelidir. Bunun her ikisi de şerlidir, sakınman lazımdır.

İkinci Ölçü : Şayet birinci ölçü ile bu noktayı anlayamazsan, işte o anda bilgili salih bir kâmil âlime müracaat ederek onları bu âlimden sorup öğrenmeniz gerekir, eğer bilgin benimsiyorsa o hayır, benimsemiyorsa şerdir. Ondan sakın!

Üçüncü Ölçü : Bu yolda da kalbine gelen düşünceler yine anlaşılmazsa bu seferde, kendi nefesine göster. Nefsin ondan Allah korkusu neticesiyle değil de, tabii bir şekilde o düşünceden ikrah etmesiyle, belki O hayırdır. Şayet nefsin yine Allahtan diliyerek değil de tabii bir arzusuyla, ona doğru yönelerek meylini izhar ediyorsa o mutlak şerdir, ondan kaçın.

2 — Hayır ile şerrin arasını daha önce başlangıçta ayırıp o düşüncenin şeytandan mı, nefisten mi, yoksa Allahtan mı olduğunu bilmek için şeri üç noktada bakmalısın:

Birincisi : Kalbe inen düşünceler sabit, yerinde kararlı açık ve belirli halde durmakta ise, bu Allahtan veya nefistendir. Şayet kararsız mütereddit ve daima hareket halinde ise şeytandır.

İkincisi : Bu düşünceler işlediğin bir suçun sonunda meydana gelmişse bu Allahtan sana gelen bir cezadır. Şayet böyle bir suçun aklında meydana gelmeden doğmuşsa, O muhakkak şeytandan gelen bir düşünce vesvesesidir.

Üçüncüsü : Allahı daima anlamakla zayıflamıyor veya azalmıyorsa, bu nefsin hevayı hevesinden gelen arzu ve isteklerdir. Eğer azalıyor ve zayıflıyorsa şeytandandır.

3 — Kalbe inen hayırlı düşüncelerin Allahtan mı yoksa Melekten mi geldiğini anlamak için şu üç yöne dikkat edilmesi gerekmektedir.

1 — Eğer düşünceler sabit bir halde yerinde kararlı tek olarak bir durumda duruyorsa bu Allahtandır. Mütereddit bir şekilde ise melektendir. Çünkü o ancak bir nasihatçı mevkiindedir.

2 — Şayet doğru dürüst çalışma ve araştırma neticesinde veya ibadet ve taat şeklinde meydana çıkmışsa Allahtandır, değilse Melektendir.

3 — Kalbe gelen hayırlı düşünceler: Dinin temel hükümlerine veya batini amellere dair ise Allahtandır. Şayet cüz'i kollara zahiri hükümlere dâir ise ekseriya melektendir. Zira ekseri kanaata göre melekler kulun iç batını gizliliklerine girip anlama kudretine haiz değillerdir.

Şeytan tarafından olan ilk görünüşte hayır olup sonra yavaş yavaş şerre sürükleyen düşünceye gelince bu yönde şunlara dikkat edilmesi gerekir. Kalbe gelen o düşünceyi yerine getirirken, Allah korkusu olmadan neşeli, sabırsız, aceleci, korkusuz, endişesiz emir ve sonuca karşı basiretsiz, ileriye görmeyen gâfil bir kimse isen bu şeytandandır. Derhal uzaklaş! Bunların tam aksi bir durumda isen Allahtan veya melektendir diye, yavaş yavaş sabrederek akıllı ve düşünceli hareket etmek makbuldur. Ancak bazı mahdut yerler müstesna olmak şartıyla.

Korku ise, çok kerre hakkın yerinde ifası ve tamamlanması ve Allahın onu kabul etmesi hususun da elbette makbuldur.

Sonuca karşı basiret sahibi olmak ve ileriye görmeye gelince:

Kalbe gelen düşünce ve anılar, iyi ve doğru düşünülerek hayırlı olduğunu kesin bir şekilde anladıktan sonra bunun akabinde bir sevap ve ümit ve-

rici ihtimaller görmek basiret sahibi olmaya sevkeder. Anladığımız bu üç fasıldaki bilgileri anlayıp amara riayet ederek dikkat etmesi gerekir. Şunu unutmak ki burada anlattıklarımız çok ince, gizli gönülleri şad, fikirleri aydınlatan, düşünceleri pak ve temizleyen latif, üstün ve değerli bilgilerdir. Hidayet ve başka başarı ancak Allahtandır.

DİLİN AFETLERİ :

Konuşmanın tehlikeli ve zararlı âfetleri yirmi-
dir.

- 1 — Her hangi bir mana ifade etmeyen söz,
- 2 — Lüzumu olmayan fazla söz,
- 3 — Batıl kelam konuşup ona dalmak,
- 4 — Murâili, sözler söylemek,
- 5 — Cidalli bir münakaşa yapmak,
- 6 — Düşmanlık vasıflarını ihtiva eden söz,
- 7 — Üstün konuşma çabası,
- 8 — Fahış konuşma,
- 9 — Lânet etmek,
- 10 — Şiir söylemek (kötü şiir)
- 11 — Şaka yapmak,
- 12 — Eğlenme ve alay etme,
- 13 — Başkasına ait sırları ifşa etmek,
- 14 — Yalan vaadlerde bulunmak,
- 15 — Sözünde ve yemininde yalan söylemek,
- 16 — Kovuculuk ve Fitne'cilik yapmak,
- 17 — İki (Dilî) yüzlü olmak,
- 18 — Med'hetmek,
- 19 — Konuştuğu sözlerin manalarında hata yapmak,

20 — Cahil kimselere, Allahın sıfatları hususunda âkıllarının ermeyeceği konuşma ve sorular sormaktır.

Şimdi bu konuşmadaki zarar ve tehlikeleri birer birer izaha çalışalım.

1 — Her hangi bir mânâ ifade etmeyen söz: söyleyeceği bir sözü konuşmadığı halde ne şimdi ne de gelecekte zarara ve günaha götürmeyen kelâmdır.

2 — Lüzumu olmayan fazla söz meramını anlatmada lüzumsuz yere fazla konuşmaktır.

3 — Bâtıl konuşup ona dalmak; günah olan konulara girip onlardan bahsetmek, insanların dedikodusunu gybetini yapanlardan, içki yerlerinden ve kötü toplantı yerlerinden, zalimlerin zulumlerinden nefislerinin peşinden giden sapık, yolsuz kimselerin kötü durumlarından bahsetmek, sehâbe-i kirâmın aralarında geçen olaylardaki ve onların noksan taraflarını anlatmak gibi hikayelerden bahsetmek kötü ve zararlı şeyleri dile getirerek ifâde etmektir.

4 — Mürâili sözler söylemek karşısında konuşan bir kimsenin söylediği sözlerin hatâlarını çıkartmak, veya ifade edilen manada değişiklik yapmak; ona açıkça itiraz ederek herhangi bir toplantıda arkadaşları arasında onu bozucu sözler söyleyerek kendisini haklı çıkartmak amacıyla mürâilik yapmaktır.

5 — Cidelli bir münakaşa yapmak; bu da başka türlü bir nevi mürâiliktir. Mürâilik iki yüzlü kimsenin yaptığı konuşmadan başka birşey olmadığına göre, mezhep ve cidalli fikrî düşüncelerde sonu gerçek bir neticeye bağlanmayan kızgın, öfkeli, sert ve bitmeyen uzun münakaşa yapmaktır.

6 — Düşmanlık vasıflarını ihtiva eden söz; bir birlerine husumet ve ezâ amacıyla sert, kaba, ve gönül kırıcı karşısındakini aşağı düşürecek şekilde ona açıklamak istediği şeyler için isbat ve delile ihtiyaç olmadığı halde getirdiği mesnetsiz delil ve isbatlarla ona ezâ ve cefa vermektir.

7 — Üstün konuşma çabası, güzel konuştuğunu göstermek için avurdunu şişire şişire konuşmak ve süslü yaldızlı sözler sarfetmektir.

8 — Fahiş konuşma; aşırı konuşma ve açık açık kötü meselelerden bahsetmektir.

9 — Lanet etmek; Allah'ın rahmetinden uzak olmasını istemektir. Cansızlara, hayvanlara ve insanlara yapılan lanettir. Bunların hepsi hakkında lanet etmek yasaktır. Çünkü lânet Allaha ve onun her şeyi kapsayan rahmetinden uzak kalmaktır. Laneti gerektiren sıfatlar üçtür. Allahı inkâr etmek kafir olmak, fışk ve bid'attır. Allahı inkar eden fışkı fücür yapan ve kötü şeyler icad edip insanların ahlâklarını bozarak kötü yerlere sürükleyen kimselere lanet etmek caizdir. Çünkü bunlar hattı-zatında Allah'ın rahmetinden uzak kalmış kimselerdir. Ancak burada çok nazik bir nokta var. Dikkat buyurulması elzemdir. Herhangi bir şahıs islâm üzere ölmesi ihtimalinin çok taraflı zan ile onun küfür üzere öldüğünü bildikten sonra ona ancak bu bilgiden sonra lânet etmek caizdir, aksi takdirde buna cevaz verilemez,

Misal olarak küfürle ölenlerden bazılarını izah edelim: Fir'avn, Ebucehil, ve Ebû Leheb gibi ölümlerinde inançları küfürle sabit kimselere lânet etmek caizdir.

10 — Şiir söylemek : Şayet şiir iyi, güzel, yol gösterici ve hikmetlere havi ise bu bir nevi nasihatır. Aksi takdirde çirkin, fahiş ve kötü şiirler olur- sa elbette bu yasaktır.

11 — Şaka yapmak : Şaka zatı itibarıyla değil de ondan doğan kötü sebepler neticesinde yasaklanmıştır. Eğer içinde yalan ve eziyet verici sözler bulunmuyorsa buna tatlı mizahlar denilir. Elbette müsaade edilmiştir.

12 — Eyleneş alay etme : Bu da bir nevi maskaralıktır. İlmi konularda alay edip maskaralık yapmak bunlardaki bazı eksiklere karşı gülünç bir şekilde dikkati nazarı çekerek alay etmek. Eziyet verici ve gönül kırıcı olmadığı takdirde elbette yasak değildir.

13 — Sırrı ifşa etmek : Başkasına ait gizli şeyleri sahibinin izni olmadan ortalığa yaymaktır ki bunda ister zarar olsun veya olmasın sana ait olmayan bir sırrı söyleme hakkı yoktur.

14 — Yalan yere söz vermek : Bu arabozucunun nişan ve alametlerinden biridir. Söz vererek mazeret beyan etmeden vermiş olduğu vaadden vaz geçmesi fakat mazeret beyan ettiği takdirde veya herhangi bir özürden dolayı sözünü yerine getiremediği zaman münafıklık alameti elbette kalkar. Bununla beraber bir nifak kokusu olduğuna göre bundan da her ihtimale karşı kaçınmak gerekir.

15 — Yalan söz ve yalan yere yemin etmek: Elbette bu büyük günah ve suçlardandır. Hattı-zatında söylenen bir söz istenilen amaca ulaştıran bir araçtır. İstenilen her amaç veya gaye iyi bir şey-

dir. Ona yalanla da doğrulukla da erişilir. Ancak ne var ki o iyi güzel gayeye doğruluk dururken yalanla erişmek çok kötü bir şeydir.

Şayet yalanla ulaşmak istediği gaye, vazgeçilmez zaruri bir hedef ise ona da ancak yalanla ulaşılması zaruret gösteriyorsa bunda bir beis yoktur. Buna mübah da denilir.

Soru : Gıybetin hükmü nedir?

Cevap : Şunu iyi bil ki çekiştirme diye bildiğimiz gıybetin hükmü Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamberin sünneti icma-ı ümmet yoluyla haram kılınarak yasaklanmıştır. Fakat bu çekiştirmenin de bazı istisnâî hükümleri mevcuttur. Çekiştirme müslüman bir kardeşin hoşlanmadığı bir şeyini onun bulunmadığı bir toplantıda başkalarına anlatmaktır. Bu anlatma gerek onun dini durumunda gerekse dünyadaki halinde özünde, sözünde, fiilinde, yapısında, ahlâkında, giyinişinde, kazancında nesebinde evin de bulunan herhangi bir kusurunu, eksikliğini anlatmak, veya fiille göz işaretiyle rumuzla, ima ederek sözle dokundurmak gibi mecazi söz veya kinayı yollar anlatmak. İşte bunların hepsi bu hükümde müsavidir yasaktır.

Soru : Gıybeti sürükleyen âmiller nelerdir.

Cevap : Bu âmillerin bir kısmı avam tabakasına mahsustur. Bir kısmı da dini ve ilmi konularda bilgi sahibi olan alimlere mahsustur.

Avam tabakasına mahsus amiller şunlardır :

Öfke, kin, haset etmek şakada ve oyunda küümseme, veya hakîr görmede, yapmacık hareketlerde ve arkadaşlarına bu hususlarda rızalık gös-

tererek onlarla beraber olma ve övünmek, kendisini temize çıkartma isteği, bir yüksek makamı işgal eden kişinin yanında kendi durumunun çirkinliğini kapatmak gayesiyle korktuğu bir kimsenin durumu nu ayıplamaktır .

Alimlere mahsus âmiller de şunlardır:

Kötü bir şey işleyen kimseye Allah rızası için ona öfkelenmeleri ve bu yaptığı davranıştan dolayı da ona hayret ve dehşetle acımalarıdır.

İşte bu husus gıybetin gizli ve kapalı sebepleridir. Çünkü şeytan bazı aymaz bilginlere bu durumu şöyle göstermeğe çalışır.

Gıybetle isim söylemek, öfke ve tasavvur etme, şayet Allah içinse ona müsaade edilmiştir.

Bu müsaade edilmiş mübah bir gıybet olmak şartıyla özel bir ihtiyaç olarak kabul ediyoruz. Çünkü mübah olan gıybet kötülüğün yok edilip ortadan kaldırılması için hakime karşı bir sızlanma dert yanma, onlardan hüküm isteme veya yardım isteme sakındırma gibi kötü tarif ve lakapları izah ederek nasihat yapmada gıybetle isim zikretmek mübahtır. İşte yalnız bu üç gıybetimize müsaade edilmiş mübahlardandır. Zira, bun da zaruret vardır.

Şimdi bu gıybet hastalığını biraz olsun izah ettik, ayrıca bu hastalığın nasıl bir ilaçla tedavi etmenin imkanını araştıracağız.

Gıybetin tedavisi : Gıybet eden bir kimse şunu bilmelidir ki, çekiştirdiği müslüman kardeşine gıybet etmekle Allah'ın öfkesine maruz kalacağını

ve kendi yaptığı iyi güzel ve salih amellrinin defterinden, o gıybetini yaptığı ve çekıştirdiği kişinin defterine geçeceğini açıkça bilmesi ve düşünmesi gerekir.

Gıybet nasıl tövbe edilir.

Önce şu esaslara riayet etmek şarttır. Gıybetin haram olduğu hakkında bilgisi olmak, yaptığına pişman olmak ve vazgeçmek, gıybet ettiği kimseyle helallaşmak şayet bu imkansız ise, ona hayırlı duâlar etmektir.

16 — Koğuculuk ve fitnecilik yapmanın hükmü : Koğuculuk ve fitnecilik kitap, sünnet ve icma-i ümmet ile haramdır.

Koğuculuğun tarifi : Bir kimsenin konuşmalarını, koğuculuk yaparak fesathık çıkartmak maksadıyla diğer bir kimseye nakletmektir. Bu koğuculuk ettiği şahıs veya naklettiği kimse veya bunların ikisinden başkası ister hoşlansın isterse hoşlanmasın bunun hepsi aynı hükme tabidir, haramdır.

Koğuculuğun sebepleri : Koğuculuğun sebebi şu üç noktada toplanır, ya koğuculuk yaptığı şahıs, yapanın düşüncesini sevmediği için veya naklettiği kimsenin sevgisini kazanma maksadıyledir, veya ahmak bir koğucunun yaptığı gelişi güzel batıl davranışlarından başka bir sebep yoktur.

Koğuculuğun tedavisi : İyi bir şey yapmadığına inanarak dilini bu fitnecilikten korumaktır.

Koğuculuğa tevbe etmenin esasları : Fitneciliğin kötü bir şey olduğunu bilmek yaptığına pişman olup nedamet getirmek bu kötü huyu kendisinden,

dilinden söküp atmak ve bir daha yapmamaya azmetmektir. Ancak buna da koğucunun ona naklettiği kimseninde bazı riayet edeceği hususlar vardır. Koğuyu dinleyen bunlara dikkat etmesi gerekir.

1 — Koğucunun konuşmalarını dinlemeyip onu reddetmesi,

2 — Yalnız Allah rızası için ona öfkelenip kızması, çünkü bu koğuculuk Allah'ın (buğz) ettiği bir kötü sıfattır. Allahın öfkeleniği bir şeye buğz etmek de vaciptir.

3 — Şayet dinlerse oda başka birisine bu konuyu ve fiti iletip nakletmemesi.

4 — Koğucunun sözüne inanıp veya merak ederek araştırma yapmaması.

5 — Koğusu ypaılan kimseyi görüp dinlemekten onun hakkında kötü kanaate sahip olmamalıdır. Şunu iyi bilip idrak etmek gerekir ki, bir müslümana yapılan su-i zanda o kötü sözün kendisi gibi haramdır, günahdır. Akliselim sahibi kimseye yakışmayan bir vasıftır. Çünkü bu hareketle müslüman bir kardeşinin durumundan hiç bilgin olmadığı halde onu kötü sıfatla suçlamaktasın, hiç şüphe yok ki, bu insana yakışmayan harekettir.

17 — İki dilli olmak : İki dilli iki yüzlü demektir. bu da, araları herhangi bir sebeple açılmış birbirlerine düşmanlık yapanların, arabulucuğu yapması lazım gelirken bu iki kimseden birinin sözünü düşmanlıktan devam etsin diye ötekisine nakletmek, yahut her ikisine de barışmaları için elinden gelen bütün iyiliği, yardımı yapacağına vaad etmek ve bunu yapmamak veya ikisinden her birine düşmanlıklarını överek yanından ayrılınca da onun

düşmanlığını kötüler. Hangisi ve nasıl olursa olsun, iki yüzlülük yapmak günahdır, yasaktır. Bu gibi davranışlardan kendimizi korumamız gerekir.

Ona düşen vazife; ya susması fitneyi uyarmaması veya haklı olan kimseyi haklı olarak kendi huzurunda övmesi gıyabında da düşmanın yanına da överek aracı olup düzeltmesi gerekir.

18 — Medhetmek : Bu bir kimseyi övmektir. Bazı yerlerde menedilmiş, yasaklanmıştır. Bu hususta altı âfet vardır. Bu afetlerden dördü medhedene ikisi de medhedilene dâirdir.

Medhedene dâir âfetler :

Birincisi : Yalan sanılacak derecede aşırı bir şekilde övmek.

İkincisi : Övmek esnasında rıyanın karışmasıdır ki, öven bir kimse övülenin sevgisini kazanma ihtimali olması veya olmaması, ancak öven kimse kendi inanç ve düşüncesine göre övdüğü kimse bu medhin hepsinin bulunması inancı içinde olarak övmesi onu riyakarlıktan daha beteri olan münâfıklığa kadar götürme ihtimali daha çoktur.

Üçüncüsü : Övdüğü kimse söylediği gibi vasma sahib olmayıp yabancının biriyse Allah'ın temiz görmediği bir kimseyi yalanla överek onu temize çıkartan kimsenin hali helaktır. Övmesi caiz olmayan zalım, fasik bir kimseyi medhetmesi onu memnun etmektir ki; buna hiç şüphe yok ki Cenabı Hakkın gazabına duçar olur.

Medhedilene gelince :

Bu medh de iki yönden zararlıdır.

Birincisi : Övme, büyüklük, gurur ve kibir doğurur. Bunlar da onu helaka ve felakete sürükleyen âmillerdir.

İkincisi : Övülen kimse kendisini iyi bir kimse olarak söylediği anda ferahlar ve gevşer, ve böylece kendisini beğenir. Başkalarından üstün tutmaya başlar, bu sebepten ahiret işlerine karşı gayret ve hazırlığı azalır.

Bu hususta Peygamber efendimiz «Aleyhisselâm» şöyle buyurmuştur:

(Arkadaşının ahiret için gayret ve çabasını kestir, tüket).

Şayet medheden kimse bu saydığımız âfet ve zararlardan uzak kalmırsa, onun bir kimseyi övmesinde bir günah veya beis yoktur. Hatta bu makbuldur ve şükredilir bir durum da olur.

Çünkü **Rasulullah** efendimiz «Aleyhisselâm» sahâbelerini övmüştür.

Hz. Ebu Bekir (R.A.) için **(Ebubekir'in imanı ile bütün müminlerin imanı tartılsa, Ebubekir'in imanı mutlaka daha ağır gelir)**, buyurmuştur.

Ve ayrıca Hz. Ömer (R.A.) için de **(Ey Ömer şayet ben Peygamber olarak gönderilmeseydim muhakkak sen Peygamber olarak gönderilirdin.)** buyurmuştur. Bundan daha yüce bir medih olabilir mi?

Fakat **Resulullah** bu sözlerini söylerken, büyük bir sıdk ve basiret içinde Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer (R.A.) da kendilerini kibir ve gururen sevecek en yüce şeref ve en değerli iman rütbesinin zir-

vesinde bulunuyorlardı. Çünkü medhin zarar v. afetlerinden çok uzaktaydılar.

Şu muhakkak ki, bir insanı medhetmek, onu kibir ve gurura götüreceği için çirkin bir şeydir. Ancak gurur ve kibire sevketmediği takdirde bir mahzuru yoktur. Nitekim **Resulullah** efendimiz bu hususuda şöyle buyurmuştur.

(Ben Âdem oğlunun efendisiyim. Fakat ben bu sözümle kıvanç duyup iftihar etmiyorum).

Hadisin daha açık ifadesiyle mealî şöyledir :

(Ben bu sözümle insanların kendilerini övdükleri iftihar maksadıyla övmüyorum ve övünmüyorum!)

Çünkü; Peygamber (Aleyhisselam) efendimizin iftiharında sadece Allaha ve ona yakınlık hedefi güdülmektedir. İnsanların en üstünü olma gayreti ve gayesi değildir.

19 — Konuştuğu sözün manalarında hatalar yapmak:

Konuşan bir kimsenin söylediği sözde veya manalarda yapılan çok ince hata ve zararlarda şu yöndendir:

Bir kimse der ki; «Allahın ve senin dediğin olur.»

«Bunu evvel Allah, sonra sen yaparsın» «Falan olmasaydı, soyulurduk.» yahut «Göklerdeki yıldızlar başımıza yağar, büyük felaketler gelirdi.» gibi sözler söylemek ince ve çok nazik hatalardır. Yahut, iüzüme, bağ çubuğu, demek gibi konuşma hataları yapmaktır.

20 — Cahil kimselere, Allahın sıfatları hakkın da akıl kabiliyetlerinin yetmeyeceği sorular sormak ise şöyledir:

Allahü tealanın bazı sıfatlarından, veya onun kelamından bahsederek O kelâmın harflerinden söz edip, bu mahluk mudur, veya kadimî, ezeli bir sıfat mı diye halk tabakasındaki insanlarla bir konu ya girmek veya bir şey sormak hem akıllarının almaması ve hem de ilmi ve akli kabiliyet ve güçlerinin yetmemesi yönünden iyi bir hareket değildir.

Böylece konuşmada ki zararlı ve tehlikeli âfetlerin izahı burada son bulmuştur.

Müslüman bu gibi âfetlerden dilini koruması gerekir.

HELAL LOKMA VE HARAMINDAN KORUNMA :

Hiç şüphe yok ki; mide, şer ve hayırın vücuda dağıldığı bir merkez vazifesini görmektedir, binaenaleyh, bu merkeze şer getiren haram lokmalardan korunmak elzemdir.

Mideye inen lokmaların helal olmasına itina ile dikkat edilerek şüphelisinden de korunmak elzemdir. Hatta helalin aşırısı olan fazla helal üzerinde titizlikten korunarak helalin kararını muhafaza etmekte, lüzumludur. Şayet sen de hakikaten Allaha karşı ibadet ve taatını yerinde ifa etmek gayesi peşindeysen bu böyledir.

Haram ve şüpheli olanlardan korunma sebebi ni üç şeyde toplayabiliriz:

1 — Kendi nefsinin cehennem ateşine atmak,

2 — Haram ve şüpheli kazancı yiyip içen bir kimse, ibadetinde başarı göstermediği gibi, Allahın huzurundan ve rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Çünkü, Allaha yapılan ibadette de kalbin pâk temiz olması gerekmektedir. Nasıl ki, bir kimse, cünüb olur da mescidi şerife yıkanmadıktan sonra giremez, abdesti olmayan bir kimse de Kur'ân-ı Kerimi tutamaz ise, Allahın huzurunda, onu zikretmek ona ibadet ve taatta da kalbin bütün kötülüklerinden uzak kalması midesine inen lokmanın da helâl olması gerekir. Halbuki cünüb olma, abdestsiz kalma mübah olan şeylerdendir.

Nitekim haram lokmayı yemek mübah değil haramdır. Bu orantı içinde Allahın evine cünüb olarak girmekten haram ve şüpheli lokmayı yemek daha şiddetli haram ve yasaktır.

3 — Haram ve şüpheli şeyleri yiyen bir kimse Allahın rahmetinden mahrûmdur.

Onun hayır işlemesi kendisine boşa yorgunluk tan başka bir şey olmamak. Çünkü, yaptığı bütün hayırlar geri çevrilir.

Haram ve şüpheli kazancın hükmü :

Bilki, bir malın başkasına ait olduğunu bilersen onun da dinimizde elde etmesinin inancında çok taraflı bir zan ile haram olduğu hükmüne varmışsan, o muhakakki, haramdır. Sakınman gerekir.

Şayet, haramda şüphe ettin, şüphe ettiğin bir şey harama helalından daha yakın olduğuna göre şüpheli bir haram da şüphe hükmüne vardığına göre, o da haram hükmündedir. Ondan da sakınman gerekir.

Şayet haramda şüphe ettin, şüphe ettiğin bir şey harama helalından daha yakın olduğuna göre şüpheli bir haram da şüphe hükmüne vardığına göre, o da haram hükmündedir. Ondan da sakınmak gerekir, velev ki bu şüpheli kazanç helale benzesin.

Haram ve şüpheli kazançlardan sakınmak takva ve zühd'ün emaresidir.

Haramın haram olma hükmünü şöyle açıklayabiliriz. :

Birincisi : İslam fıkhındaki hüküm açıktır.

İkincisi : Takva ve ver'anın hükmüdür.

İslâm hakkında belirtilen hüküm :

Cenab-ı Hakkın emrinde belirttiği açıkca verilen hükümlerdir ki haram olanlardan kaçınmaktır. Takvanın hükmü ve ona tam hakkını ifadedeki haramdan kaçınma ise, bir şeyi birbirinden alırken onun helal olması üzerinde ince ince araştırma yaparak, haramdan uzak olmasını sağlamaktır. Şayet, haram olduğu kanaati hasıl olmuşsa hemen onu reddetmesi gerekir.

Soru : Güzel ama buradaki takvalık ve ver'a sahibi olmak dinimizin emirlerindeki şeriât'ın hükmüne aykırı düşmüyor mu?

Cevap : Takvalık ve vera sahibi olmak dinimizin emrettiği hükümdür. Takvalıkla fetvalık iki asıl itibariyle aynıdır. Yalnız şeriatin verdiği bir fetva da bir şey için iki hüküm vardır.

Biri : Cevaz hükmü

Diğeri : İhtiyatlı, daha üstün tercih hükmüdür. İşte buradaki daha ihtiyat faziletinden doğan hükümdür.

Helalde aşırı hükümler. Mübah olan şey de yine kısımlara ayrılır.

Birinci kısım : Kulun helali övünerek, iftihar ederek ve gösteriş olsun diye elde etmesidir. Bu hareket görünüşüne göre onu kötü yollara sevkeder. İç görünüşü ise, onu Cehennem ateşine sürükler.

Çünkü onun esas gayesi marifettir, bu da ona cezayı hükmettirir.

İkincisi : Helal olan bir şeyi yalnız kendi nefsi, arzusu olarak elde etmesidir ki, bu fiili de men etmek nefsinin muhasebeye, çekmesini gerektirir.

Üçüncü kısım : Kul helal birşeyi elde ederken özrünü beyan ederek Allahına ibadet ve taate kuvvet ve kudret için elde etmesidir. Çünkü aldığı helal lokma ile Allaha yaptığı ibadet iyi ve salih ameldir.

Bunun sorumluluğu yoktur. Ancak, ona sevap ve ecirle makbülü gerekir.

Doğruyu ve helâli bilen Allah'tır.

Şeytanın Hileli ve aldatıcı yolları :

Şeytanın Âdem oğluna taat ve ibadetlerde aldattığı ve kullandığı hileli yolları yedidir:

Biz burada yalnız yedi yoldan birincisini açıklayacağız:

O da, Şeytan her şeyden önce insan oğlunu ibadetten men edip ondan vaz geçmesini sağlamasıdır.

Şayet Cenab-ı Hak bu kulunu şeytanın bu şerinden korursa, o zaman şeytan biraz oyalanıp ibadette ihmallik emreder.

Şayet, amelini tamamlamak üzere ondan Cenab-ı Hak kurtarırsa yaptığı işte, gösterişi ve mürailiği emreder.

Şayet, ondan muhafaza edecek olursa şeytan bu sefer de onun kalbine gurur ve kibir verir.

Allahın kuluna bahsettiği lütfu müşahade ederse, hemen şeytan bu sefer de ona; Gizli ictihadi emreder ve vesvese verir.

Allah sana bu durumda senin istediğini açığa çıkartacaktır. Yalnızca senden riyakârlık yoluyla yapılmasını istemektedir, der.

Eğer kul, Allahın ismi ile iktifa ederse o hileden kurtulur. Şayet, şeytan bu durumlarda hiç birinde hile ve aldatmasında muvaffak olamazsa âciz duruma düşerse o zaman der ki:

Senin bu amele ihtiyacın yoktur. Eğer sen hayırlı, saâdete ermiş bir kul isen ne fitratte salih bir kimse olarak yaratılmış olman ne de fitratı şerih bir kimse olarak yaratılmış olman sana iki yönden Ameli terk etmene zarar vermez.

Çünkü, sana bu terk zarar vermez.

Şayet, sen yaradılıştan isen bunları işlemen de sana bir hayır getirmez **diyerek kalbini vesveseyle** menetmeye çalışır, eğer Cenab-ı Hak kulunu bu seferde kurtarırsa **o zaman şeytanın bu vesvesesi** ne şöyle cevap verir:

Ben Allahın bir kuluyum, kula yaraşan efendi sinin emrini yerinde ifa edip tutmaktır. Efendisi ise, istediğini yapar ve istediğine de hükmeder, **diyerek şeytanın şerrinden bir daha ve son olarak**

kurtulur. Eğer bunu yapmazsa meazzallah helâk olur.

Nefsin kötü arzularından korunma :

Nefsin kötü, istek ve arzularından sakınmak gerekir, çünkü nefis en zararlı bir düşmandır. On dan korunmanın ilacını bulmak çok zordur ve güç tür. Zira o içimizde yerleşen bir iç düşmandır. Evin bahçesindeki, içindeki hırsız kendisine daha kolay çalışma imkanları sağlamış ve yenilmesi güçleşmiş zararının da büyük olduğu bir hırsızdır.

Sonra, bu hırsız sevilen bir hırsızdır. Onu sevdiği için kötülüklerini görmekte imkansızdır. Ancak bundan korunmanın bir çaresi vardır. O da takvâlık gemini nefsin ağzına vurmaktır.

Hakikatte şudur; Nefsini hakir yapıp, kötü istek ve arzularını kırmak ancak üç şeyle mümkündür:

1 — Nefsin kötü arzularını, azgın şehvetini engellemek,

2 — Ona ibadet ve taatın sorumluluğunu yüklemek,

3 — Ona Allahtan yardım sorumluluğunu dilemek. Çünkü onun şerrinden ancak Allahın yardımıyla kurtulmak mümkündür.

Kalb amellerinde sorumluluğu olan ve olmayanlar:

Bil ki: Kalbin, azâlarda amelî tatbikinden önce yapacağı dört türlü hali vardır.

Birincisi : Kalbin düşüncesi veya nefsin konuşmaları,

İkincisi : Kalbin bir tarafa meyl etmesi,

Üçüncüsü : Kalbin sağlam inancı,

Dördüncüsü : Kalbin gösterdiği himmet ve gayretidir.

1 — Kalbdeki düşünce sorumluluğu yoktur. Kalbe gelen hatıralar, Anılar, muaheze edilemez. Çünkü bu gibi düşünceler irade ve ihtiyat altına girmeyenlerdir.

2 — Kalbin bir şeye meyli ve nefisteki heyecanlar da böyledir. Onlar da iradenin dışında kalan şeylerdir.

Bu konuda Rasulullah efendimiz bir hadisin de buyurdu ki:

Allahü teâla, ümmetimi nefsin gizli konuşmalarından kalbe inen düşünce, Ana, hatıralardan, fısıltılarından muaf tutmuştur.)

Nefsin konuşmaları bu kalbe gelen düşüncelerin nefse fısıltılarından ibarettir.

Fiile veya amele sarfedilen azim ona tabii değildir. Gayret, istek, karar, ve azim de nefsin konuşmaları ismi altına girmezler.

3 — Kalbin inancı ise, o kalbin işlenmesi gereken hükme tabidir. Bu hüküm de ya mecburi olur, veya ihtiyari olur. Kalbin hali bu iki durumda değişir mecburi halinde sorumluluğu yoktur. İhtiyari halinde ise sorumludur.

4 — Kalbin gösterdiği himmet ve gayret ise; fiili, Allah korkusundan veyahut o verdiği pişmanlıktan dolayı terkederse bu ona bir-iyi amel olarak yazılır. Allah korkusundan değil de kötü bir amelden dolayı yapamaz terk ederse, bu da, ona kötü amel olarak yazılır. Zira, kalbin bu kararı kendi ihtiyari fiildir. Bu hususta Peygamber efendimiz buyuruyor ki: **(İki müslüman birbirini öl-**

dürmek için dövüşürse öldüren de, ölen de Cehennemliktir.) Ya Rasulullah kâtil haksız yere öldürdüğü için cezalıdır. Fakat ölenin ne kabahati var.»

Rasulullah (Çünkü o da arkadaşını öldürmeye kararlıydı.) diye buyurur.

İşte bu hadisteki tefsir şunu ifade etmektedir ki, ölenin mazlum olarak katledilmesine rağmen kendi iradesiyle Cehennemlik olduğunun delilidir ki o kararından sorumludur.

Bu durumda kul nasıl olur da kalbin iradesi altına girer. Niyet ve kararından dolayı sorumlu olmayacağını umabilir. Kul o verdiği kararı bir iyi salih amel ile örtmedikçe daima sorumludur. Zira karar ve azmin pişmanlıkla bozulması iyi ameldir. İşte bu sebepten o, karar sahibine bu (hasene) iyi amel olarak yazılmaktadır. Ama ne var ki, her hangi bir arzunun bir maniden dolayı yerine geri gelmemesi iyi amel sayılmaz.

RIAYET EDİLMESİ GEREKEN İLÂHİ HAKLAR :

Allah'ı teâlâya riayet edilmesi gereken hak ve hukuklar iki kısımdır.

Birincisi : Vaciplerin yerine getirilmesi

İkincisi : Haramların terk edilmesi

Allah'ın emirlerini yerine getirip yapmak ve haram ettiği yasaklardan kaçınmak takva sahibidir. Böyle bir sıfat ve ahlâk durumunda olan kimse dünya ve ahirette kendisine tertiplenecek bütün şerlerden uzak kalarak Allah'ın rızasını ve onun cennetindeki nimetini kazanmış olur.

Allah'a yaklaşma, ancak ona ibadet ederek ona taatte bulunarak, onun emirlerini, mendublarını yerinde ifa edip yaparak, haram ve mekruh olanlardan sakınarak elde edilir.

İşte takvânın mânâsı Allah'ın emirlerini hemen yapmak menduplarını da yerinde ifa etmek ve Allah'ın menhileri olan haram şeylerden kaçınmak mekruhlarından da sakınmaktır.

Bazı cahil kimseler vardır ki, bunlar mendupları yaparlar, emirleri terk ederler, mekrûhlardan sakınırlar haramlardan kaçınmazlar. Böyle kimselerin kalpleri riya kin haset kibir kendi nefsinin ve yaptığını beğenmek ve yaptıkları bazı ibadetlerle de bir nevi şımarık insanlar gibi kötü niyet ve karakterlerle doludur.

Şimdi size takvânın iki kısım olduğunu izah edelim:

Birincisi : Kalplere ait olan takvadır. Bunun da iki türlü vardır.

1 — İmam ve ameldeki ihlas gibi vacip olanlar,

2 — Riyakarlık. Putlara saygı göstermek gibi haram olan şeylerdir.

İkincisi : Gözlerin bakıp görmesi ellerin tutması ayakların yürümesi dilin söylemesi gibi dış azalara taalluk eden şeylerdir.

Bil ki : Takvânın olduğu yerde zühd meyvesini verir.

Zühd ise, zararlı olan bir şeyin meydana gelmesinden korkarak zararlı olmayan şeyi terketmektir.

Bilki dünya ve ahiretin bütün hayırları tek şey de toplanmıştır, oda takvadır. Kur'ân-ı Kerîmin bu takva hakkında söylediklerini düşünsen, Allahü teâlânın ona nice hayırlı sevaplar ve nice saadetler vaadettiğini görür anlarsın.

İşte kendisine bu derece bir gaflet ve kıymet verilen takvanın üç türlü ibadet usûlü vardır.

1 — Amel etmek için önce Allahü teâlânın tevfiik ve teyidinin olmasıdır. Bu müttekiler içindir. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîmde buyuruyor ki;

«— Şüphesiz Allah takva sahipleriyle beraberdir.» (al-Nahl: 128)

2 — Amelin tamamı için islah edilmesidir bu da ancak müttekiler içindir.

Yine Cenab-ı Hak bu hususta şöyle buyuruyor.

«— Allah size amellerinizi islah edip düzelterek başarılar versin ve günahlarınızı bağışlasın.» (al-Ahzap: 71)

3 — Yapılan iş tamam olunca Allah tarafından kabul edilmesidir. Bu hususta da Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîminde:

«— Allahü teâlâ müttekilerden, - amellerini elbette - kabul eder» buyurmuştur. (al-Maide: 27)

Bu saydığımız tevfiik, islah ve kabul; takvânın üç usûlüdür.

Bütün ibadetler bu takva medâri etrafında toplanmaktadır. Cenab-ı Hak da bunları takva edene vaad etmiş ve o sebeple de istesin ve istemesin mütekkîf olan kimseye lutuf ve ikramda bulunmuştur.

Bu duruma göre takva ötesinde de berisinde de daha değerli bir şey bulunmayan ve en yüksek rutbede olan bir gâyedir.

Mürşidlerimize göre, takvanın tarifi şöyledir :

Kulun kalbini daha önce benzeri mevcut olmayan günahlardan temizlenmesi masiyetlerden korunması için, büyük bir azimle onları terk etmeye çalışmasıdır. Kulun kalbi bu hale alışınca kul müttakî sıfatını alır. İşte gösterdiği bu azim ve tövbeye de takva denir. Takvanın mertebeleri üçtür:

1 — Şirkten kendini koruması hakkında takva.

2 — Kötü şerli ibadetten korunmaktaki takva.

3 — Dinimizde yasak olan haramlardan korunmaktaki takvadır.

Şer olan şeyler de iki kısımdır:

1 — Asıl şerlerki günahların kendisi olup te dip için nehyedilmiştir.

2 — Asli şer olmayandır. Bu da şehvetin aşırısı olanlar bunlardan olup mübahlarda fazlalıklardır.

Tedip için nehyolunmuştur. Birincisindeki terk etmek ve azabı gerektiren farza takvâ denir.

İkincisindeki de terk etmekle ilâhi huzurun dan men edilmeyi, nefsi muhasebeyi ve kınamayı icabettiren farz takvâdır.

Bu izah ettiğimiz derecelerdeki takvâda şayet her kim birincisinde olursa, o birinci derece ve mevkide takvadadır. Her kim ikinci derecedeki takvâda olursa o artık en ulvi makamdaki derecede olan takvadadır.

Kul hem bütün masiyetlerden hem de helâlin fuzuli olanlarından sakınmanın derecesini bir araya getirdiği zaman takvânın manasını tamamlamış olur. Bu da dinî emir ve meselelerin temeli olan mümini kamil sıfatına haiz tam takva sahibi bir zahit kimsedir.

Bu mertebede gözü, kulağı, burnu, dili, kalbi ve karın gibi beş azanın mutlak olarak hem de helâlinin hem de haramının israf ve fazlalıklarının getirdiği zararlardan ve korktuğu her şeyden korunması gerekir.

Çünkü, bu azalar korunduğu zaman diğer azaların da korunması sağlanarak bedenle birlikte Allah için tam takvâya yönelmiş olur.

Ahret hakkında ilimlere vakıf ulemalar bu hususta kulun ihtiyaç hissettiği yetmiş adet güzel hasetin ihtiva ettiği emir ve yasakların bir çoğunu ve fiili çalışmaları zikretmişlerdir.

İbadet ve taat hususunda kalbin tedavi içinde şiddetle ihtiyaç duyulan asıllara baktığımız zaman dört şey ile karşılaşırız:

Onlar da müçtehit kimselerin yaptıkları afetler ve kalplerindeki fitnelerdir. Zira bunlar yapılan salih amellere mani olurlar. Yapılmış olanları da kirletir, böylece ifsada götürürler.

Kalbe lazım olan asılların karşısında dört şey mevcuttur.

Bunlar kulların olgunluğu ibadetin intizamı ve kalplerin islahı vasfına haizdirler.

İlk dört afet şunlardır:

- 1 — Uzun ömürlülük temennisi
- 2 — Yaptığı işlerde çok aceleci olmak
- 3 — Haset
- 4 — Kibirli ve gururlu olmak.

Bunların karşısı olan tam zıt sıfatlar da şunlardır:

- 1 — Kısa ömürlülük temennisi
- 2 — Yapılan işlerde çok sabır ve itinalı davranış
- 3 — Haset yerine halka irşad ve nasihatta bulunmak.
- 4 — Allah'a tevazu ve huşu içinde halîm olmak.

İşte bu dört şey kalbin tedavisinde ve esas ifadesinde olan dört unsurdur.

Sana düşen vazife, ey takva sahibi olmak isteyen kişi şunu iyi bilir: Bu dört âfetten kaçınıp diğer zıttı olan dört iyi sıfatı takınması gerekir. İşte o zaman muhtaç olduğun manevi gıdayı elde eder, gayende zafere erişirsin.

Uzun ömürlülük temennisi :

Bunun zararı şu yöndendir. Bütün iyi ve hayırlı şeyleri menedip kötü ve şerli şeyleri celbederek fitnesiyle halkı fesada sürükleyen bir âfettir. Bil ki uzun ömürlülüğün temennisi yine şu dört şeyin doğmasına sebep olur:

- 1 — İbadet ve taatları terkedip ileride yaparım temennisiyle tembelliği alıştırrır.
- 2 — Tövbeyi terk ederek ileride tövbe ederim diye ihmalkârlığa alıştırrır.

3 — Dünya nimetlerine aşırı bir hirs besleyerek, neyi yiyeyim ve neyi giyeyim diye işi gücü düşüncesi dünya meşgalesiyle meşgul olup Allahü Teâlâ'dan uzak kalır.

4 — Kalbinde bir katılık meydana gelir ahireti unuttur, uzun yaşama hırsı içinde ahireti, ölü mü, kalbin oradaki sorumluluğunu unuttur.

Artık onun kalbi bir kara kasvet içinde dünya adamı olduğunu gösterir. Nitekim Cenab-ı Hak :

«— Onlar daha önce kendilerine kitap indirilmiş ve üzerlerinde uzun zaman geçmiş artık kalpleri kararmış bulunanlar gibi olmasın» buyuruyor. (al-Hadid: 16)

Çünkü kalbin saflığı ve inceliği ancak ölümü ve ahiret ahvalini hatırlamak ve sorumluluğunu düşünmekle mümkün olur. Yüksek ve büyük ehl-i hikmet sahipleri şöyle buyurmuşlar :

Uzun ömürlülük isteği : Gelecekte yaşamaya kesinlikle hüküm vermektedir.

Kısa ömürlülük isteği ise : Hem yaşamaya kesinlikle hükmetmeyip insanlar ve Allah'ın irade ve ilmine terkettiğini zikretmek hem de faydalı birşeyi tamamlama isteğinde bulunmaktır.

Sen hayatının bir nefes veya ikinci nefesten sonra devam edip yaşayacağına hüküm verdiğin zaman ancak bir istek sahibi olursun ve hem de bu verdiğin hükmün bir mâsiyete sürüklediğin sayılır. Zira bu hüküm ilerde gayba yapılan bir hükümdür. Bunu da ancak Allah bilir. Şayet bu verdiğin hükme; (inşallah) yaşamak mı? Yani «Allah isterse yaşarım» diyerek Allah'ın irade ve ilmine bırakırsan o zaman uzun ömürlülük isteğinden çıkmış kısa ömürlülük içine girmiş olursun.

Yukarıdaki (İnşallah) Allah'ın dilemesine bağlı olduğunu zikretmekteki zikirten esas amaç, kalbin zikredip söylemesidir. Bundan yararlanmakta şu yöndendir. Kalbi inşallah ile zikrederek o inancın orada da yerleştirilmesidir. Bu hususu doğru ve iyi anla ve şunu da bilgine ekleki fayda umasın.

Uzun ömürlülük isteği iki kısımdır:

- 1 — Halkın uzun ömürlü olma isteği
- 2 — Ehl-i ilmin uzun ömürlü olma isteğidir.

Halkın uzun ömürlülük isteği :

Dünya nimetleriyle zevk-i sefa sürüp hayatın daimi devamını istemektir.

Bu masiyette bunun karşıtı ise, kısa ömürlülük isteğidir.

Ehl-i ilmin uzun ömürlülük isteği ise şöyledir:

Önemli hayırlı işlerini tamamlamak için uzun yaşamak isteğidir. Bu da tehlikelidir.

Tehlikeli olması da şu yöndendir; Çok kere belirli hayırları tamamlamakta kulun bir istifadesi olacağına kani değilim. Hatta hayra yönelmesi bile yoktur.

Bir kul için namazını kılarken veya orucunu tutarken veya diğer ibadetlerin başlangıcında, bu ibadetle tamamlanacağı hükmünü başlangıçta hemen vermesi, doğru değildir. Çünkü onun tamamlanması ona belli değildir ki, böyle bir karar versin. Çünkü ona bu hal gaybdır. Ama bu arada şayet bir istisnâi kaydı yaparsa o zaman hüküm istisnâ kaydına bağlanmış olur. Bu ehl-i ilmin uzun ömürlülüğünün tam karşıtı, iyi niyettir. İyi niyetle niyet eden

kimse amellerden alâkasını keser ve hüküm de bundan ibarettir (Niyet-i Mahmûd'a) asılların aslıdır.

Bu niyeti tarif ederken ona: «Herşeyi cem eden» bir niyet olarak vasıflandırır. Çünkü bir ameli tamamlamada Allaha havale ederek onu istisna yapmakla beraber, diğer amellere hüküm vermeden önce başlanmış bir ameli elde etme isteğidir ki işte (niyet-i mahmûde) budur.

Soru : Neden başlangıçta hüküm caiz oldu da tamamlamada Allaha havale etme vacip oldu?

Cevap : Çünkü, başlangıçta bir tehlike yoktur. O, ancak başlangıç hali olan ve kuldan ayrı bir durum teşkil etmediğindendir ki tamamlamada ise tehlikenin açıkça belirli olarak sabit olmasıdır. Çünkü o gelecek bir zaman içinde vakî olacağından orada iki tehlike açıkça görünmektedir.

Birinci tehlike : Tamamlamaya erişme tehlikesidir ki acaba erişebilecek mi yoksa erişilmecek mi?

İkinci tehlikede : Yapılan amelin fesada uğramasıdır ki, çünkü ondan da sana bir hayır getireceği kesinlikle karar verilemez. İşte bunun içindir ki, irade veya istek bu şartlardan meydana geldiği anda uzun ömürlülük isteğinin verdiği hükümlerden ve tehlikelerden sıyrılarak bir iyi niyet, makûl ve şükr edilir.

Bir iradenin verdiği niyet-i mahmûde olur.

Hiç şüphe yok ki, doğruyu bilen ancak Allah'tır.

Kısa ömürlülük isteğinin sarsılmaz kalesi ölümünün insan üzerine atılışını, farkında olmadan

birden ruhunu kabzetmesini hatırlamak ve onu düşünmektir.

Bu sözü zihnine yerleştir. Zira senin bu düşünceye ve bu ölümü hatırlamaya çok ihtiyacın vardır. Fazla konuşup dedi-kodu ile uğraşıp gaflete dalıp, aymaz ve ahmak kimselerden olma sakın!

Bir şeyde, acele etmek ve düşünmeden ileri atılmak, ulaşmak istediğin gayelerini elden kaçırtan ve günah bataklıklarına düşüren kötü bir sıfattır.

Her şeyden önce yukarda da izah ettiğimiz ibadetin aslı ve temeli (ver'a) dır.

Ver'ânın aslı ise, her şeye olgun bir nazarla bakış ve araştırma, her şeyi yerinde tam bir etüd içinde araştırmadır.

İşte bu araştırmayı, yediğin yemekte, içtiğin şeyde, giydiğin elbisede ve konuştuğun sözlerde yaptığın her hangi bir işte tam bir kontrole tabi tutarak onlardaki hatâlı şeyleri araştırıp bulup onlardan sakınmaktır.

Şayet, bir kimse her şeyinde aceleci ise, sabırsız, itimatsız ve kararsız bir kimsedir. O yaptığı işleri iyi kontrol edip onun üzerinde durarak bir araştırma yapmaya nazar bile edemez. Meselâ: Acele eder de her eline geçtiği yemeği yerse muhakkak ki harama düşer. Harama düşmeğe şüpheye düşer, muhakkakki, şüphe, helalden harama daha yakındır.

Konuşmasında dikkatli, düşünceli, ihtiyatlı davranmazsa korkulu, sorumluluk altında kalır. Bu sebebdan her hangi yapacağı bir işte muhakkak ver'ânın olması şarttır. Veranın olmadığı yerde acelecilik, kararsızlık, sabırsızlık, ihtiyatsızlık

itimatsızlık, kekelemek gibi haller görünür. Bunların da seni iyiye hayra götüreceğini sanmıyorsun.

İşte bunun için, kula lâzım gelen şey bu âfet ve tehlikelerden kurtulmanın verada olduğunu bilmektir.

Acelelik : Zihinde, meydana gelen ilk düşünceyle hemen o anda yapacağı bir işe yönelmedir. Bunun karşıtı, sabırlı bir itiyatla olmaktır. Sabırlı olmanında mânâsı şudur:

Zihinde meydana gelen ilk düşünceyi taallük sahasında, ihtiyatlı davranarak onları ifa etmekte sabırlı olmaktır.

Bir şeyin üzerinde durup ona etraflı eğilme ise: Bu yapacağı bir işe başlamadan, o her yapacağı işin tam hakkını vermekten buna (tevekkuf) diyoruz. Bunun zıddı olan (teessüftür) ki, bu da yapacağı bir şeyi bozmak dağıtmak ve fesada vermektir.

Burada (tevekkuf) ile sabırlı olmanın arasındaki farkı izah etmeye çalışalım:

Tevekkuf : İşe başlamadan önce her cüz'e ve her şeyin hakkını yerinde ifa etmektir.

Sabırlı olma ise : Yukarıda belirttiğimiz gibi zihinde meydana gelen fikrî meselelerde ihtiyatlı davranmaktır. Sabırlı olmak tevekkuftan öncedir. Hased, taat ve ibadetleri bozan, hatâlara sevk eden, faydasız günahlar ve hatalar doğuran, boş gayret ve yorgunluklara sevkeder. Kalbi körleştiren bir etkidir.

Haset kişi, sapıklığa, zarar ve ziyana uğramaya müstehak bir kimsedir. Böylece haset kimse, Al-

lahın iradesine karşı gelen, nimetinin düşmanı sayılan, kazasına da itiraz edendir.

Hasedin Tarifi : Hased, müslüman kardeşinin faydalandığı Allaha ait nimetlerin yok olmasını istemektir. Şayet, onun yok olması için değil de kendi nefsin için istersen bu durumda bir gıpta olur. Eğer, müslüman kardeşinin bir faydası olmadığından dolayı o nimetin yokluğunu istersen bu da kıskanma olur.

İşte zikredilen hasletler arasındaki farklar bunlardır. Hasedin karşıtı nasihattır. Nasihat, müslüman bir kardeşinin faydalandığı Allaha ait bir nimetin onda devamını istemendir.

Eğer müslüman kardeşinin elindeki nimeti faydalı veya zararlı olduğunu idrak edip anlayamaz isen, ferahlık hikmetinden kurtulup da nasihatın faydasını elde etmek için onun ne yok olmasını ne de var olmasını istemeyip Allah'a bırakman lâzımdır.

Nasihatin koruyucu bekçisi, hasetten men eden şeydir. O da Allahın emredip hoş gördüğü ve müslümanlara lâzım gelen yardımı hatırlamaktır.

Bu kalenin de koruyucusu Allahın hakkını ifa ederek, onun şanını kadrini, azametini, ve derecesini, yükselttiği ahirette ihsan edeceği lütuf ve ihsanlarını hatırlamaktır. Kibirlilik ve büyüklük helâk edici bir kötü sıfattır.

Bu hususta Cenab-ı Hak, Kur'ân'da iblis hakkında:

«— Şeytan, Adem'e secde etmedi, büyüklendi. Zaten o inkârcılardandı» buyurdu. (al-Bakara: 128)

Büyükliğin tarifi şöyledir:

Büyüklenme, nefsinin büyük görmede ve onu, yükseklerde tutma düşüncesinin doğurduğu âmil-lerdir.

Büyüklik, veya gururluk ise, usluluğa, müte-vazi bir kimse olmaya aykırı olan şeylerin ardın-dan gitmektir.

Gururluluk ta, tevazuluk da genel ve hususi olarak iki kısma ayrılır:

Genel olarak bilinen tevazuluk : Yiyecek gi-yecek, oturacak ve benzeri ihtiyaçların âdi ve de-ğersiz olanları ile iktifa etmektir.

Gururluluk ise, bunun tam karşısı olan aızıyla iktifa etmeyerek daha aşırısına ulaşmaktır.

Husûsi olarak bilinen tevazu ise şöyledir :

Hak ve hakikat üzerinde nefsin alıştırılmasıdır. Bu özel tevazunun tam karşısı ise, büyüklenme sidir ki, o da nefsin hak ve hakikat üzerinde alış-mayı kabûl etmemesidir.

Umumi tevazunun koruyucusu, Hak ve haki-kat yolundan ayrılıp sapıklığın düşünlerin akıbet-lerini düşünüp onu daima hatırlamasıdır.

Tevazunun sarsılmaz kalesi, haktan ayrılanların sonunu veya uğrayacağı cezayı anıp düşünmesidir. Buraya kadar anlattığımız sözler basiret ve ehli-Hak sahibinin, Hakka ulaştıracak ve dinî intizamı-nı düzenleyecek yeterli sözler ve hikmetlerdir. Ba-şarı ancak Allahtandır.

İYİ VE KÖTÜ AHLÂK, HUYUN MAHİYETİ:

Ey saâdet yolcusu şunu bil ki, bütün saâdet ve iyi amellerin sevabının yanında kalması, senin şu

dünyada bindiğin geminin battığında faydasını şu iki şeyde görmüş olacaksın.

1 — Gemin batıp (Bu dünyadan göç ettiğin zaman) öbür dünyada seni kurtaracak iyi amelle-rin sevabı ve kalbin temiz olması yalnız Allaha bağ-lı olması ânidir.

Kur'ânda bu hususta Cenab-ı Hakkında buyur-duğu gibi:

«— O gün, kıyamet günü, Allahın huzuruna an-cak pâk, temiz iman dolu bir kalbe gelenler kurtula-caklardır...» (al-Şuâra: 89)

2 — Kalbin Allahı tanıma, onu bilme ve ona inanma bilgisiyle dolu olma anıdır ki, hattızatında Peygamberlerin bu hususu anlatmak için gelmesin-deki gaye ve hedeftir. Yine bu kainatın da yaratıl-masına sebep de Allahı tanıma ve bilme hedefini gütmektedir. Bütün kâinat bunun için yaratılmış-tır.

Güzel ahlâk işte bu iki şeyi içine almaktadır.

Faziletin üstünde bundan daha üstün bir fazi-let tasavvur edilemez.

Bunun içindir ki, Cenabı Hak Rasulunu en bü-yük ve en üstün fazilet vasfını taşıyan ahlakla vasıf-landırılmıştır. Kitab-ı celilinde :

«— Muhakkak ki sen, ey habibim, üstün bir fa-zilet vasfına sahip iyi ahlâk üzeresin» buyurdu. (al-Kalem: 4)

Yine başka bir ayette de, kalbin temizlenmesi ve iyi söz olarak vasıflandırdığı iman ve Allahı ta-nıma ve salih amel mânâlarına şamil olan şu ayet-te de bu hususu beyan ederek buyurdu ki :

«— Allahın katına yükselen hoş söz, ilim yoluyla düşünüş, salih amel ise, onu yükseklerde tutar ve kaldırır» buyurdu. (al-Fatır: 10)

Ayetteki hoş sözden murad edilen mânâ şüphesiz ilimdir. Bu ilmin esas on gayesini teşkil etmektedir. Allahı tanıma bilgisi ve tevhid ilmidir. Amel-i salih ise, o da bu ilmi ve imânı yükseklerde tutan kalbin pâk olup bütün kötü sıfatlardan arılığıdır, temizliğidir.

Kalbin ulviliği, onun Allah huzurunda huzu ve huşu içinde bir kulluk sıfatı takınarak yine kendi yaptığı ibadetleri heybetini muhafaza ederek kalbin ilim ve imânın etkisi altında paklığı nurluğudur. İşte o zaman Allaha yakın bir makam ve derecede olur.

Ahlâkın hakiki mahiyetine gelince; Şunu iyi bil ve öğren ki insan, maddi anlamdan önce manevi iç sûretinde bir mânâ teşkil etmektedir.

İşte bu iç sûreti : İyi eğiterek, onu temiz ve pâk kılmak güzel ahlâkı kuvvetleştirmek için gönderilmiş bütün Peygamberler, bu ahlâkı mutedil olarak ne noksan, ne de aşırı olmaması o insanın kolaylıkla düşünüp, gecikmeden kendi kendine bu güzel ahlâkın sâdır olmasını sağlamak için gönderildiler. Bütün enbiyalar bunun için mücadele ettiler. İşte size anlatmak, istediğimiz iyi güzel ve makbûl ahlâkın hakikati ve mahiyeti budur. Bunun tam karşısı olan da kötü ahlakıdır.

İyi ve kötü ahlâkın ana sıfatı, şu üç temelden fıskırır:

- 1 — Akıl Gücü
- 2 — Öfke gücü
- 3 — Şehvet Gücü

1 — Akıl Gücü :

Akıl ve onun kuvvetli olması, ilimle onun olgunlaştırılması, itidal bir halde olması ve hikmetle de inançta hakkı batıl eden ayırt edilmesi, sözle de doğruyu yalandan seçmesi, yaptığı amellerle de güzel ile kötü çirkin birbirinden ayırt edip iyisini ve güzelini tercih etmesidir.

2 — Öfke Gücü :

Zararlara mani olan öfke kuvvetidir. Hattı zatında bu kuvvet öfke için yaratılmıştır.

Öfkenin olgunlaştırılması ve mutedil olması da hikmetin gösterdiğini yapması ve emrettiği şeyden de öğretilmiş av köpeği gibi işaret edilene koşması ve zararlı ve menedilen şeylerden sakınılmasıdır.

3 — Şehvet Gücü :

Şehvet gücü de menfaatleri celbedendir. Bu gücün yaratılışı yalnız akla itaat etmesidir.

Hikmetin yardımıyla onun mutedil bir durumda olup güzel ve faydalı olanı anlayıp elde etmesidir.

Verilen hükümde adaletin gücü :

Mutedil ahlâkın manasını ifade eden karara bağlanan Kur'ânda Cenab-ı Hak bu hususta :

«— Ellerini boynuna bağlı kılma ve yine o ellerini pek çok da açma ki sonra kendi nefsinin suçlayan, yaptığının pişman olan, eli boş kötü ve düşkün oturursun» buyurdu. (al-İsra: 29)

İşte bu âyette de belirtilen işaret mucibince. itidal, adlin tahakkukudur. Sıfatlardaki itidalin örneğini de şu misallerle izah edebiliriz:

Hikmetin gücünde kısırlaştırma yapmak ve onu aşırı kullanmak gibi bunun ikisini de bir orta hali vardır. Hikmet gücünün orta halini muhafaza etmesi ve onu mutedil olarak adil bir hüküm vermesi neticesinde, nefsin gizli tehlike ve zararlarını anlaması yapılan işlerin inceliklerini bilmesi bakımından, ileri görüşlü keskin anlayışlı ve iyi tedbirli kimse olmasıdır.

Hikmet gücünün kısırlaştırılmasından hilebazlık, aldatma ve aşırı kurnazlık gibi benzeri sıfatların doğmasına mecal verilir.

Hikmet gücünün aşırılığından acemicilik, aymazlık ve anlayışsızlık, delilik sıfatları zuhur eder.

Acemicilik : İşlerde az tecrübe sahibi olmasıdır.

Aymazlık : İyi gaye peşinde kötü ahlâka sahip olmaktır.

Delilikte : İyi gayenin ve ona ulaşmak istediği yolun ve yaptığı amelin fesâda uğramasıdır.

Öfkenin gücündeki itidal durumundan doğan, yiğitlik ve bu yiğitliği altında münderic olan sıfatlarda şunlardır :

1 — Cömertlik

2 — Hırs ve hırcın kızgınlığını yenip söndürmek,

3 — Verdiği söz ve ahidde vefakâr olmak.

Yine öfke gücünün aşırısından doğan sıfatlarda şunlardır :

1 — Kızgın hisli olma,

2 — Şerih olma gibi sıfatlardır.

Öfke gücünün birde kısırlaştırması vardır ki bunlar da hased, zorbalık ve cidalli münakaşa, kınama gibi sıfatlar zuhur eder.

Ahlâk faziletinin ana temellerini teşkil eden sıfatlar ise şunlardır:

1 — Hikmet

2 — Yiğitlik

3 — İffet

4 — Adalet

İşte bu saydığımız dört sıfatın her birisinin kendisini temsil ettiği kolları vardır.

Yalnızca tam olarak bu temel ahlaktaki faziletleri teşkil eden sıfatların kemaline Peygamber efendimiz Resulullahtan başkası ulaşamamıştır.

TEVAZUNUN TARİFİ, MAHİYETİ, SONUÇLARI VE ALÂMETİ :

Tevazunun tarifine geçmeden şunu bilmemiz lazımdır ki; Mütevazi bir kimse, Cenab-ı Hakkın emrettiği ahlâkla ahlâklanması gerekir. Bu, ona ahirette en büyük şereftir. Nitekim buyururki,

«— Allaha her kimse huşu ve huzu ile tevazu ederse şüphesiz Allah da onu nezdinde derecesini yükseltir.»

Tevazunun tarifi :

Tevazunun şu kısa tarifi vardır. O ihtiyari iradeyi kullanma ânındaki hal ve durumlarını ne kısıtlama ne de aşırı, yalnız yerinde, orta hâlinde zaptedip tutmak ve muhafaza etmektir. Bu da gururlanmak, hasis davranmaktır.

Tevazunun mahiyeti : Vazgeçilmeyen bir gerçektir ki, Allah ve onun emri olan Hakka boyun eğmek, ona itaat etmek ve anlayarak kolaylıkla ona saygı göstermektir.

Tevazunun sonucu : Allahın kuluna bahsettiği ve kulun da onu bir bilerek tek mabud tanıması ilmine vâkıf olduktan sonra, kul medhedilince bir aşağılık duygusu içinde olmaması, kötü sıfatlarla zemmedilince de üzülp acı ve sızı duymasıdır. Çünkü kul, Allahın huzurunda aşağılık duygusu hissetmez, işte bu müvahhid kişilerin yoludur. Mü-

tevazi bir kimse kendisini koyacağı makamı ve dereceyi bilir ve görür. Orayı münasip görür. Böylece nefsinı alçaltır.

Müvahhid kişiler ise, nefsinı koyacak bir yer bulmadan ve görmeden alçak gönüllüğü kabul eder.

Mütevazi : İradesinde ihtiyârî olan amellerini korur ve muhafaza eder, elinde olmayan bir sebeple ona gelen alçaklığına büyüklenmez ve zillete düşmez.

Evliyaların Yolu, İlâhi bir gönül huzuru içinde rızalık ve vicdani lezzet duymaktır. Çünkü bu yol; Allahın ilmi, kudreti ve iradesiyle idare edilen bir yoldur. Mü'mini - Kâmil dediğimiz (Veli) hakiki mümin, Allahın emirlerinin güzelliğine ve onun hikmetlerine nazarda kusur ettiğinden dolayı aşağılık duymaz.

Ancak aşağılık duyan kimse, kendisine emr olunan fiillerin yapılmasında, kısa görüşlü cahil, gururlu ve gafil kimselerdir. Bunların aşağılığı çoğaldıkça gurur ve kibirleri de çoğalır. Allahı bir Hakkın tanıyan ve ona iman eden hakiki ulemalar, Allahtan gayrısının ne fiilini benimser ve ne de onların verdiği hükmü önemser. Zira bu bilakis onlar için bir kerâmet alâmetidir.

Bazı mezheb sahipleri şöyle buyurmuşlardır :

Marifet, Gönül alçaklığı zati bir sıfat olan kişilerin kalblerinde bulunur. Cenab-ı Hakkın kudret ve nazarı ile değişikliğe uğrarlarsa veya bu halden başka bir hale dönerlerse, göklere yükseltiseler ne-

fislerinde bir kemaliyet hissi duymazlar. Alçaklığın en son derecesine indirirler nefislerinde bir noksanlık hissetmezler.

Çünkü, on'lar, olgunluğun ve mutlak kemaliyetin onlara verdiği hüküm ve kazasından olduğunu bildiklerinden irade ve ilimlerinden sıyrılmışlardır. İşte bu sebepten dolayı kendi makam ve derecelerindeki yükselmeyi bu yolda talep ederler. Bu da onların Allaha yakın olma dereceleridir. Salih kimselerin tevazuları ise, kendi nefislerini ve Allahını tanıma bilgisine göre ölçülür.

Tevazunun alameti :

Kendisine emrolunan bir hak ve hakikatten çekinmeden, ondan nefret etmeyerek ve onu benimseyerek yapmasıdır.

Şayet nefsinde Hakka karşı bir ikrah veya nefret bulunursa, bu ondaki kibirlilik, gururluluk ve büyükleme sıfatının yerleşmesi ve tevazunun ondan yok olmasıdır ki şüphesiz büyüklük kendisini masıyyete kadar götürür. Büyük günah işlemiş olur.

DÜŞÜNCE : Düşüncenin başlangıcı ve sonuçları vardır. Düşüncenin başlangıcı : İşitmek, anlayarak idrak etmek ve hatırlamadır.

Sonuçları ise; ilim, amel ve saâdetdir. Çünkü, işiten anlar ve idrak eder. Anlayıp idrak eden hatırlar, hatırlayan da bilir. Bilen de amel eder. Elbette iyi amel eden saadete ulaşır işte istenilen sonuç da bu sâdetdir.

Soru : İşitmeden elde edilen fayda nedir?

Cevab : İşitmede elde edilen, hikmet nasihat gibi iyi şeylerden faydalanmaktır. Yalnızca işitmenin

bazı şartları vardır. Bunlara riâyet etmek elzemdir. İyi dinleyip bir bilgiye kulak vermek her ilmi dinlemek vaciptir. Dini ve ilahi ilimleri dinlemek her müslüman için de farzdır. Bundan başka bilgileri de dinlemek müstehaktır. Bu itibarla Allah'ın yasakladığı bilgileri dinlemek haram olduğu gibi mekruh olanlarından da ikrah edip sakınmaktır. Anlayıp idrak etmek ise, kalbin hayırlı olan şeylere karşı müdrik olup dikkat etmesidir. Dikkat etmenin âlameti ise uyuşukluğu bırakıp doğrulmaktır. Herhangi bir bataklık uyuşukluğundan kalkıp doğrulmak vaciptir. Bu da ilahi emirleri yerinde ifa ederek hemen onu çabucak yapmaktır.

Hatırlama : Bilgileri tekrar ederek kalpte yerleşmesini ve orada onların sabit kalıp karar kılmalarını sağlamaktır.

Düşünme : Herhangi bir şüpheye ârız kalmadan kalbi yalnız düşüneceğin o iki bilgiyle meşgûl edip bundan gayrisini düşünmemek şartıyla istediğin bir birine yakın ve benzeri olan iki ilmi birleştirip ondan bir sonuç elde etmektir.

Eğer kalp birleştirilen o iki ilimde hissetme derecesini son makamında dikkat eder de kesin bir karara varacağı hissedilirse; bu iki ilmi hatırlamak için değersiz şeyden değerli bilgiye intikal eder. Buna da hatırlama diyoruz. Hatırlamanın yapılan akde, verilen söze, yapılması gereken emre veya fiile terkedilmesi gereken yasak emre bağlı olması şarttır.

Bu bağlılık hâtırlanması, vacip olanlar için vaciptir. Hatırlanmasında mas'vetleri celbediyor ise, o haramdır. İşte o zaman iki ilmi birleştirerek mey

dana gelen sonuç, üçüncü istenilen bir bilgidir ki buna da düşünme diyoruz.

Hatırlama yoluyla iki ilim birleştirip üçüncü bir bilgi elde etmek düşünme olduğuna göre bu düşünme:

Şüpheli şeylerde mütereddit durumlarda ve kalpten silinecek dışarı atılması lazım gelen hastalıkların tedavisinde kullanılması şartıyla vaciptir.

İlim ise beş kısımdır :

Birincisi : İman'ın temel esaslarını teşkil eden vacip olan ilimdir bu da, Allaha inanmak, onun meleklerine, Peygamberlerine, kitaplarına, öldükten sonra ahirette dirilip hesap verme gününe, inanma bilgileridir.

İkincisi : Allah'a ifa edilen bedeni ve mali ibadetlerdir ki, bunlar da namaz kılmak, oruç tutmak, zengin isen malının zekâtını vermek, ve hac vazifesini ifa etmek gibi bedenî ve malî ibadetlerdir.

Üçüncüsü : Beş duyguya ait olan bilgilerdir bunlar da:

1 — Dilin konuşma bilgisi doğru sözle yalanı ayırma bilgisi,

2 — Cinsi münasebette bulunma, evlenme bilgisi. Sana helal olan nikahlarla cinsi yaklaşma bilgisi bunun haram olanından kaçınma bilgisi,

3 — Yeme ve içmede helal mal ve rızık kazanma bilgisi.

4 — İşitme bilgisi; iyi, doğru faydalı ve yararlı sözleri işitme ve haramından kaçınma bilgisi,

5 — Görme ve bakma bilgisi, gözüne zarar veren Allah'ın haram kıldığı şeylerden kaçınmak bakma bilgisidir.

İşte bu beş duyguya ait olan hissi ve duygusal bilgilerdir.

Dördüncüsü : Kötü ahlaktan tanıma ve anlama bilgisi ki, bu kötü ahlakı tanıyıp anladıktan sonra kötü sıfat ve huyları kalpden silip atma ilmidir.

Beşincisi : İyi ahlakları tanıyıp anlama bilgisi ki, onları harfi harfine Allah'ın rıza ve rahmetini kazanmak için yerinde yapılması vacip olan bilgidir. Bu iyi ahlakî huyu ve güzel sıfatları kalbe yerleştirip güzel ahlakın orada hâkim kılınmasıdır. Böylece bu dört ilmi bilen ve ameli olarak tatbik sahasında iman, ibadet iyi ahlak olarak yapan elbette saadete erişir. Şüphesiz Allah onun yardımcısıdır.

TEVBE VE ONUN SEMERESİ :

Tevbenin tarifi : Kötü yoldan iyi yola, Allahın yasak kıldığı haram şeyden onun emrettiği helal şeye ve uzak yorucu ve azap verici yoldan yakın, kolay, huzur ve saadet veren yola dönüştür.

Tevbenin meydana gelip açığa çıkması dört şeyde tanzim olunur.

1 — İlim; ilmin aslı ve esası da Allaha imanla başlar ve sonuçlanır. Tövbenin meydana gelmesinde iman şarttır.

2 — Hal ve durumdur ki, bu da kalpte meydana gelen sevk ve halden doğan tevbedir. Kalbde tevbe hali doğması şarttır.

3 — Amel, tevbenin meydana gelmesinde kalbden doğan tevbe şevkiyle beraber bütün azalarda da yaptıkları kötü şeylere tevbenin ameli olarak meydana gelmesidir.

4 — Her makam ve derecede de tevbenin doğması yine tevbeyi meydana getiren amillerdendir.

Tevbeden önce iki şeyin şartı vaciptir :

Birincisi : Tevbe edilen şeyin günah veya haram olduğunu bilip idrak etmektir.

İkincisi : Tövbe ettiği bir şeyde, kul yalnız kendi başına tevbe etmemelidir. Allah'ın yardımını dilemesi şarttır. Ancak ne var ki, kul hakikaten tövbe ederken tek başına değildir. Çünkü o, tevbeyi kendi kalbinde yaratıp meydana getirmesinde tevbenin sebeplerinin kolaylaştırmasında Allah'ın kudret ve inayetiyle olduğunu unutmamak lazımdır. Bu bakımdan tevbe sebeplerinin kalpte yaratılmasını kulun Allaha inancına bağlayıp ve bu imanda kalpte tevbenin sebeplerini yaratan Allah'ın kudret, inayet ve yardımına bağlanmak vaciptir.

Tevbenin tam ve doğru olması için dört şartı ihtiva etmesi zaruridir.

1 — İlim şartı; kişi tevbe edeceği bir şeyin günah olduğu hakkında bilgisi olmasıdır.

2 — Pişmanlık şartı, yaptığı günaha pişman olup onu bir daha tekrar etmemek üzere nedamet getirmesidir.

3 — Azmetmek şartı, yaptığı günaha bir daha ona dönmek üzere azmetmektir. Ondandır vazgeçtiğine sağlam azimli bir karar verip kesin olarak vazgeçmesidir.

4 — Terketmek şartı, o günahı terk etmek ve bırakmaktır.

Tevbenin semereleri üçtür:

1 — Günahtan kaçış,

2 — Allah'a dönüş

3 — Allah'a bağlanıp ona sığınmak.

1 — Bu kaçış imanın iktiza ettiği bir firardır. Çünkü iman, günahtan kaçmayı vacip kılmıştır. Çirkinden güzele, günahtan helale, güzelden en güzele ve Allah'a doğru yönelmektir. Böylece tevbenin hakikatı günahtan kaçıp Allah'a sığınmaksa, Allahın müminlere bahsettiği ahiretteki hakiki saadete kavuşmadır. İşte bu kaçış ve Rabbine dönüş tövbenin semeresi, imanın da tattığı olgunluk meyvesidir. Bu yüzden tövbenin sonu yoktur kul daima tövbe halindedir.

2 — Allah'a dönüş ise, kulun hiç günahı olmasa da Allaha tekrar tekrar dönmesidir.

3 — Allaha sığınmak, bu da kolaylıkla Allah'a boyun eğip ona dâima itaât ve ibadette bulunmaktır. Şunu iyi bilmen gerekir ki, kul ayrı ayrı bir günaha değilde bütün günaha birden topyekün tövbe etmesi mümkündür.

Allah tövbeleri kabul eden ve en doğruyu bilendir.

SABIR VE SEMERESİ : Tehzib ve eğitim ile hayra alıştırma;

Sabrun tarifi : Allahın bize Kur'an-ı Keriminde bildirdiği üzere şeytanın, nefsin ve kötü arzu ve isteklerin akla, ilahi bilginin hayırlı hükümlerine, bizlere ilham edip bildiren Meleğe, karşı düşmanlıklarını bilmek, anlamak ve inanmaktır. Bu inanış neti-

cesinde, kötü arzu ve istek sahipleriyle akıl ilahi bilgi ve hayır ilham eden meleklerle bu iki zıt gurubun arasında bir savaş devam ettiği ve sonunda şayet Allah'ın askerleri olan akıl, ilahi bilgi ve mülhem hayırları getiren melek, zaferi kazanırsa elbette Allah'ın Cennetine giren mü'min kişilerden olursun.

Çünkü, bu mücadele ve savaşta zaferi kazanan Allaha hakiki imanla sarılan kişidir.

Bu iman'ın sana bahşettiği sabırla bu düşmanlarını Allah'ın askerleriyle yenmiş olursun. Şunu anlamış oluyoruz ki; böyle bir sabır imandan bölünmeyen ve vazgeçilmeyen bir parçadır.

Bu sabrın kişinin kendisinde dâimi bir hal almasına gelince, hiç şüphe yok ki bu hâl yukarıda izah ettiğimiz gibi imanın meyvesidir. Ondan bir parçadır. Bu itibarla bu halin devamı için sana havayı hevesin gönderdiği askerlere karşı senin de iman ve dinin üzerinde sebatlı ve kararlı bir sabırla onlara karşı iman ve dinin üzerinde sebat ve kararlı, sarsılmaz, güçlü, kuvvetli askerlerini gönderip onları yenmeye çalışmaktır.

Sabrına ve sebatına takviye olarak Allah'ın mükafatı ve cezasını hatırlatarak şeytanın ve hevesin askerlerini yenmek ve zaferi kazanmaktır. Hiç şüphe yok ki, imanlı kişinin elbette zaferi kazanacağı muhakkaktır. Bakınız; Cenabı Hak bu hususta Kur'ân-ı Kerimde sabrın meyvesi olan hayra alıştırmaya, ancak riyaziyat yoluyla tamamlanır.

Kolayından zoruna hafifinden ağırına, doğru yavaş yavaş yönelerek kul nefsinin hayra alıştırmasıdır. Böylece en zoruna alışır kendisinde kolay bir

meleke kesbeder. Bu yaptığı zor şeyler nefse ağır gelmez. Kolaylıkla rahatlıkla ifade ederek istenilen makam ve dereceye ulaşır. Sabrın meyvesi olan yine ikinci bir semerede denemeli eğitimle tehziptir.

Bu nefsin denemeli bir imtihanıdır. Kişinin erdiği ve ulaştığı makam ve derecelerin hal ve durumlarını tetkik ve tahkik için nefsin bu makamdaki hal, acaba hakikatını, değilmi? diye bir tecrübe halini almasıdır. İşte, bu durumun doğrulanması ve sabrın son itidal halinde bir makamda karar kılmasının alâmeti ve belirtisi, kul'un kendisinden sadır olan hayırlı iyi salih amellerin kolaylıkla engelsiz ve her hangi bir şeyin muhalefeti olmaksızın meydana gelmesidir.

Elbette başarıya ulaştıran Allah'tır.

KORKU VE SEMERESİ :

Korkunun tarifi : Korku iki kısımdır, her birinde ayrı ayrı tarifleri vardır.

Birincisi : Zatından istenilen korku,

İkincisi : Zatından başka bir şeyde istenilen korku.

1 — Zatından istenilen korkunun tanınması şöyledir. Allahın sıfatları mütalâa edilip anlayarak idrak edilmesi ve bu sıfatların hiç bir öncü veya vesilesi olmaksızın, Allaha, yaklaştırmaya ve uzaklaştırmaya, saâdet ve şekavet verici kılmayı taalluk ettirilmesidir. Bu zâta inanılan, imanın iktiza ettiği bir inançtan doğan korkudur. Çünkü bu korku, Allaha ve zâtına inanılan imana girer.

Bu korkudan faydalanan kişi, amellerinin çoğunu görmesiyle onu açığa çıkartarak faydalanma-

sı ve Allahın mekrinden kendisini böylece korumayla elbette korkudan faydalanılan kişilerdendir.

2 — Allahtan başka istenilen korku, iki kısımdır.

Birincisi : Kendisine verilen nimetin elinden alınma korkusudur. Bu korkunun, mikdarı, yasakları terketmeğe ve üzerine vacib olan emirleri yapmaya teşvik edecek mikdardır.

Bu korkunun hal ve durumuna gelince:

Nefret uyandıran bir amelde bulunması veya bir şeyin elinde kaybetme korkusu sebebiyle kalbin o anda acı ve sızı duyması ve böylece sıkıntı hissetmesidir. Şayet bu nefret ettiği veya elinden kaybettiği şey iyi şeyler olursa, o zaman bunlar kul için vacip veya müstehap hükmünde olurlar. İyi olmadıkları anda, kaçınılması veya yapılmaması lâzım gelen bir haram ve mekruh hükmünde olurlar.

Korkunun Semeresi :

Sıkıntı, Hüzn, Şefkat, Huşu ve takvalıktır.

Sıkıntının hakikatı : O sıkıntının kalbinin içine çekilip daralmasıyla susmasıdır. Şayet bunun sebebi bilinirse o zaman bu sıkıntıya hüzn verir. Bilinmediği takdirde kalbin ferah ve rahatlığının aşırı derecede olması nazarı dikkate alınarak saadet yolu isteklerine verilen bir cezadan başka bir şey değildir.

Şefkatin hakikatı ise : Arzusuyla korkunun birleşime ândır.

Huşûnun hakikatı; Büyük korkunç bir olay karşısında kalbin ve beş azanın sükûn bulup hareketsiz kalmasıdır.

Takvânın Hakikatı ise şöyledir; Bir şeyin zarar verme tehlikesi ânında ondan kendini men ederek korumaktır.

RECÂ :

Recânın bir nevisi istek ve arzudur. Onun meyvesi ise, ferahlıktır. Bu meyanda recâ iki kısma ayrılır.

1 — Yalnız Allahın zatından isteme recasıdır. Faydalı veya zararlı kötü veya iyi şeylerin sâdır olduğu ezeli sıfatları müteâla edip anlamaktır. İşte her kim bu sıfatları bilir ve anlarsa o kişi Allahtan korkar. Böylece Allah'a recâ ve niyazda bulunmak, zatı itibari ile buna recâ diyoruz. Çünkü bundan daha çirkin kötü bir şey umulmaz. Ancak bu, Allahın fazlı kereminden ve rahmetinden doğan hakiki saadet yolunda ilerlemiş kullarına verilen bir nimettir. Bu itibarla bu açıkladığımız recâ ile ileriye atılan kişi, korkuyu çıkartıp umutsuzluğa düşen kimsedir.

2 — Allahü teâlâ'dan başka bir yönde istenen reca ki, bu recâ, ancak ibadet ve taatları çoğaltmaya teşvik eden bir recadır. Bu teşvik de yine istek ve arzusun son kademesi olan temenni makamında karar bulur. Çünkü recanın hakikatı; sebep ve mukaddimleri önceden gelip geçen bir sevgiliyi beklemek için kalbin ferahlık ve huzur duymasıdır.

İstek veya arzu : İstenilen bir şeyi müşahede edip ona kavuşuncaya kadar Recânın hakiki durumunu da o reca eden kimsenin kalbini istilâ ederek kuşatmasıdır. Buna istek ve arzuda diyoruz.

Çünkü bu arzu ve istek recanın son hakikat ve olgunluk derecesidir.

Ferahlık : Kalbin ferah ve rahatlanmasıdır ki, buna, sevilmesi de diyoruz. Recâ, ruh'unun ona verdiği kudretle hidayet bahçesine kalbden açılan nurlu penceresidir.

Fakirlik ve ona benzeyenler :

Fakirlik, yokluk veya bir şeye ihtiyacı olmaktır. Bu ihtiyaç iki kısma ayrılır. Mutlak (Sınırsız) ihtiyaç, mukayyet (sınırlı) ihtiyaçtır.

Mutlak İhtiyaç : Kulun kendisini yoktan yaratan yaratıcı Allaha ve kulu yarattıktan sonra hayat verip yaşatıcıya ve bu hayata doğru yolu gösteren kula hidayet veren yaratıcısına olan ihtiyacıdır. Bu da, kulun Allaha karşı fakirliği denilir. Çünkü Allah onu yoktan yaratarak yaşatması ve ona doğru yolu gösterip selamete çıkarması yönünden kulun Allaha vacip olan daimi ihtiyacına bir nev'i fakirlik diyoruz. İşte bu, imandan doğan özel bir fakirliktir. Kulun da bu fakirliğini bilip Allaha karşı olan ihtiyaç hissini daimi olarak duymasıdır.

Mukayyed (Sınırlı) ihtiyaç :

Kulun kendi zatinin kâim kalması için bazı şeylere ihtiyaç hissetmesidir. Bu şeyleri elde etmesi için de elbette mala ihtiyacı vardır. İşte elde olmayan şey de bu maldır.

Mutlak olarak duyulan fakirlik hissi ihtiyacı, zatı kastedilen ve Allaha bağlı imanla ilgilidir.

Mukayyed olarak duyulan fakirlik hissi ihtiyacı ise; Allah'tan başkası kastedilmektedir. O da Allaha, kendini verip daima ona yönelmedir.

Şuna hiç şüphe yok ki; Bunun ikisi de, Allaha kendini verme ve ona yönelme, daima Allah'la beraber olmaya bir vesiledir.

Çünkü Allahla bir olan kalb, ondan başkasının oradan sıyrılıp ayrılmasına da bir vesiledir.

Bu hususda Allahın sıfatlarının veya onun kendem olan varlığını hadis olan varlıktan sıyrıp tecrid etmek elzemdir.

ZÜHD, TERCİH, MERTLİK VE MURAD MÂKÂMI

Tercih ile mürüvvet, Zühdün ahlakındandır. Murad makamı ise, onun mirasıdır.

Şuna hiç şüphe yok ki, dünyada zühd ve takvanın sebebi ilimdir. Bu da Allaha imanın iktizasıdır. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Keriminde:

«— Bilâkis, siz şu dünya hayatını daha üstün olarak tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha devamlıdır» buyurmuştur. (al-Alâ: 16)

Bu ilimden doğan Zühdün hal ve durumu : Allahın kudret ve lutfuna saygı göstermekle dünyanın yalancı ve aldatıcı ziynetlerine aldanmamak şartıyla yalnız Allah'a yönelmektir.

Zühd ve takva sahibi olmanın sebebi, Allah'tan başka dünyada ve ahiretteki nimetleri için sebep göstererek bu ancak değersiz bir varlığı (nimetleri) Allahın celâl ve kemâli sıfatlarına izafe

etmekten başka bir şey değildir. İşte bu zühd Allahın zatına yöneltilen imanın bölünmez bir parçasıdır. Çünkü, cenabı hakkın celâl ve kemal sıfatına bağlı olarak ve ona taallükü sebebi ile imandan sayılmaktadır.

Allahtan başkası için kaydedilen zühd :

Kalbin Allahın zâtı için olan zühdünü bilmekle ilgilenmesidir. Bu zühdün vacip olan miktarı, Allahın emirlerini yapmaya teşebbüs ve teşvik eden miktar kadardır. Her şeyden önce amellerde ki, zühd mübah olan şeylere daha çok bağlıdır. Bu itibarla zühdü yapma şartı kulun kudret ve takatında olması yeterlidir.

Zühdün semeresi : Başkasının nefsinin kendi nefesine tercih etmekle üstün tutarak o kişiye ikram etmektir. Şüphesiz buda cömertliğin en yüksek zirvesidir. Çünkü, cömertlik ihtiyaç hissi duymadığını ve bir şeyin kolaylıkla ve gönül rızasıyla ikram etmesidir.

Tercih : Kendisinin ihtiyaç hissi duyduğu bir şeyi karşılıksız olarak bir menfaat gayesi gütmekten sadece Allahın emrettiği iyi güzel, huy ve ahlak sahibi olmaktan başka bir hedef tutmamaktadır.

Mertlik : Mürüvvet sıfatını takınmakla iyi ahlak sahibi olmaktır. Allahın emirlerini yerine getirerek mürüvetin hakkını veren kişi eli açık mert ve cömert kimse olur. Fakat dünyayı aşırı bir şekilde sevmiş kimselerle beraber olanların ne mertliği ne de cömertliği vardır.

İstenilen makam ise; Allahın emrettiği emirlere muhalefetsizce müdafaasızca direniş göstermeden onlara uymaktır.

NEFSİ MUHASEBE VE SEMERESİ :

Muhasebe, temessük, ve istikamettir. Temessük ve istikamet muhasebeden sonra elde edilen netice ve onun meyvesidir.

Muhasebenin hakikatı : Geçmiş amellerini incelemek ve onu tartıya koymaktır.

Gelecekteki işlerini de bir nizam ve ölçü içinde araştırarak incelemektir. Bir mü'min kişi böyle bir muhasebe yapması, bütün bilginlerin ittifakıyla vacibdir. Hiç şüphe yok ki, muhasebenin hakikatı; onun ilmidir. İlim ise; Allah tarafından bir kulun muhasebe ve kontrolde olduğuna inanmaktır. Bu yönden muhasebe ancak temessükle tahakkuk eder. Bunların ikisinin arasında ifade ettiği mana bakımından elbette farklar vardır. Şöyleki;

Temessükün tarifi : Allahın kitabına sımsıkı tutunmak ve ona sarılmaktır. O kitabın getirmiş olduğu hüküm şart ve görevlerini tamamiyle yerinde ifa etmektir.

İstikametın tarifi, Allahın emir ve hükümlerinde uygulanmakta olan amelleri yaparken ne aşırı ne de noksan olmamak şartıyla itidali muhafaza etmektir. İstikamette takip edilen esas gaye Allahın zatı kastedilmelidir. Velez ki başka kasıtlar da olsa.

Allahın zâtının kasd edilmesindeki hikmet şudur:

Ayrı ayrı olmaktan bir tek ve bir toplam makamına girmesine vesile olmasıdır. Herşeyin en doğrusunu Allah bilir.

ŞÜKÜR — SÜRÜR VE HİKMET :

Sürür'un tarifi : Sürür, şükrün neticesiyle elde edilen iyi bir durumdur. Halbuki hikmet, onun iyi amel ve davranışlarından doğmaktadır. Şükrün yapılmasına sebep olan bilgi, bütün nimetlerin yalnız Allah tarafından verildiğini bilip idrak etmektir. Bu hususu muhakkak ifa etmelidir. Çünkü bu, Allah'a inanılan iman muhtevasına ve onun çerçevesi içine girmektedir. Nitekim Cenab-ı Hak Kur'ânda :

«— Halbuki sizdeki her verilmiş hikmet Allah tarafından size ata edilmiştir » buyurdu.
(al-Nahl: 53)

Buradaki insanlara verilen nimete şükretmek imanın iktiza ettiği kaçınılmaz bir gerçektir.

Şükrün bir de kendisine mahsus bir hali vardır. Bu da yukarıda izah ettiğimiz şekilde Allaha edilen imanın güzel semerisidir. İşte bu hal Allahın bizlere verdiği nimetlerden faydalanmak ve buna sevinme halidir. Allahın nimetlerine karşı olan bu sevinç şükür ve senanın ta kendisidir. Çünkü, Âbid kişi, ancak bu şükürle doğrudan doğruya Cenab-ı Hakka murad edilmektedir. Hiç şüphe yok ki bu her mü'min kuluna vacip olan bir görevdir. Çünkü bu hem Allah'a edilen imanın içine girdiği gibi hemde imanın çok güzel bir semeresi sayılmaktadır. Şükrün, ameli olarak uygulanmasında istenilen hedef hem Allahın zâtı ve hem de başkalarını murad edilmektedir. Şükrü bilfiil yerine getirmekle Allahın zâtı kasd olunmasından doğan hükmün şudur:

Bir nimeti yerinde ifa etmesiyle, ameldeki hikmeti tamamlamış olur. Başkalarının kasd edilme-

si ise mevcûd nimetlerin ve O nimetlere ziyade edilen lütufların korunmasından ileri gelmektedir.

Hasılı şükür; bir nimeti yerinde kullanmaktır. Ne aşırı ne noksan her şeyi yerli yerinde ifa ederse muhakkak ki o kimse hikmet sahibidir. Çünkü hikmetin manası her hangi bir şeyi bilgi ve amel ile adil bir tarzda yerli yerinde ifa etme görevidir. Bu ulaşmakta ancak Allah'ın tevfik ve başarısıyla olur.

TEVEKKÜL, TEVİZ, TESLİMİYET, BAĞLILIK VE RIZA :

Her şeyden önce tevekkülü iyi bilip anlamak gerekir. Bu da Cenab-ı Hakkın bizzat kendi zâtı ile kâim tek varlık olduğunu başka varlıkların onun ilminin kudretinin ve hikmetinin sonsuz olduğunu idrak ederek bilmektir.

Tevekkülün bir hali vardır ki o da yukarıdaki izah ettiğimiz şekilde onu bilip ve idrak etmekten doğmaktadır. Bu, kalbin Allahü teâlâyâ tam bağlanmak suretiyle sükûnet bulması ona bu sağlam bağlılıkla ızdıraptan kurtulmasıdır. İşte tevekkülü böyle bilen ve bu tevekkül halinde açıkladığımız şekilde kendisinde huzur ve sükûnet bulan bir kimse elbette sakınılması gereken bütün sebeplerden uzaklaşması lazımdır. Tevekkül, şerefini bir makam ve hal olmasına rağmen rütbe bakımından Allaha tevîz etmek ona tam teslimiyet rütbelerinden biraz aşağı dereceyi teşkil etmektedir. Çünkü Tevekkülün gayesi, yararı bir şey celbederek zararlısını defetmektir.

Tefviz ve Teslimiyet ise :

Allahın bütün emir ve nehiyelerine boyun eğmek ve ona bağlanmaktır. Bütün hüküm ve kazalarda kendi iradesinden önce Allah'ın takdir ve iradesine rıza göstermektir.

Bağlılık : Kalbin Allaha bağlılığını ve ona olan itimadını daimi bir şekilde sağlamaktır. İşte bu mücez büyük mânâ ve değeriyle bağlılık bütün makam ve halleri tamamlayan dereceleri ihtiva etmek tedir.

Rıza : Bu sıfatı şu şekilde izah etmek daha uygun olur:

Kul'a gelen her hangi bir hüküm ve kazadan sonra elde edilen gönül hoşnutluğunun bir kanaat-kârlık sıfatı kendisinde O anda vücud bulmasıdır. İşte buna Allahtan gelen her hüküm ve kazaya gönül razılığı diyoruz.

Tefviz ve Teslimiyet :

Kul'a gelen hükümden önce meydana çıkmasıdır ki, işte bu iki sıfat o anda kulda zuhûl eden iyi hallerdendir.

Rıza'da vacib olan miktar Allahın hüküm ve kazalarına tabiatı itibariyle bir rızalık görmese de — aklın kabul ettiği bir gerçek olması bakımından rızalık göstermesi elbette vaciptir. Ama ne var ki, kulun tabîî durumu yönünden o hüküm ve kazalara karşı kerahiyet göstermesi elbette kulun irade ve ihtiyari kapsamına giremez. Çünkü her kim Allahın kullarına dünya ve ahirette denediği şeylerde akli ile hoş gitmeyecek bir şey bulunduğuna

na inanması büyük bir günahtır. Zira O, bu inancı halinde rızalık makamının dışına çıkmış olur,

Tefvik ve Rıza Allahtandır.

NİYET, KASD, AZİM VE İRADE :

Kasd, Azim ve İrade sıfatları, niyetin kolları olup ona tabi olanlardır. Çünkü niyet dünyada ve ahirette imandan sonra en büyük saadete ulaştırılan bir vesiledir. Ey mümin kişi! Niyeti bu şekilde anladıktan sonra onun hakikatını dünyada vacip olan ve ahirette elde ettiğin nasiblerden de müstehap olan hükümleriyle beraber nasıl ve ne şekil korunmasını da elbette bilmen gerekir.

Niyet : Görünen hedef ve maksatların bir kısmını diğerinden ayırt etmek kararıdır.

Kasd : Hikmeti, arzu edilen hedef ve gaye yönünden bir merkezde toplamaktır.

Azim : Kasdin takviyesi, onu neşe ve ferahlandırıp rahata kavuşturmaktır.

İrade : Bu yolda sarf edilen kudretin hareketini ve seyrini yavaşlatıcı engelleri ortadan kaldırıp onu bertaraf ederek o istenilen hedefe yöneltmektir.

Hülüsü kalb ile niyet : İştin gelen tekâmil ve tesirin bununla istenilen hedefe doğru hareketi sağlamaktır.

SİDK (DOĞRULUK), İNFİSÂL, İTTİSÂL, TAHKİK VE TERTİB :

Allahü tealânın, sıdkı, onun zâtına mahsus olan bir sıfattır. Hattızatında bu sıdk faslı, Allahın kelâm sıfatına rucu etmektedir.

Kulun sıfatındaki sıdk ise; İç ve dış âlemlerin bir eşitlik seviyesi derecesinde olmasıdır. Şuna hiç şüphe yok ki, bütün makam ve haller, sıdk (Doğruluk) üzerine kurulur. Hatta ihlas bile, yücelik olma vasfına haiz olduğu vechile yinede o, sıdk'a muhtaçtır. Bununla beraber, sıdk hiç bir sifata muhtaç değildir. Çünkü ibadet ve taatlarda ihlasın hakikatı Allahın kuluna emir buyurduğu ibadetlerdeki iradesidir.

Misal : Kulun kıldığı namazın ibadetinde Allahın iradesiyle emir buyrulan yalnız o Allah kastedilir. Halbuki kul kendi kalbinin o ibadetteki huzurundan gafildir.

Sıdk : Allahla beraber olmak mahiyetini taşıyan kulun yapmış olduğu ibadetindeki ilahi bir iradededir. İşte bu yönden sadık olan her doğru kişi muhlis bir kimsedir. Fakat her muhlis sadık kişi sayılmaz.

İnfisal ve ittisal :

Bunun manasını anlamak için yukarıda izah ettiğimiz sıdkın mefhumunu idrak etmek kafidir. Çünkü onun tarifi bunlarında tarifidir. Bir kulun infisal etmesi demek Allahtan başka şeylerden ayrılmış ve ittisal etmesi demek yalnız Allahla beraber olmuştur.

Tahkik : Bir nevi temizliktir. M a k a m ve hallerin bazılarını diğerlerinden ayırarak Allah'tan başka yönere yönelen şâibeleri temizlemektir.

Tefrid : Allahla beraber kalma hissidir. Allah'ın kudretinin her kudret üstünde tek varlık olarak halsiz ve ilimsiz doğrudan doğru ona inanarak ta-

nımak ve onunla daima beraber olduğu iman ve iz'ân içinde bulunmaktır.

RIZA :

Rıza hakkında El-HARİS diyor ki: «Allah'ın kuluna emir buyurduğu ve yasakladığı hükümler altında o kulun gönül hoşnutluğu içinde rıza göstermesidir.»

Zi'n-nun El-Mısırdı der ki: «Rıza! İlahi kaza ve kaderin acılığı ile sevinç duyması ve hoşnut kalmasıdır.» Peygamberimiz bu hususta buyurur ki: **(Kul, Allahı kendisine Rab olarak kabul etmesiyle rızalıktaki iman lezzetini tatmıştır.)**

Yine Peygamberimiz başka bir hadisinde buyurur ki: **(İlahi hikmetin muktezasındandır ki, yakın çerçevesi içinde yarattı. Kader ve hüznü de şek ve öfke içinde yaratmıştır.)**

Cüneyd de der ki: Rıza, kalbe inen ilmin hayatıdır. Çünkü kalp, ilmin özünü elde etmeğe başladığı anda ilim onu rızalığa eriştirir. Rıza ile sevgi, korku ile ricaya benzemez. Çünkü korku ve rica dünyada ve ahirette kuldun hiç ayrılmayan iki sabit sıfattır. Halbuki rıza ve sevgi sıfatının Cennette olması zaruridir.

İbn Alall-İskenderûni diyor ki: Rıza, kalbin hoşnut olup sukun bulmasıdır. Bu da ezeli irade sahibi olan Cenab-ı Hakkın kulu için en uygununu seçtiğini ve onun için yarattığını böylece ona razı olduğudur ki öfkeyi ve kızmayı terk etmektir.

Ebu Turab der ki: Kulun kalbinde bir miktar aşırı dünya sevgisi olsa o Allahın rızasına nail olan bir kişi değildir.

Sırrı da der ki: Beş haslet Allah'a yakın olan mukarrabinin ahlakındandır.

Birincisi : Sevdiğin veya sevmediğin şeyde Allahtan hoşnut olmaktır.

İkincisi : Allah'ı sevmek için vesile ve çarelere başvurmaktır.

Üçüncüsü : Allahtan haya edip utanmaktır.

Dördüncüsü : Allaha yapılan ibadet ve zikirde onun ilahi zevkini tadarak ünsiyet kurmaktır.

Beşincisi : Ondan gayrisinden ayrılmaktır.

Fudeyl'de der ki: Rıza, kulun derecesinin üstünde bir şey talep etmemesidir.

İbn SEM'ÜN ise şöyle der: Hak için ve onunla rızalık göstermektir. Ondandır razı olmak ve ona yönelme rızalığı içinde kendisini izhar etmektir.

Haktan râzı olmak demek, her şeyi onun tedbiri ilahisi ve onun ihtiyari ile olduğuna razı olmaktır.

Hakka razı olması onun verdiği ve kuluna ayırdığı rızka razı olmak gibidir. Onunla rızalık ise Allahın tek varlık ve Rab olmasını gönül rızalığıyla kabul etmektir.

Ebu Said'e şöyle soru soruldu :

Kulun öfkeli olması ve hem de razı olması mümkün müdür?

— Evet kul, Rabbinden razı olacağı gibi ve Rabbinden ayıran nefse ve her şeye öfkeli de olabilmesidir. Bazı kimseler Hz. Hasan'a «Radiyahallahu anh» dediler ki: Ebûzer; Benim yanımda fakirlik, zenginlikten, hastalık ta sıhhatten daha makbuldur» diyor. Bu hususta siz ne buyurursunuz?

Hz. Hasan: «Allah Ebûzer'e rahmet ve mağfiret etsin.» Ben ise derim ki, «Her kim Allahın kendisine bahsettiği irade ve ihtiyarına güvenip kalırsa o kimse Allahın ihtiyar ettiği halden başkasını temenni etmiyor demektir.» dedi.

Rasulullah efendimiz bir hadisinde: **(Sual postunun üzerine oturan kimse Allahtan bütün hallerde razı olmaz).**

Şibli, Cüneyd'in huzurunda : «Lâ havle vela kuvvete illa billah...» dedi.

Cüneyd ona : Ey **Şibli** Senin bu söylediğin söz kalp daralınca söylenir, dedi.

Şibli de ona: Ey Cüneyd! Gerçekten doğru söyledin diye karşılık verdi. Bundan sonra **Cüneyd** ona: Kalbin darlığı ilahi kazaya rıza gösterilmenin terkinden ileri gelmektedir, dedi.

Şüphesiz ki, Cüneyd'in burada söylediği sözde Şibli'yi rızanın aslı ve hakikatı hakkında bir uyardıktan başka bir şey değildir. Çünkü rıza, kalbin ferahlanması ve genişlemesi için zuhur eden haldir. Kalbin açılıp ferahlanması da yakın nûrundan meydana gelmektedir. Nur kalbe yerleşince göğüs genişler bir ferahlık duyarak onun iç baret gözleri açılır. İşte o anda Allah'ın güzel tebbiri müşahade eder.

Bu sebeple kızgınlık öfke ve bütün sıkıntılar göğüsten sökülüp gider. Çünkü kalbin ferahlanması sevincin lezzetini o kalbin tatmasıdır. Bu itibarla sadık sevgilinin yanında rızalığın vukuunda sevilen bir şeyin fiili olarak tahakkuk etmesidir. Seven bir kimse rızalık fiilinin sevgiliden gelen bir murad olduğu içindir.

Bu hususta denilmiştir ki; Sevgilinin yaptığı her şey onun sevgilisindir. Yani sevgilinin işlediği her fiil sevgililer tarafından sevilmiş bir şeydir.

Cemiyetteki topluluklar başkalarının kendi işlerine karışmasından hoşlanmazlar. Çünkü, onlar da onların işlerine karışmasından nefret ederler de ondan sonra başkalarına hizmet etmeyi de sevmezler. İşte bu yönden şayet bazı kimseler onların bu yollarını sevmezler ve onlara nazar ederek bakarlarsa şuna hiç şüphe yok ki, onlardan fayda yerine zarar gelir.

Nakledilen bir habere göre; Mü'min diğer mümin kardeşinin aynasıdır. Şayet onlardan birisinden ayrılık hissi belirdimi o zaman nefret ayrılık hareketleri başlar. Çünkü, ayrılık belirtileri insanların iç nefsinin duygularından dış sıfatlara zuhur etmesiyle başlamaktadır. Bu nefsin dış sıfatlardaki ayrılık zuhuru ise, onun değerli vaktini kaybetmekten başka bir zararı yoktur.

Bazı nefisler vardır ki, bunlara —Rıza— sıfatından fakir nefis diyoruz. İşte bu nefsin dış sıfatlarda ayrılık belirtileri başladığında artık onun —Rıza—lık topluluğu ve cemiyetinden çıkmış ve ayrılmış olduğunu bilirler. Ona da şöyle bir hüküm verirler: O hüküm vermede vakitleri zay etmeye sebep olmuştur. İyi idare ve tanzim etmeden de ihmalkâr davranarak gafil olmuştur. Riâyetinin güzel olması için çalışırken de yine hükmün kıymetli vakitlerini kaybetmiştir.

İşte bu sebeplerden ötürü onu gerisin geri topluma ikna edici münakaşa yoluyla göndermek gerekir.

GIYBET'İN NASIL ÖNÜNE GEÇİLİR VE MENEDİLİR?

Cenab-ı Hak gıybet konusunda Kur'ân-ı Kerîminde:

«— Sizden herhangi biriniz ölmüş kardeşinizin etini yemeden hoşlanırmı hiç?» buyurdu. (al-Hucurat: 12)

Ebu Hureyre şöyle rivayet eder:

Rasulullahın yanında bir kişi oturuyordu. Rasullullah ayağa kalktığı zaman bu adam ayağa kalkmadı. Orada bulunanlar bu kişinin saygısızlığını düşünerek ne kadar âciz bir adamdır, ayağa dahi kalkamadı deyince Rasullullah:

(Kardeşinizin etini yediniz. Çünkü onun gıybetini yapmış oldunuz) buyurdu.

Bir rivayette İmran oğlu Musa «aleyhisse-lam» a, Allah tarafından şöyle bir vahiy geldiğini anlatırlar: (Gıybet tövbesiyle ölen kimse Cennete en son girecek kimsedir. Gıybet tövbe etmeyip de ona devam eden kimse ise Cehenneme önce giren kimsedir.)

Denilir ki meşhur mutasavvıf kişilerden olan İbrahim Edhem bir dâvette hazır bulunduğu sırada orada olmayan bir adamın gıybetini yaparlar. Bunun üzerine İbrahim Edhem der ki: «İnsanların gıybet ettiği bir mecliste bulunupta günaha girmeme sebep olan işte şu hasis nefsimdir» diyerek oradan çıkar gider ve nefsine ceza olarak da üç gün yemek yemez.

Rivayet edildiğine göre : Kıyamet günü kul'a amel defteri sunulduğunda hasenatını (sevâbını)

göremediği zaman nerede hani benim kıldığım namazlar ve tuttuğum oruçlar der. Bunun üzerine ona şöyle bir nidâ gelir. (**İnsanlar aleyhinde yaptığın gıybetler sebebiyle amelindeki sevabını aldı götürdü. Elinde bir şey kalmadı.**)

Allahü teâlâ kıyamet gününde, arkasından gıybeti yapılan kimselerin günahlarının yarısını affeder. Kıyamet gününde bir kula amel defteri sağ tarafından sunulduğunda bakar ki orada kendisinin dünyada işlemediği bir çok iyi ameller görür ve hayrete düşer. Bunun üzerine ona denilir ki: Bu iyi ameller senin haberin yokken bazı insanların arkandan gıybetini yapmaları neticesiyle bu iyi ameller sana verilmiştir.

Bir gün Hasan El-Basrî hazretlerine falan kişi senin gıybetini yaptı denildiğinde Hasan El-Basrî hazretleri hemen bir tabak helva hazırlatıp o kendi aleyhinde konuşan, gıybetini yapan, kişiye gönderir ve der ki; Senin sevaplarının bana hediye edildiğini ulaştırdılar. Ben de seni bu gönderdiğim helva ile mükafatlandırımdı. Lütfen kabul ediniz.

Cüneyd Bağdadî diyor ki; Bağdat'ta bir cemaate namazını kılmak için bekliyordum. O sırada halinden takva sahibi âbid bir kimse olduğu bir fakire rasladım. İnsanlardan dilenmekteydi. Kendi kendime içimden bu adam böyle yapacağına kendisine uygun bir iş bulsa da bu dilencilikten nefsi ni kurtarsa daha iyi olur, dedim. Sonra, evime döndüm. Gece zikrim vardı. Onu ifâ ettim ve uyudum. Rüyamda o fakiri gördüm, bir tepsinin içine yemekler konmuş vaziyette bana sundular. Bana dedilerki: Bunun etini ye. Çünkü sen bunun gıybe-

tini ettin. Bundan sonra işin hakikatini bana gösterdiklerinde dedim ki: Ben onu kaybetmedim. O sözü kendi nefsimce söyledim. Denilir ki, Meşhur mutasavvıf, sofilerden olan **İbrahim Edhem** bir dâvette hazır bulunduğu sırada, orada olmayan bir adamın gıybetini yaparlar. Bunun üzerine **İbrahim Edhem**, İnsanların gıybetini yaptığı bir mecliste bulunup da günaha girmeme sebep olan, İşte şu hâsis nefsimdir, diyerek oradan çıkar gider ve nefesine ceza olarak üç gün yemek yemez!.

(FÜTÜVVET) FEDAKÂR KİMDİR?

Fedakâr: Nefsinin malının, evlâd ve ailesinin idaresinden uzak kalarak her şeyini kainatın ve her şeyin sahibi mâliki olan Allah uğruna bağışlayan kimsedir. Hattızatında ona verilen; kendi nefsi, ailesi, evlâdı, malı ve bütün nimetler Allah tarafından verilmiştir. O bununla Allaha bir bağışlama yapmaktadır ve Allahın buna, ihtiyacı yoktur.

Bakınız bu hususta Cenabı Hak Kur'an-ı Keriminde ne buyuruyor:

«— Allah yolunda savaşıarak düşmanları öldüren, ve o yolda ölen mü'minlerin canlarını ve mallarını Allah, cenneti onlara vermek mukabilinde almıştır.» (al-Tevbe: 111)

Fedakâr olan kimse, Allahü teâlânın Kur'ânda buyurduğu şu âyetin emir buyurduğu sıfatlarla ahlaklarını korumaları gerekir.

Yine Allahü teâlâ buyurur ki:

«— Muhakkak ki; Allah Adaleti iyiliği, muhtaç akrabalara yardım yapılmasını emrediyor. Zinadan kötülüklerden, insanlara zulüm yapmaktan da men-

ediyor, size böylece öğüt veriyor ki benimseyip tutasınız.»

Fedakâr kişi, Allaha yaptığı ibadeti adalet ve iyilikte toplar. Bunları yapmaktan sevinir. Kötülüklerini fuhuş ve münkerde toplar, bunları işlemekten elbette çekinir.

Halk tabakasında yaşayan kişilerin fedakârlığı mallarını fakir ve yoksul kimselere yardım etmekle olur. Olgun bilgin, ehli has kimselerin fedakarlığı ise:

Hem mal, hem de iyi davranış ve güzel fiillerle olur.

Ama bir de üçüncü derecedeki hasların hası olan ehli haldeki kimselerin fedakârlığı vardır ki;

Hem mal hem fiil hem de gizli sırlarıyla olur. Çünkü enbiyaların makamlarında, iç alemlerinde bir istek ve davaları olmadığı gibi dış görünüşlerinde de bir mürâilik ve yapmacık davranışlarda yoktur. Onlar, kendi iç gizli ibadet ve zikirlerinde Allah ile beraberdirler. Onu ancak Allah ve kendileri bilir.

İşte fedakar olan kimse; halka gönül hoşnutluğu ve kendi nefsinde buğuz ederek bakar. Bir hakkın tamamını yerinde ifade eder, kardeşlerine herhangi bir hareket aşağılık veya yalancılık isnat etmez. Halkın hepsine, iyi kişilerdir nazarıyla bakar. Sanki bütün halk, o fedakârın nazarında evliyalar derecesindedir. Onlar da Allahın emirlerine aykırı bazı şeyler gördümü; o kötülüğü onlara yüklemeyi şeytana isnat eder. Müslüman kardeşini dâima iyi zanla düşünür. İşte fedakâr olan kimse bu durumuyla Allaha nasıl saygılı mü'min olamaz ki!

Çünkü o, Allahın emirlerine muhalif şeyi eliyle gücüyetmezse diliyle, ona da gücü yetmediği takdirde kalbiyle o münkir olan şeyin ızalesi için Allaha duâ eder. Muhalif kimselerin ıslahı için Allah'a dua ve niyazda bulunur. Bunun da tabakkı olmazsa artık onlardan ümidini keser ve onları Allaha bırakır. Fedakar kişi halktan istek ve talebini keser. Fakirliğini gizler. Ancak zenginliğini izhâr eder. Halktan davacı olma başkalarının isteğine mani olmamak gayesiyle veya onlara eza vermek ihtimali ile onlardan mana ve maksadı gizler!

Her hareket ve davranışlarında başkalarının menfaat ve yararlarını kendi yararları üstünde tutar. Daima başkalarının ihtiyaçlarıyla ilgilenmeyi bir vazife bilir. Hiç bir nimet gururu duymadan başkalarına ihsan ve ikramda bulunur. Başkalarından kendi hakkının tamamını istemez. Onu verdiklerinde de ona gönül koymaz. Halbuki onların hakkını kendi nefsinden tam olarak ifa eder.

Üstünlüğü ve gayreti başkalarında arar. Kendi nefsinde ise; daima noksanlığı gösterir. Halka yaptığı kötü şeyleri terk eder. Halkın kendisini övmesiyle kötülemesini eşit sayar. Onların ne medhiyelerinden hoşlanır ve nede kötülerlerinden herhangi bir üzüntü duyar.

Çünkü fedakar; doğru, dürüst, cömretlik gibi vefakar haya hasletlerine sahip bir kimsedir. Kudreti yetsin veya yetmesin daima bağışlayıcıdır. Müslüman kardeşlerine lutüfkâr çok mülayim bir ahlak ve karakter içinde hareket eder. Dostlarının kötü şeylerini dinlemekten hoşlanmaz. Sözüne sadıktır. Kin, haset gibi kötü sıfatlardan kaçınır.

Hileden uzaktır. Her şeyi Allah için sever, her şeyden Allah için nefret eder.

Malını ve mülkünü herkesin istifadesi yolunda ve onların yararına sarfetmekten zevk ve lezzet duyar. Bu yüzden hiç kimseden nimet istemez. Daima iyi kimselerle sohbetini devam ettirir. Kötü kimselerden uzak kalır. Rabbi için kendi nefsinin kötü isteklerine karşı düşmanlık ve husumet besler. Oysa, başkalarına husumet beslemez.

Elden geldiği kadar nefsanî arzularını kırmaya çalışır. Bundan dolayıdır ki, insan nefsinin kötü istek ve arzusu olan putlarını kıran denmiştir.

Fedakâr, fakir bir kimseye onun fakirliğinden dolayı nefret duymaz. Zengine de zenginliğinden dolayı onunla yarışa itişmeye veya zıt gitmez. Onun nazarında insanların (müminlerin) hepsi birdir, bilenle bilmeyen arasında insanlar eşittir.

Misafirlik hususunda velî ile kafirî ayırmaz. İkisine de yemeğinden aynı eşitlikte ikram eder. Dünya malını biriktirip depo etmez her hangi bir şeyde öziir beyan edip nefsinî müdafaa etmez. Daima nimeti izhar eder. Muhabbeti gizler. Maiyetindeki kimselere aynı eşitlik içinde hükmeder. İslâm dininde aykırı hareketlerde bir kimsenin ayıbını yüzüne vurarak onu paylamaz. Arkadaşının hatalarını düzeltmekle ondan bir maddî menfaat beklemez. Kanaat ve kararında daima adil olarak devam eder. Verilirse şükreder, verilmezse sabreder. Hatta ona bir şey ikram edildiğinde bu hususta başkasını kendi nefsinde tercih eder.

Haktan uzaklaştıran kişilerle düşüp kalkmaz. Arifin fedakarlığı yaptığı iyilikleriyle. Başkala-

rının fedakarlığı ise, geleneksel âdet üzere arkadaşlarıyla beraber ülfet ve ünsiyet duyduğu kimselerdir.

CÖMERTLİK :

Cömertlik, bir müminin, diğer mümin kardeşlerinin dünyada ve ahirette elde ettikleri nimet ve faziletleri kendi üzerine tercih etme sıfatıdır.

Herhangi bir ihtiyaç duyduğu şeyi istemeden vermesi verildiğinde onlardan minnet beklememesi bunu ifade ederken acele etmesi küçümsememesi gizli vermesi hatta kendisi utanarak vermesi müslümanın kendisi karşısında zilletinden hoşlanmamasıdır.

İnsanların elinde olan nimetlere göz dikmemesi kendisinin fakir kimselere yaptığı cömertlikten daha faziletli bir haslettir.

Kanaat ve rızanın mürüvvet cömertliği verme ve ikram etme cömertliğinden daha büyüktür. Şuna hiç şüphe yok ki hikmeti ihtiva eden cömertlik daima bunların ve her çeşit cömertliğin fevkinde olan ve üstün bir güzel ahlak sıfatının malik olduğu cömertliktir.

MEKARİM-İ AHLAK :

Ahlâkın izzet, şeref ve kerim olma sıfatları Cenab-ı Hak Kur'ânda Peygamber efendimiz «Sal-lallahü Aleyhi ve sellem» buyuruyor ki:

«— Sen ey Muhammed güçlülüğü değil kolaylığı sağlayan yolu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.» (al-Âraf: 199)

Bu âyeti kerîmede ifade olunan mâna, zulmedenî affet! Sana ikram ve izzette bulunmayanlara ikram ve iyilikte bulun. Seni ziyaret etmeyeni affet. Seni tanımayan kimselerden yüz çevir. Çünkü onlar cahil kimselerdir. Kötülük edene sen iyilikte bulunarak onları kötülüklerinden iyiliğe yöneltmektir.

Çünkü, Rasulullah efendimiz; Mekarim-i Ahlâk ile gönderilmiştir. Peygamberin iyi mekarim-i ahlâkından bir örnek olarak islama davet için Taifteki iki büyük kabile olan **Beni Sakîr** ve **Beni Hamuzan** kabilelerini hak yoluna davet etmek üzere oraya gittiğinde amcası **Ebu Cehil** tarafından bu kabilelerin gençlerini tahrik ederek peygamberi taşla tutmuşlar. Mübarek ayağı incimış, yaralanmıştı. İşte bu durumda iyi ahlak ve güzel huylara bir örnek olan Allah'ın sevgili Peygamberi şu duayı etmiştir. (Yarabbi bu benim kavmimi bağışla. Çünkü onlar, benim hak yoluna davet ettiğimden cahildirler. Hakikati idrak etmeden bunu bana yaptılar.) Mekarim-i Ahlak'tan insanlara selam vermek, fakirleri yedirip içirip onları doyurmak onların acılarını üzüntülerini paylaşmak silayı rahimde bulunmak bütün kainattaki insanların uykuya daldığında gece kalkıp Allah'a namaz ve niyazda bulunmak. Bütün haram olan şeylerden kaçınmaktır.

Mekarim-i ahlak Cennetleri onlara müjdelenmişlerin ahlakıdır. Çünkü o, arkasından daimi bir şekilde hayır ve kudsi bir amelî salihin uyguladığı hoş ve güzel bir sözdür. Şüphe yok ki bir kimsenin yaptığı iyilik karşısında elde ettiği mükafaatı daha çoktur. Mekarim-i ahlakla muttassıf olan kim-

se kendisini ondan istemeye muhtaç etmez. Daima kusurunda özür beyan edendir.

Müslüman kardeşinin hatasını görmemezlikten gelir, onların ihtiyaçlarına daima koşandır.

KANAAT :

Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîmde buyuruyor ki:

«— Erkek olsun kadın olsun her mü'min kişi iyi güzel salih amelde bulunursa mülaakkak onu dünyada çok güzel bir hayat içinde yaşatırız...»
(al-Nahl: 97)

Birçok müfessiri kirama göre; bu ayette zikredilen güzel hayattan murad kanaattır. Kanaat, Allah tarafından kullarına verilen güzel huy ve ahlaklar sıfatını teşkil eden bir ilahi vergisidir. Resul-i ekrem efendimiz bir hadisi şerifinde :

(Kanaat tükenmeyen bir hazine gibidir) buyurdu. Yine buyurdu ki: (Dost isteyene Allah yeter, Can yoldaşı isteyene Kur'ân yeter, Hazine mal mülk, altın ve gümüş isteyene de kanaat yeter. Bunlar yetmez der de, dördünden başka şey isteyene de artık cehennem yeter.)

Ebû Hureyre (Radiyallahü anh) Rasulullahın bir hadisi şerifinde bizlere şöyle rivayet etmiştir, Buyuruyor ki: Zühd ve takva sahibi ol, o zaman insanların en çok Allaha ibadet eden abid bir kulu olursun. Kanaatkar ol, o zaman Allaha en çok şükreden kimse olursun, sonra insanları kendini sevdiğin gibi sev ki tam mü'mini kâmil derecesinde olasın. Komşuna iyilikte bulun ki, tam tekmil bir müslüman olasın. Az gül zira çok gülmek uyanık kalpleri öldürür).

Cenab-ı Hak bir ayette şöyle buyuruyor.

«— Allah onları muhakkak helal ve güzel rızık ile rızıklandıracaktır.» (al-Hac: 58)

Bu ayetteki helal ve güzel rızıktan kastedilen mânâ kanaat, murad etmektir.

Vaheb der ki; (İzzet sıfatıyla zenginlik sıfatı ortaya çıkmışlar gezinmeye başlamışlar ve birçok sıfatlara uğramışlar. En sonunda kanaat sıfatıyla karar kılmışlar, onda kalmışlardır.)

Kitabı Zeburda şöyle derir: «İnsanoğlu ne zaman kanatkâr olduysa o zaman başkasına muhtaç olmaktan kurtulmuş oldu, böylece ne zaman insanoğlu hasedi terk etti, o zaman mürüvveti meydana çıktı. Az yoruldu çok dinlendi ve feraha kavuştu.»

Cenabı hak beş şeyi yine beş şeyle beraber kılmıştır.

İzzeti ibadet ve taatla beraber, zilleti masiyetle, heybeti geceki ibadetle, hikmeti aç karınlılıkla ve zenginliğide kanaatkârlıkla beraber kılmıştır.

Bazılarıda şöyle der: Düşmanlarından kisasla intikam aldığın gibi aşırı azgınlığındanda kanaatla intikam al.

Ehli hikmet derki: Güzel başkalarının ellerinde bir diken gibidir. Üzüntüsü uzun olur.

Yine başka bir rivayette Beyazidi Bestamî bir gün çölde elbisesini yıkamıştı. Yanında arkadaşı da bulunuyordu. Arkadaşı ona: —Elbiseyi bağ duvarına asalım, dedi. Beyazıd: —Hayır olmaz insanların duvarına kazık çakma, dedi. Arkadaşı : — Peki ağaçlara asalım dedi. Beyazıd : — Hayır el-

bise dalları kırar, dedi. Arkadaşı : — Öyleyse şu otların üstüne serip yayalım, dedi. Beyazıd buna da razı olmayarak : — Onlar hayvanların yemidir, dedi ve elbiseyi çölde sırtına alarak güneşe çevirdi. Sıra ile her iki tarafını güneşte kuruttu. (Kıssadan hisse almaya bakınız).

DİLENCİ :

Yanında bir günlük gıdası olan bir kimsenin elini açıp dilenmesi, fakir ve miskinlerin yolunu kesmiş olur.

Bir kişinin, niyeti ahiret isteği olursa onun zenginliğini Allah kalbinde kılar ve onun kalbi zengin olur. Böylece o işlerini nizama koyar. Dünyada o kimseye, kendi kendine o istemeden gelir.

Niyeti yalnız dünya alanında Allah fakirliğini iki gözü önünde kılar, işlerini bozar dünyadan da eline geçen ancak ona ezelde takdir edilmiş, nasibinder: başka şey almaz. Her kim gayretini tek himmet durumuna getirirse, muhakkak ki Allah onun dünya himmetlerine kafi gelir. Her kim çeşitli gayret ve himmetlere sahip olursa Allah onunla elbette ilgilenmez. Böylece o kimse helak olur.

Ey ilim talep eden şunu iyi bil ki dünya, başlangıcından sonuna kadar, kısa bir müddet için hep üzüntülerle doludur. Kısa bir ömürle dünyadan elde edilecek çok az bir istifade ebedî hayatı feda etmeğe değmez.

Muhakkak ki, Allah insanlara verdiği nimete razı olanı, onun himmetinde uğurlu ve mübarek kılar. Onu güçlendirir. Bu ihtiyaç isteğinde bulun-

mayan kişiyi Allah ona bu hayırlı kısmet kapılarını açar.

Ey Hakkı arayan kişi, himayesinde yaşadığın kimsenin nazarında değerin düşük olur.

Şayet hür yaşamak istiyorsan, nefsinin gıdasını başkasından dilenerek temin etme. Kanaat sahibi ol!

İstedğin bir şeyi Mevlâsının yanında bulan bir kişi, kullar arasında küçülmesi elbette hür bir kimseye yaraşmayan kötü bir haslettir.

Eğer kullar dilenmekteki mesuliyetin ağırlığını bilmiş olsalar, hiç biri bu dilencilik sanatında bulunmazlar.

Yine insanlar, hacet talep eden bir kimse hakkında olan şeyleri de bilmiş olsalardı, talep eden (dilenen) leri mahrum edip geri çevirmezlerdi.

Dilenci, sadık bir kul olsaydı, vermeyen kişinin önünde boynu bükük eğilmezdi.

Bir kişi diğer bir kişiden bir hacet dileğinde bulunsa, o kimse onu yerine getirseydi getirmese de isteyen kimse o kişinin yanında her iki halde küçük düşmektedir.

ALLAHIN, YARATIKLARINA ŞEFKAT VE MERHAMETİ :

Ey Hakkı arayan kişi! Şunu iyi bil ki, Allahın mahlukatına şefkat etmek ve onlara merhamet göstermek, Allahı yüceltmek ve onu tâzim etmek demektir.

Onlara, senden ne gibi bir yardım isteğinde bulundularsa onu onlara esirgememen gerekir. On-

lara, güçleri yetmediği takatları dışında her hangi bir şeye teklif ve yükte bulunmamaktır.

Onlara bildiği ve anladığı şeylerle hitab ederek herkese akıllarının anlayacağı bir şekilde konuşmak, seni memnun eden şey onlarıda etmelidir. Onları üzüntüye götüren şey, seni de bu üzüntüye ortak olmaya götürmelidir.

Onların acılarını, sızılarını paylaşman gerekir. Onların dinî ve dünyevî menfaatlerini temin ederek zarar veren şeylerin onlardan izalesine çalışman gerekir. Bir mahlûkun yüzüne bir sinek konsa o sineği onun yüzünden kovman için onun kalbinde acısını hissetmelisin ki sen o mahlûka yarıdımca olasın.

Mü'min kardeşinin kalbini kırmamaya çok dikkat etmen gerekir. Kardeşinin izzetini kendi izzetle tercih etmen gerekir. Kendi zilletini de onun zilletinden daha öne alman gerekir.

İşte şefkat ve merhamet, ancak bu hallerde tarhakkuk eder.

ALLAHA İTAAT

Ne mutlu o kimselere ki; öldüğünde günahları da ölse !

Ehli hikmet der ki: İnsanoğlunun dünyada işlediği günahların en büyüğü görmediği, tanımadığı ve bilmediği bir kimseye zulüm etmektir.

Kim Allaha itaat ve ibadet ederse, Allah her şeyi onun emrine verir.

Kim Allaha itaat etmez de ona asî olursa Allah onu her şeyin emri altına verir. Onları bunun üzerine musallat kılar.

Şayet günahlar ve isyankârlığı üzerinde inat ve ısrar etmemiş olsaydı; ona her gelen müsbet, gerek bolluğunu giderip darlığa, gerekse sıhhatini alıp hastalığa musab olması gibi felaketler elbette hiç olmazdı! Dünyada bu nimet'de ona kafi gelirdi.

Şayet kul, günahları ve masiyetleri terk etmemiş olsaydı o masiyetleri terketme neticesinde elde edilen şeyden mahrum olma ona kafi gelirdi. Kul, işlediği günahlar sebebiyle bol rızıktan mahrum olarak dar rızka düşer.

Şu kaçınılmaz bir hakikattir ki; Allahın (Laneti) rahmetinden uzak kalmak ne yüzdeki siyahlığa ne de maldaki noksanlığa benzer. Lânet, ancak ve ancak o izlenen günahların üzerinde tekrar etmektir. Bu yönden o günahların tevbe etmiyerek tekrar tekrar işleyen kimseyi elbette Allah lanetler ve rahmetinden uzaklaştırır. Ey hakikat yolunda yürüyen kişi!

Tevbe etmekde, günah işlemekten daha aciz olma, tevbe et! Hakka yönel, yaptığın günahları bir daha tekrar etme!.

Zamanların, mekanların ve dostların zevcelerini değişmesiyle, insanların günaha girmeye sebep olan amiller çoğaldı. Onun için daima tevbe et. Hatta bu saydığımız şeylerden başka evdeki küçük bir farenin bile gelip seni günaha sokacak durumları olabilir. Bundan çıkan mânâ dünyada günahsız insan yoktur. Onun için Allahın tevbe kapıları açık iken ona tevbe et...

Kur'ân-ı Kerîmi ezberlemeyip veya dinlemek ilim ve irfan kaynaklarından mahrum olup,

cahil kalmaktan da kendini koru. Allaha tevbe et. Buradaki tevbe, ilim öğrenmek, irfan kaynaklarından bilgi edinmekle ve Kur'ân okumakla bu tövbe yapmış olursun.

Konulan ceza, yapılan, günah cinayetinin şiddet ve ağırlığına göre orantılıdır. Her hangi günahın derecesine göre onun cezası olduğu gibi, her taâtın da derecesine göre mükafatı ve sevabı vardır. Ancak, taatta misillemeden ziyade karşılığı sevabı çoktur. Bazı günah nisbetine göre, ceza da ona göre olabilir.

ALLAH'A YAKIN MÜ'MİNLERİN NAMAZI

Ey hakiki mümin-i kâmil kişi! Namaza başladığın anda dünya ve ona ait olan bütün meşgaleleri unut. Yalnız ALLAH'a yönel. Ancak Onu ân. Huzuru ilâhiye çıkacağını bilki, bunu iyice idrak edesin. Düşünerek, bilerek o'nu anarak, Onun yaratıcı olduğunu ve herşeyi yarattığını ve her şeye kudret verdiğini, o'nun izniyle kâinat vücûd bulduğunu anla, idrak et. Sakın bu hususlardan gafil olma! İşte sen şimdi Allahın huzurundasın. Onunla senin aranda hiçbir tercüman veya bir aracı yoktur. Yalnız sen ona doğrudan doğruya münacatta bulunmaktasın. Şu anda Allahın huzurunda bulunman, kıyamet günü mahşerde vereceğin hesabı ifa etmek için huzuru ilahiyeye çağrılıp, O'nun karşısına çıktığındaki anı düşün. Sanki şimdi O, hesabı veriyormuş gibi dur. Huzu, huşu, korku ve sevinç dolu bir gönül muhasebesini ifa ediyormuş gibi kıyamda dur. Bu gün ALLAH'ın huzurundaki namazda, kâmette, rukuda, secdede ve teşehhüd halinde aynı kıyamet gününde huzuru ilahide hesabı veriyormuş gibi durman gerekmektedir.

Ehl-i hikmete, namazın başlangıcındaki İFTİ-
TAH TEKBİRİNİN nasıl söyleneceğini sormuşlar.

Ehl-i hikmet sahibi kişide şöyle cevap vermiş:
ALLAH'Ü EKBER dediği anda Lâfz-ı Celâldeki, **ELİF**
ile Allaha tâzim duymak gerekir. **LAM** ile Onun
muazzam heybetini idrak etmen gerekir. Ayrıca da
onun taht-ı murakabasında olduğunu da unutmama-
man gerekir. **HÂ** harfi ile de dünya ve ona tabi olan
her meşgaleden ayrılarak, ondan firkat duyarak her
şeyinle yalnız tek varlık olan Allaha yönelmen ge-
rekmehtir, diye cevap vermişlerdir.

Öyle ehli kurbîyet sahibi kişiler vardır ki, **AL-
LAH'Ü EKBER** dediği anda, Allahın huzurunda ol-
duğunu hissederek ve namazda olduğunu bilerek,
düşünerek Onun huzurunda yalnız onu düşünmek-
le bütün dünya ve onun sevgisini terkeder. O ilahî
huzurun vermiş olduğu neşvede kaybolur. Onun bu
halindeki, Kainat düşüncesi, göğüs boşluğunda te-
fekür edilen kâinat dağ başında bulunan bir har-
dal bitkisinin küçücük tohum tanesi kadar küçük
olmasıdır. İşte koca kâinat göğüs boşluğuna küçük
bir hardal tohumu gibi boşluğa atılmıştır. Değersiz-
dir. Halbuki dünya ve onun içindekiler kâinatın
bir küçücük zerresi olan ve hardal tanesini bir kai-
nata benzetildiğine göre dünya görülmeyecek ka-
dar bir şey olduğu itibariyle acaba bu görülmeyen,
hatta göğüs içinde, kainattaki hardal tanesinde
yok denilecek kadar küçük olan bir şeyin, O'na na-
mazda bir meşgale, bir teşviş verebilmesi mümkün-
müdür?

Ey ilim ve irfan öğrencisi kişi; Cenab-ı hak sizi
ve bizi, Allaha yakın, (Kurbîyet) makamına sahib

olan ehl-i hakikat ve ilmiyle âmil olan, ibadetinde
taatında ve her işinde doğru dürüst muhlis kişiler
olan evliya-i ârifin ve asfiya-i mü'minin kişilerden
kılsm. Abdest aldığı mübarek yerleri kıyamet günü
birer nur parçası gibi parlayan ve enbiyaların hate-
mi **MUHAMMED MUSTAFA «ALEYHİSSELAM»**
âline ve ashabına pâk zevcelerine ve seçkin zürriyc-
tine, sâir Rasuller ve Enbiyalara Mukarrebîn melek-
lere, Müminlerin hepsine Allahı zülcelâl ve zülkernâl
hazretleri salât ile selam etsin. Âmin.

TEVHİD İLMİNDE ESAS İNANÇLAR

Allah'a îmânın temel kaidelerini teşkil eden esaslar şunlardır :

Allâhın tek varlık olduğuna inanmakla O'nu bir cisim gibi tasavvur etmekten tenzih etmektir. Çünkü O, cisim değildir. Cevher değildir. Takdir edilen maddî tasavvurlardan münezzehtir. O'nun benzeri yoktur. O bölünmeyen bir küldür. O ne maddîdir, ne cisimdir, ne cevherdir ne de bir arazdır. O, böyle tasavvur ve şekillerden münezzehtir.

O'na hiçbir mahlûk benzemez. O'nun eşi, ortağı ve benzeri yoktur.

O'nun mekânı yoktur. Çünkü mekândan münezzehtir. Cenâb-ı Hak mekândan münezzehtir.

Yine O zaman içinde veya dışında da değildir. Çünkü zamandan münezzehtir.

O, yalnız Arşı Alâ üzerinde olması Kur'ân-ı Kerimde buyurduğu ve kasedettiği mânâ ve mefhum üzere var olmasıdır. Bu mânâda, bir yerde ne müstekardır, ne de orada hulûl edendir. Ne bir yere intikali vardır. Ne de bir yere dayanmıştır. Bu gibi noksan sıfatlardan münezzehtir.

O'nu arşı Alâ da kaldırmaz. Bilâkis O'nun lûtfu ve kudretiyle Arşı Alâ O'nun kudret ve hikmet kabzasındadır. O, arşın göklerin üstünde Kemâli

sıfatlarla muttasıf tek varlıktır. Zâtında kaimdir. O yerde de değildir. Gökte de değildir. Arşın üstünde oturan da değildir. Ancak O, kullarına şah damarından daha yakındır. O, her varlığa çok yakındır. Daima hâzır ve nâzırdır.

Onun kullarına yakınlığı cisimlerin zâtına, onun zatı benzemediği gibi cisimlerin yakınlığına da benzemeyen bir yakınlıktadır. O, ne bir şeye hulûl eder, ne de başkası O'nun zâtına hulûl eder. O'nun sınır hududu ve muayyen bir yeri yoktur. Çünkü o mekân ve zaman yaratılmadan önce vardır. Zamandan, mekândan münezzehtir.

O'nun zâtı kemaliyet olgunluğu içinde vardır. Onun sıfatlarında bütün yaratıkların noksan sıfatlarından münezzehtir. Onun sıfatları daimi var olan kemâlî sıfatlardır. Akıllarda onun var olması mâlumdur. Bu tek varlığın hükmü vaciptir. Yani, onun var olma bilgisi aklen vaciptir. Öbür dünyada ahirette Cennet-i alâda sâlih kullarına lûtf-i inayetiyle onun zâtı gözle görülecektir. Kerim ve güzel nurunu, Cemâlini mü'min-i Kâmil kulları gözleriyle görmek nimetine erişeceklerdir.

Allah'ın zâtına, zâtını ve sıfatlarında bütün noksanlıklardan tevkif ettikten sonra, sonunda sıfat-ı zâtiye olan esas sıfatlarını birer birer açıklayalım. Sifat-ı zâtiye şunlardır:

HAYY, KUDRET, İLİM, İRADE, SEM'İ, BASAR, KELÂM sıfatlarıdır .

Hayy ve Kudret Sıfatları :

Allahü teâlâ diridir. Her şeye kadirdir. Cebbârdır. Kahhardır. Herşeyin üstünde güçlüdür. Ona

ne kusur ne de bir illet musallat olur. Çünkü o, bu noksan ve ayıp sıfatlardan münezzehtir. O, ne uyuklar ne de uyur. O'na fâni olma yok olma gibi sıfatlar musallat olamaz. O ölmez, çünkü o daimi birdir. Mülk sahibi O'dur, yerin ve göklerin bütün mahlûkatın sahibi, sultanı, izzet şeref azamet kudret ve kuvvet her şey onun elindedir.

O, yaratıcıdır. O, güçlüdür. O herşeyi yenen ve galip gelendir. Bütün yaratıklar onun avucu içinde bir lahzâdır. O isterse bütün yer, gök, ay ve güneş topyekün kâinat bir anda devrilir. Yok olur, çünkü o tek varlıktır. Bütün mahlûkatı yoktan yaratan ve meydana getiren ve güzel yaratıcı tek varlık olan Allah'tır. Yarattığı yaratıkların fiilleriyle rızık ve ecelleriyle yaratarak tayin ve takdir etti ve böyle yarattı. Onun kabzasından hiç bir şey kurtulamaz. Allahın kuderti sonsuzdur. Her şeyi yaratmaya ve yok etmeye kadirdir. Onun ilmide sonsuzdur.

İLİM SIFATI :

Allahın ilmi, herşeye şamildir. Çünkü o, yerde ve göklerde her olan ve olacak şeyleri bilen ve bilicidir. O'nun ilminden ne yerde ve ne gökde hiç bir şey kaçmaz. Gecenin karanlığında kara tarlada kara kayanın üstünde kara karıncanın yürüyeneinden haberdardır. Bunu her şeyi ihata eden ilmi ile bilir. Havada uçan en küçük zerrecikleri bilir. Gizli şeyleri ve bütün sırları bilendir. Hâtıra gelen her şeyi bütün düşüncelerimizi bilendir. Kalblerdeki vesveseleri bilendir. Allahın bu bilgisi ezeldir, kâdimdir. Sonradan zâtına intikal eden veya hulul eden bir sıfat değildir. O'nun ilmi zâtında kâim ezeli ve ebedidir.

İRÂDE SIFATI :

Bütün yaratıkları ve müşahede ettiğimiz, kâinatı bizzat kendi iradesiyle isteyerek dileyerek var olmasını istemiştir. O'nun mülkünde, az veya çok, küçük veya büyük, hayır veya şer faydalı veya zararlı, iman veya küfr, inkar veya irfan hüsrân veya güfran, noksan veya fazlalık, itaat veya ona âsi olma, gibi her şey O'nun iradesiyle, dileğiyle kaza ve hikmetine uygun olarak dilemiş ve öyle murat etmiştir. Kâinatta hiç bir şey yok ki, o'nun iradesiyle tahakkuk etmesin. Her şey o'nun iradesiyle yaratılmıştır. Çünkü o, yaartıcı ve dirilticidir. O dileğini yapar o'nun mülküne kimse karışmaz ve karışamaz. Onun vermiş olduğu hükmü, dilemiş olduğu hükmü, dilemiş olduğu bir şeyi, hiç kimse bozamaz.

Her kul, Allaha karşı işlemiş olduğu günahlardan kurtulması için ancak Allah'ın rahmetiyle mümkündür. Daima onun rahmetine ve gufranına muhtacdır. Kulun yapmış olduğu taatlar da bile, Allahın emir ve iradesine uygun bir tarzda yapmaya mecburdur. Onun emrinden ve iradesinden dışına çıkarsa o ibadet olamaz. Hattı zatında iradesinin dışına çıkamaz. İnsanlar, Melekler, Cinler ve bütün mahlûkat toplansa hepsi bir araya gelse Allahın iradesi dışında bir zerre harekette bulunmazlar. Çünkü Allahın sıfatı başka bütün zat sıfatlarıyla zâtında kâimdir. Eşyaların var olması iradesi ezelden bugüne kadar daimidir. Ezeli bir irade ile mevcudâtın meydana gelip yaratılması için bir zaman yaratmış ve ondan sonra kâinatı bizzat kendi iradesiyle dileyerek KUDRETİYLE yaratmıştır.

Dilediği bir şey, ilmine ve iradesine uygun olarak değişmeden ve tebeddül etmeden düşer ve yaratır.

Emirlerini verirken bir zaman ve güç kudret beklemes. Veya fikirleri tertip veya tanzim etme gibi şeyleri dilediği an, isterse hemen olur. İstemezse olmaz. Onun yaptığı işe kimse karışmaz. Dilediği bir şeyi yoktan var eder ve dilemediği bir şeyi de yok eder.

SEM'İ ve BASAR SIFATLARI :

Allah, işitir. Allah, görür. O'nun işitmesinden hiç bir şey kaçmaz. Her şeyi işitir. O her şeyi görür. Onun görmesinden hiç bir şey kaçmaz. Nekadar küçük nekadar büyük olursa olsun küçük zerrecik olsa da, o yine görür. O'nun duymasına hiç bir şey, mani olamaz. O'nun görmesine de yine hiç bir şey, karanlıkda mani olamaz. Çünkü onun görmesi gözlerimizdeki göz organı gibi görmesi yoktur. O'nun kendisine mahsûs bir görmesi vardır. O'nun ne göz bebeği ne göz kapağı ne göz akı vardır. O yaratıkların gördüğü gözlere görme sıfatı benzemeden münezzehtir. O kulaksız işitir. O gözsüz görür. O ayağızsız yürür. O aletsiz her hangi bir şeyi dilediğini yaratır. O'nun her hangi bir araca ve alete ihtiyacı yoktur, o bunlardan müstağnidir. Çünkü o'nun zâtı, yaratıklara benzemediği gibi sıfatları da kullarının sıfatlarına benzemez. Hiç bir şekil ve surette tasavvur etmeye benzemez. O ancak vardır, Birdir, Diridir, Bakidir, İlim ve irade sahibidir. Sem'i ve Basar sahibidir.

KELÂM SIFATI :

Allah mütekellimdir. Emredici, yasaklayıcı söz verici sözlerini yerine getirmeyen âsi münkirleri cezalandırıcıdır. Ona inanan kişilere, Cennet nimeti mükafatını hibe eder.

O'nun KELAM sıfatı ezelîdir. Kadîmdir. Zâtında kâimdir. O'nun konuşma sıfatı insanların konuşma sıfatına hiç benzemez. İnsanlardaki gibi ne ağız, ne dil ne de boğaz gibi konuşma cihaz ve organları gibi bir organdan münezzehtir.

Kur'ân, İncil, Tevrat ve Zebûr Peygamberlerine inen birer mukaddes kitaplardır. Kur'ân sayfalara yazılmıştır. Kalblerde ezberlenecek kalabilmektedir. Orada böylece muhafaza edilebilmektedir. İşte bunlarla beraber Kur'ân, dillerde okunduğu ve kalblerde ezberlenerek muhafaza edildiği halde yine de Allahın kelâmıdır. O'nun KELAM sıfatı zâtında kâimdir. İnfisal (ayrılma) ittisal (birleşme) kabul etmeyen ve kalbe maddi intikal kabul etmeyen Allahın keliması, kâdimdir ezelîdir. Onun bizzat zâtında kâimdir.

Mûsâ «Aleyhisselam», Allah ile konuştuğu anda O'nun kelimasını sessiz, harfsiz olarak işitti. Allahın mü'min kulları, O'nun nur-ı cemalini, Cennete şekilsiz, suretsiz hiçbir cisme cevhere araza, ben zemeksizin göreceklardır. Müşahade edecekleri gibi Mûsâ «aleyhisselam» da Allah'ın kelimasını şekilsiz harfsiz ve hiç bir şeye benzemeksizin işitmiştir.

Buraya kadar saymış olduğumuz Allah teâlâ ve tekaddes hazretlerinin bu sıfatları vardır. Bu sıfatların zatında kaim olması ve varlığı vacibtir.

Allah, Haydır (diridir). Allah, Alimdir (herşeyi bilicidir. Kadirdir, (Herşeyi yaratmaya ve yok etmeye kudreti vardır). Sem'idir (işiticidir). Basirdir (Görür). Mütakellimdir (konuşandır). İşte buraya kadar izah edip az çok açıkladığımız bu sıfatlar tam y e d i sıfattır. Hayat, İlim, Kudret, İrade, Sem'i, Basar, Kelâmdır. Ancak bunlar üzerinde biraz daha geniş olarak izahda bulunmamız yerinde olur.

O, daîmi hayat sahibidir, vardır. O her şeyi bilicidir. O, her şeye gücü yeter güçlüdür. O, irade sahibidir. O, işitir görür, konuşur. Bunlar, diri, bilgili, kudretli, iradeli işitme, görme ve konuşma sıfatlarının olması bizim anladığımız şekil ve suretten münezzehtir.

EL-EF'AL :

Yapılan işler davranışlar, hareketler :

Bu hususda inanılması lazım gelen hüküm ve inanışlar nelerdir?

Allahtan başka bir varlık olmadığı şeksiz ve şüphesizdir. Ancak yaratıcı olarak tek varlık O'dur. O, kendi zatıyla kaim ve yukardaki izah etmiş olduğumuz sıfatlara sahip tek varlıktır. Kendi zâtında kaim VACİBU'L-VUCUD tur. Onun eşi ortağı, anası babası yoktur. O, ne doğurur ne doğar. O, bütün bu yaratıkların muttasıf olduğu sıfatlardan münezzehtir. O'nun yarattığı bir şey veya herşey, hadistir. Yani sonradan yaratılmıştır. Kendi kendine var olan bir tesadüf eseri değildir. Onları Allah yaratmıştır. O, yarattığı her şeyde ve yaptığı her hükümde âdildir. O'nun hikmeti muktezasınca her şeyi ve her hükmü yerli yerinde ifa eder. Onun

adaletinde hükmünde bir noksanlık, veya zulüm düşünülemez. O, bu gibi noksan sıfatlardan müberradır. O'nun yaptığı işlerde bir ayıp yoktur. Çünkü O, yaptığı her işte âdildir ve hüküm sahibidir. O, her şeye hükmeder. O'nun adaleti kulun adaletine benzemez. Çünkü kul, adaletinde zulüm eder, fakat Allahın hükmünde bu yoktur ve olamaz. Yine kul bir şeye hüküm verirken başkasının malı veya mülkü hakkında hüküm vermektedir. Halbuki Allah, bizzat kendi hükmüdür. Verdiği her şeyde başkasının bir hakkı yoktur ve olamaz. Onun vermiş olduğu hükümde bir zulüm tasavvur edilemez.

Allahtan başka ne varsa bütün yaratıklar, insan, cin, melek şeytan, gökler yer hayvan bitki, cevher âraz hücre atom madde ve hissi olarak duyduğumuz ve idrak edebildiğimiz her şey ne varsa hepsi Allahın yaratmış olduğu (Hadis) yaratıklardır. Sonradan yaartılmış yaratıklardır. Bu yaratıklar önceden yok idi. Ancak Allah vardı.. Bunlar yok iken Allah vardı. Onları yoktan Allah yaratmıştır. Allah kendi kudretini mahlûkatına izhar etmek onu tanımaları ona inanmaları için onları yaratmıştır. Çünkü o, ezeldeki iradesiyle böyle olmasını (yaratılmasını) diledi, yarattı. «Fakat Allah'ın bunlara bir ihtiyacı vardı da ondan bunları yarattı, diye bir şey düşünülemez. Çünkü Allahın bunlara bir ihtiyacı yoktur. Yaratmasına her hangi bir şart ilzam zaruret ve mecburiyet yüklenemez. O yaratmasında hürdür. İradesinde müstakildir. Yapmış olduğu fiillerde hiç bir kimseye bağlı değildir.

O yaratmasında, bir şeyi meydana getirmesinde, bir şeye etki etmesinde hürdür müstakildir. O, bütün kâinatın yok olmasından var olmasını tercih

etmiştir. Böyle dilemiş ve böyle murad ederek yaratmıştır. Hür müstakil iradesiyle her şeye kadir, kudretiyle her şeyi kapsayan ve her şeye şamil ilmiyle, hikmetiyle bütün kâinatı kendi iradesine uygun olarak tercih ederek yaratmıştır. Çünkü o, muhtârdır. Dilediğini yaratır.

Allahın nimeti ve ıslahı her şeye yetişir. Fakat bu, o'na ilzam değildir. Yani Allah nimetin, ihsanını, nimetini ve hükmettiği hayrını bir zaruret, görev ilzam ve mecburiyet yönünden değil de O'nun lutfundan, fazlından ve rahmetinden kendi dileğiyle verilmekte ve gönderilmektedir. Madem ki Allah mülkünde hürdür. Öyle ise Allah kullarına azab vermesi elem ve sızı vermesi, bunları yapmaya kadirdir. Fakat Allahın adline muhalif bir hareket olmaz. Ona zulum ve çirkin fiil olarak vasıflandırmak olamaz. Yine Cenab-ı hakkın kullarına onların yapmış oldukları iyi güzel fiil ve taatlara ibadetlere karşı olarak verdiği mükafat ve sevab da Allahın üzerine vacib değildir. Çünkü bu Allahın kullarına vermiş olduğu bir lutfu ilahi ve bir fazl-ı rahmetidir. Ondaki gelen ve onun iradesiyle dilediği bir mükafaattır. Çünkü ondan hiç bir kimsenin alacağı yoktur ki ona ilzam ve üzerine bu sevab, bu mükafat icbar olsun. İşye böyle şeyleri düşünmek akıl yönünden hatalıdır.

Ancak Mü'min ve ona itaatkâr kullarının yaptıkları ibadet ve taate göre, ikram edilmeleri akıl yönünden Allahın üzerine vacib değildir ama, Cenab-ı Hakkın kullarına Peygamberleri vasıtasıyla bildirmiş olduğu sözlerinde sabit olduğundan elbette mü'min kullarına Cenneti ve onların hakettiği mükafaatı verecektir. Çünkü Allah, vadine hilaf

bir şey yapmaz, o vadinde ve sözünde sadıktır, doğrudur. En doğru söz de Allahın kelimidir.

Zira Allah, insanlara göndermiş olduğu Peygamberlerinde doğruluklarını onları emin ve doğru kişiler olduklarını ispatlamak için onlara (peygamberlere) açık mucizeler verdi. Onlar da bu harikulâde (akıllüstü olaylarla) mucizelerle doğru olduklarını ispat ettiler.

Böylece bütün (Elçiler) Resuller enbiyalar Allah'ın emirlerini, yasaklarını mümin kullarına Allah'ın onları vaad etmiş olduğu sevabı, Cenneti müjdelediler. Ona inanmayan kafir kullarına da vaadini (onları cezalandıracağını) bildirdiler.

Allahü teâlâ; Arabların içinden Kureyş kabilesinden okuma yazma bilmeyen (ÜMMİ) **Abdullah oğlu Muhammed** (aleyhisselam) efendimizi bütün beşeriyete, insanlara cinlere gönderdi ve onunla bir de Kitab KUR'AN-I Kerîm gönderdi. O Kur'anda geçmişteki bazı hüküm ve adetleri iptal etti yerine yeni yeni hükümler vazetti. Böylece Peygamber efendimizin öteki Peygamberler üzerine bir tefdihiyet derecesi verdi. Böylece Beşeriyetin efendisi oldu. İşte bunun en açık ve bariz misali : Kelimeyi şehadet diye bildiğimiz: (LA İLAHE İLLALLAH) kelimesinin yanına (MUHAMMEDEN RASULULLAH) kelimesini şart koştu. İmanın olgunluğu ve kemaliyet derecesine ermesi için bunun ikisi birden söylenmesi gerekliliğini açıkladı ve böyle şart koştu.

Peygamber dünya ve ahiret hakkında ne getirmiş ise bunların hepsinin tasdiki mükellef kişilere farz oldu. Bu ahkâmlara inanılması vacib oldu.

Bir kulun imanın tam tekmil derecede olması için bazı şeylere inanması bir hakikattir. O kul öldükten sonra Kabirde münkir (meleği) ve nekir (meleği) olan iki meleklerin sorularına tam ve doğru cevap vermeleri gerekir. Burada imanı tecdid etmektir ve hem de o kulun dünyada mü'min olduğuna bir şahitliktir. Hem de hakiki imanını bir daha melekler huzurunda, kabirde, İlahi mahkemenin huzuruna ve mahşerde terazinin yanına varmadan burada bir daha imanını tekrar etmektir. İşte iman, ancak ondan sonra tam tekmil iman derecesinde indellahda tescil ve kayde geçmiş olur.

Kul öldükten sonra kabre gömülür. İnsanlar bu mevtasıyı defnedip kabirden uzaklaştıktan sonra, ölen kulun ruhu kabirde geri cesede girer. İşte o zaman kalkmak ister fakat kalkamaz. İşte kul, o zaman öldüğünü anlar. İnanan kişi ise, kalbi müsterihtir. İnanmayan kişi ise elbette müztarıbtir. Artık oradan dünyaya dönüş yoktur. Nasıl ki ana rahminden çıkan doğan bir çocuk geri ana rahmine girmesine imkan yoksa onun da geri dünyaya dönmesi yoktur. Bu arada etrafına bakar ki yanında heybetli iki mahlûk var. Bu heybetli iki kişi (Melek) ona bazı sorular sorarlar, hepsi de iman hakkındadır bunlardan dışarı çıkmaz.

Rabbim kimdir? Peygamberin kimdir? İnandığın din hangi dindir? İnanıp ve onunla amel ettiğin Kitab nedir? diye sorular sorarlar bunlara cevap beklerler.

Eğer mü'min ise Rabbim Allah, Nebim (Peygamberim) **Muhammed Mustâfa (S.A.V.)** kitabım Kur'an, dinim ise İSLAM dır, diyerek onların sorula-

rına kolayca cevap verir. İşte bu birinci imtihandır. Yani iman imtahanlarından birincisi bu kabirde başlar. İşte mü'min kişinin bu kabir azabına ve kabirdeki bu soruların sorulacağına, kabirdeki bu ilk imtihana inanması gerekir. Bu Allahın emirleridir. İnsan ölecektir. Kabirde onlara soru sorulacaktır. Bundan sonra mahşerde Mîzan kullanılacaktır. Orada her kişinin amelleri tartılacaktır. İşte bunların hepsi ilahi güç ve kudretin kuvvetiyle meydana gelecektir. Bunlar haktır. Bunlar vaki olacaktır. Bunlar Peygamberin sözünde getirmiş olduğu kitabta Allahın kelamında mevcut hükümlerdir. İnanılması bir mü'min için elzemdir. İman ancak bunlara, kıyamet gününe inanılmakla tamamlanır.

Allahın emriyle bütün iyilikler hayırlı ameller, Mîzan (terazinin) bir gözüne altın külçeler gibi konularak çok güzel şekil ve surette iyilikler ve hayırlı ameller ağır gelecek. Kul dünyada yaptığı iman, itaat ve iyilikler karşılığında Cennete girecektir.

Kulun dünyada yapmış olduğu kötü ameller ise, çirkin bir şekil ve surette terazinin bir gözüne konulacak. Eğer bunlar ağır gelirse, O zaman o kul için hazırlanmış azab yeri olan Cehenneme sırat köprüsünü geçer iken o ateş yanardağının içine düşecektir. Orada azabını görecektir. Evet dünyada yapılan işler ahirette terazide ince ince tartılacak herkes hakkını alacaktır. Orada zerre kadar bir adaletsizlik olmayacaktır. Çünkü orası mahkemeyi kübradır. Oranın Hakimi Ancak ALLAH tır. İyi işlerin dünyada sahibi mü'min ve salih kişi muhakkak sırat köprüsünü de rahatça geçtikten sonra elbette Cennete Allahın o mümin kullarına vaadetti-

ği cennete gireceklerdir. Kâfir kişi de cehennemde sırat köprüsünden düşerek atılacaktır. Kabir azabı hakdır. Ölmek hakdır. Kabirdeki sorular hakdır. Mizan hakdır.

Cennet hakdır. Cehennem haktır. Sırat köprüsü haktır. Bunlara inanmak bir mü'minin imanındandır.

Muhammed Mustâfâ (S.A.V.) rasulu ekrem efendimize mahsus olarak Allah tarafından hiba edilen havz-ı kevser ırmağı diye bilinen lezzeti şekerde, balda olmayan ,rengi kardan daha ak olan berrak sudan, mü'minler Cennete giderken sırat köprüsünü geçtikten sonra Cennete girmeden bu havuzun mübarek suyundan içeceklerdir. Bu sudan içen müminler ebedi olarak bir daha susamayacaklardır. Bu havuzda iki altın oluk vardır, genişliği göklerden daha geniştir. İşte bu iki oluktan akan sular cennetteki kevser ırmağına akmaktadır ki, bu ırmak **Kur'anda Cenab-ı Hakkın Peygamber** efendimize müjdelediği **KEVSER** sûresiyle bildirdiği Irmak işte bu ırmaktır.

Evet, ahiret gününde insanların hesap vereceğine inanmak gerekir. Çünkü her kişi ahiret günü hesabını vereceklerdir. İşte onlar Allaha yakın olan mü'mini kamil kişilerdir. Allah istediği Peygamberden insanlara gönderildiği ve onlara tebliğ ettiği risalelerinden sorduğu gibi kafilerden de peygamberlerine neden inanmadıklarını soracaklardır. Bizim peygamberimiz olan **Muhammed Mustafa'nın** (S.A.V.) yaptıkları işledikleri ve iyi görmüş olduğu ve tasdik ettiği sünnetinden de mü'minlerden bunları niçin terkettikleri için de soracaktır.

Sadece Allah'a inanan kişiler yaptıkları kötü çirkin ameller yönünden Cehennemde biraz azab gördükten sonra Cennete gireceklerdir. Bunlar (MÜVAHHİD) kişilerdir. Böylece Cehennemde Allah'a inanan MÜVAHHİD kişi kalmayacaktır.

Peygamberlerin şefaatleri haktır. Büyük şefaatı haktır. Önce bizim Peygamberimiz sonra bütün Peygamberler, onlardan sonra âlimler daha sonra Şehidler, daha sonra mü'minlerden salih ve takva sahibi kişiler şefaat edeceklerdir. Allahın izniyle bunlar olacaktır. Her birisi derece ve makamlarına göre şefaatlarını yapacaklardır.

Şayet bir kişinin şefaathı yoksa O da Allah'ın keremi onun tazlı ve onun rahmetiyle azabdan kurtulup Cennetine rahmetine girecektir. Hiç bir mü'min kişi narda (ateşte) kalmayacaktır. Hepsi kurtulacaktır. Hiç bir mü'min kişi ebedî olarak Cehennemde azab görmeyecektir. Kalbinde zerre mik darı iman nuru olanlar azabdan çıkacak, Allahın lutfuyla onun rahmetine kavuşacaktır. Bununla beraber bizler hepimiz bütün mü'minler ve müslümanlar Allahın rahmetine daimî ihtiyacımız vardır. Çünkü rahmeti her şeye şamildir. Ancak onun rahmetinin uzak kaldığı ancak ona şirk koşan ona inanmayan kişilerdir.

Yine bir mü'min'in şurada inanması gereken bazı şeyler vardır. Onları da zikretmeden bu bahsi bitirmeyelim :

Peygamber efendimizin arkadaşları ve onların aralarındaki tefdiliyet derecelerine, aralarındaki makam farklarına ve bunların en üstünü ve yüksek derece ve rütbedekinin Peygamber efendimiz.

Muhammed Mustâfâ «aleyhisselam» in olduğuna inanmak gerekir. Ondan sonra İnsanların en faziletli kişisi sıra ile; Ebu Bekir (R.A.), sonra Ömer (R.A) sonra Osman (R.A.) daha sonra Ali (R.A.) dir.

Sahabeyi kiramlar için hep iyi zanda bulunmak gerekir. Onlar için Allaha hayırlı dualar etmek gerekir. Çünkü Allah ve Peygamberimiz onlar için hayırlı dualar etmişlerdir. Allahın duası hiç şüphe yok ki Onlara rahmettir. Peygamberin duası onlar için istiğfardır. Bizim duamızda onlar için rahmet ve onlar için af dilemektir.

Bu söylediklerimizin hepsi Peygamber efendimizin hadis-i şeriflerinde mevcuttur.

Bunlara inanmamız elzemdir ve vacibdir. Her kim ki bu saydıklarımıza inanırsa onun imanı ehli-sünnet kişilerinin imanıdır. Her kim bu söylediklerimize inanmaz ise bilsin ki kendisi delalet ve küfr içinde tehlikededir. Bu TEVHİD bahsini burada bitirirken Allah'a her inanan kişi için dualar ederim. Sayın okurlarım Daima Allaha iman üzere sabit kalmanızı dinimizde emrolunan ahlak üzere iman ve inanç içinde kalmamızı, daima Allah-tan dilerim. Allah bütün müslümanları hak dini olan İSLAM dininden ayırmasın. Çünkü hakiki fe-lah, hakiki saadet ve selamet bundadır. Allah hepimizi affeyesin, rahmet ve Cennetine kavuştursun. Peygamber efendimize ve onun sahabelerine âline selam ve salâtlar ve dualar, üzerlerine olsun.

S O N

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
ÖNSÖZ (Mütercim) ...	5
ÖNSÖZ (İmâm ı Gazâlî) ...	7
Esere Giriş (Kaza ve Kader) ...	9
Ölümsüz hayat hırsının getireceği sakıncalar ...	11
ALLAH ve KÂİNAT ...	14
Bestami Hazretlerinin dört tekbiri ...	15
Dinin temel hükümleri ...	19
Edep, ahlâk ve iyi terbiye ...	22
Allah'a yakın olanlardan ilâhi huzur sahibi evliyaların edepi ...	27
Tasavvuf ve o yola gidiş ...	30
Tasavvuf ...	39
TASAVVUFUN ANA TEMELLERİ ...	42
Vusul ve Visal'in açıklanması ...	49
Allah Teâlâ'nın sıfatlarını açıklayan doğru ve yanlış mezhepler ...	56
KAZA ve KADER ...	59
Kelâm ilmi üzerinde görüş farkları ...	61
Allah ile kullar arasındaki kaza ...	64
Mârifet ...	70
Basiret, mukâşefe, müşahede ve muayene ...	74
Yâkîn'in tarifi ...	74
Kalb ...	76
Rûh ...	76
Nefis ...	77
Akıl ...	78
İnsanın, Ruh ve çamurdan yaratılışı ...	87
Tesviye ...	88
Üfleme ...	89
Muhabbet ...	98
İlâhi huzurdaki sohbetin zevki ...	103

	Sayfa
Haya, murakabe ve ihsan	112
Kurbiyet	117
İlinin şerefi ve elde etmenin farz olması ve vücüb- mihtarlarının beyanı	120
ESMA-İ HÜSNÂ	123
İtikad ve sağlam bir iman sahibi olmak	134
Allahü Teâlâ'nın sıfatları	137
İhlas ve Riya'nın hükümleri ve yaptıkları tesirler ...	141
Peygamberlere küçük günâhları caiz gören kimsele- re reddiye	146
Kalbdaki düşünceler ve nev'ileri	155
Dilin afetleri	160
Helal lokma ve haramından korunma	171
Riayet edilmesi gereken İlâhi haklar	178
Tevazunun tarifi, mahiyeti, sonuçları ve alâmeti ...	196
Tevbe ve onun semeresi	201
Sabır ve semeresi	203
Korku ve semeresi	205
RECÂ	207
Zühd, tercihi, mertlik ve murad makamı	209
Nefsi muhasebe ve semeresi	211
Şükür - sürür ve hikmet	212
Tevekkül, tefvîz, teslimiyet, bağlılık ve rıza ...	213
Gıybetin nasıl önüne geçilir ve menedilir	221
(Fütüvvet) fedekâr kimdir?	223
Cömertlik	227
Mekarim-i Ahlâk	227
Kanaat	229
Dilenci	231
Allah'ın yaratıklarına şefkât ve merhameti	232
Allah'a itaat	233
Allah'a yakın mü'minlerin namazı	235
TEVHİD İLMİNDE ESAS İNANÇLAR	238
İlim sıfatı	240
İrade sıfatı	241
Sem'i ve Basar sıfatları	242
Kelâm sıfatı	243
El ef'al	244

Kitabevimizin Şimdiye Kadar Neşretmiş Olduğu Eserler

1 — İSLÂM'A İTİRAZLAR ve KUR'ÂN-I KERİM'DEN CE- VAPLAR

Dr. Süleyman Ateş'in 480 sayfalık bu eseri, baştan beri İslâm'a yapılan itirazlar delilleriyle çürütmek-
tedir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Baş-
kanlığı tarafından incelenmiş bu eserin ikinci bas-
kısı yayınevimiz tarafından yapılmıştır. Sayın oku-
yucularımıza tavsiye ederiz.

Fiatı : 20.— TL.

2 — İRFAN SOFRALARI

Yazan : Niyazî-i Mısrî

Tasavvuf şairi Niyazî-i Mısrî'nin şimdiye kadar ba-
sılmamış bir eserini Dr. Süleyman Ateş notlarla di-
limize çevirmiştir.

Fiatı : 10.— TL.

3 — MİZANÜ'L AMEL

İmâm-ı Gazâlî 12,50 TL.

4 — Yeni KUR'ÂN DİLİ 3,50 TL.

Yazan : Hamza Ayan

5 — HÜRRİYET MÜCADELESİ

Cavit Ersen 12,50 TL.

6 — YÜZBAŞI MURAT

Ahmet Cemil Akıncı 15.— TL.

7 — Hz. HAMZA (R.A)

Ahmet Cemil Akıncı 15.— TL.

